

PORADNIK

JĘZYKOWY

PL ISSN 0551-5343
INDEKS 369616

WYDAWNICTWA UNIWERSYTETU
WARSZAWSKIEGO
WARSZAWA 1994

(512)

Redaktor i przewodniczący Komitetu Redakcyjnego
prof. dr hab. Halina Satkiewicz

Komitet Redakcyjny

Prof. dr Jan Basara, prof. dr Barbara Falińska, dr Magdalena Foland-Kugler,
mgr Anna Józwiak, prof. dr hab. Andrzej Markowski,
prof. dr Leszek Moszyński (Gdańsk), prof. dr hab. Halina Satkiewicz,
prof. dr Andrzej Siczkowski, prof. dr Teresa Skubalanka (Lublin)

Sekretarz Redakcji: — p.o. dr Wanda Decyk

Redaktor techniczny: Elżbieta Czajkowska

Korektor: Wanda Decyk

TREŚĆ NUMERU

<i>Dorota Połowniak-Wawrzonek</i> : „Najbardziej rodzime złoża słownictwa” — frazeologia w badaniach Profesor Danuty Buttler	1
<i>Anna Kowalska</i> : Mazowieckie archaizmy semantyczne na tle polszczyzny ogólnej	14
<i>Katarzyna Mosiołek</i> : Stereotypy samicy niektórych zwierząt domowych przekazywane przez polszczyznę i język francuski	23
<i>Janusz Siatkowski</i> : Hybrydy słowiańsko-niemieckie w języku i dialektach niemieckich	29

BIBLIOGRAFIA

<i>Krystyna Długosz-Kurczabowa i Władysław Kupiszewski</i> : Przegląd polskich prac językoznawczych ogłoszonych drukiem w roku 1993	38
---	----

OBJAŚNIENIA WYRAZÓW I ZWROTÓW

<i>Barbara Klebanowska</i> : Recykliczacja, recyrkulacja, recykling czy recykl	85
--	----

PORADNIK JĘZYKOWY

MIESIĘCZNIK ZAŁOŻONY W R. 1901 PRZEZ ROMANA ZAWILŃSKIEGO

ORGAN TOWARZYSTWA KULTURY JĘZYKA

2 marca mija trzecia rocznica śmierci wybitnej uczonej Profesor Danuty Buttlerowej, która przez wiele lat pełniła funkcję redaktora naczelnego „Poradnika Językowego”. Dla uczczenia Jej pamięci publikujemy w niniejszym — marcowym — numerze naszego pisma dwa artykuły: Doroty Połowniak-Wawrzonek i Anny Kowalskiej, które nawiązują do prac Profesor D. Buttlerowej z zakresu frazeologii i semantyki. Jest to dowód na to, że Jej myśli są nadal żywe i stanowią inspirację do podejmowania badań, którym nadała kierunek

Redakcja

Dorota Połowniak-Wawrzonek

„NAJBARDZIEJ RODZIME ZŁOŻE SŁOWNICTWA” — FRAZEOLOGIA W BADANIACH PROFESOR DANUTY BUTTLER

Dyscypliną najbliższą Profesor Danucie Buttlerowej była leksykologia. Może dlatego, że słownictwo — jak pisze Uczona — to „(...) zbiór elementów w mniejszym lub większym stopniu niepowtarzalnych, podlegający nieustannym zmianom i niejednorodny, bo złożony ze środków o różnej przynależności chronologicznej (...) socjalnej (...) i terytorialnej” [20, s. 513].

Profesor D. Buttler interesowała się nie tylko stanem współczesnego słownictwa polskiego [A]¹, ale także przeobrażeniami, jakim podlegały jednostki leksykalne, m.in. ich znaczenie [B], na przestrzeni wieków. Ukazywała zarówno istotę danego procesu, jak i przyczyny wpływające na taki, a nie inny kierunek zmian, uwzględniając nie tylko czynniki wewnętrznojęzykowe, ale i zewnętrznojęzykowe. Analizy współczesnego słownictwa niekiedy dawały Autorce podstawy do twierdzeń o charakterze prognoz dotyczących dalszego rozwoju językowego. Szczególnie uwidacznia się to w niektórych pracach na temat kultury języka [57; 68; 93].

D. Buttler badała różne odmiany języka polskiego [C]; językoznawcy często nawiązują do hierarchii wariantów polszczyzny ogólnej [61] zaprezentowanej przez Uczoną oraz do charakterystyki leksyki potocznej i książkowej przedstawionej w triadzie „odmiana potoczna — odmiana neutralna — odmiana książkowa” [77]. Nie mniej znane są prace opisujące słownictwo środowiskowo-emocjonalne dawnej [53] i współczesnej polszczyzny [2; 22; 47].

W dorobku Uczonej oprócz licznych studiów dotyczących słownictwa języka polskiego odnaleźć można opracowania z zakresu leksykologii kontrastywnej [D].

Podjmując zagadnienia leksykalne, Autorka koncentrowała uwagę nie tylko na takich jednostkach słownikowych, jak wyrazy. Równie ważnym przedmiotem Jej badań były frazeologizmy — „środki leksykalne tak ważne dla zachowania rodzimości i wyrazistości języka” [68, s. 85]. W swoich pracach Uczona badała m.in. przydatność pojęć i terminów słowotwórczych w badaniach frazeologicznych” [100].

W rozważaniach Profesor D. Buttler nad istotą i cechami swoistymi frazeologizmu powracał niejednokrotnie problem jego stosunku do leksemu [56; 59; 60; 68; 72; 100]. Autorka wskazywała na podobieństwa i różnice między wyrazami a frazeologizmami, czyli między elementami syntetycznymi, jednokształtnymi gramatycznie, a jednostkami o charakterze analitycznym. Podkreślała, że zarówno wyrazy, jak i stałe związki frazeologiczne „funkcjonują w języku na zasadzie wyjątków gramatycznych — jako zjawiska jednostkowe utrwalone w normie (...)” [20, s. 513].

Badania w sferze formalnej doprowadziły Ją do wniosku, że możliwe jest zakwalifikowanie frazeologizmów do poszczególnych części mowy; stałe połączenia mają także określony paradygmat fleksyjny (choć w przeciwieństwie do wyrazów w zasadzie nie mogą wystąpić we wszystkich czasach, liczbach itp.).

¹ Prace wykorzystane przez autorkę artykułu dotyczą: A — stanu współczesnego słownictwa [poz. 14, 16, 23, 28, 40, 44, 51, 55, 57, 62, 71, 73, 88; 1, 4, 5, 15, 21, 29, 30, 31, 33, 37, 39, 43, 45, 48, 49, 50, 58, 61, 67, 74, 77, 78, 82, 94, 97; 2, 22, 47; 75, 76, 87, 89, 90, 91]; B — leksykologii historycznej [poz. 18, 19, 24, 32, 38, 53, 64, 65, 66, 79, 80, 81, 85, 86, 95, 96, 98]; C — odmian języka polskiego [poz. 1, 4, 5, 15, 21, 25, 29, 30, 31, 33, 34, 37, 39, 41, 43, 45, 48, 49, 50, 57, 58, 61, 67, 74, 77, 78, 82, 94, 97] i D — leksykologii kontrastywnej [poz. 35, 42, 52, 54, 63, 69, 70, 83, 84, 92, 99].

Nie mniej istotne jest to, że „frazeologizmowi, podobnie jak wyrazowi, będącemu konstrukcją morfemową, można przypisać nie tylko znaczenie realne, ale i znaczenie strukturalne, które stanowi sumę wartości semantycznych jego komponentów” [60, s. 52]. Badania Danuty Buttler dotyczące relacji między strukturą a znaczeniem związku frazeologicznego i leksemu wykazały, że „(...) frazeologizmy mieszczą się (...) w strefie środkowej, jeśli chodzi o stopień motywacji i regularności semantycznej. Frazeologizacja nie prowadzi do rezultatów tak skrajnych, jak leksykalizacja, tj. do jednoczesnej deetymologizacji elementu i niewydzielności jego komponentów, jednocześnie nie ma (...)” — zdaniem Autorki — „(...) frazeologizmów całkowicie regularnych pod względem semantycznym” [60, s. 56].

A oto inne podobieństwo uwidaczniające się między stałymi połączeniami a wyrazami. Związek frazeologiczny, podobnie jak leksem, charakteryzuje się określoną łączliwością — systemową lub normatywną. Relacje: frazeologizm — kontekst są jednak bardziej skomplikowane niż związki między wyrazem a kontekstem. Stałe połączenie słowne musi być wkomponowane w kontekst tak, by nie naruszyć spójności logicznej i stylowej całości tekstu, choć nie mniej ważne jest zachowanie autonomii frazeologizmu, którą może naruszyć wprowadzenie w obręb związku dodatkowych członów lub zredukowanie jego stałych składników.

Badając zjawiska semantyki frazeologicznej [60; 72], Profesor D. Buttler wskazywała na relacje znaczeniowe, w jakie może wchodzić stałe połączenie w obrębie systemu.

Frazeologizmy, podobnie jak wyrazy, tworzą szeregi synonimiczne, reprezentujące całą gamę odcieni emocjonalnych i stylowych. W odróżnieniu od leksemów stosunkowo rzadko spotykamy tu pary antonimiczne. Związki frazeologiczne są w większości jednoznaczne. Wprawdzie można tu odnotować także pewną liczbę połączeń polisemantycznych, ale — co jest charakterystyczne — mają one na ogół tylko dwa znaczenia, wyjątkowo pojawiają się jednostki o trzech, czterech znaczeniach. Danuta Buttler wskazywała także na zjawisko homonimii frazeologicznej, które definiowała jako „formalną zbieżność dwu związków wyrazowych — jednostki stałej i luźnego, doraźnego połączenia lub dwu frazeologizmów utworzonych niezależnie od siebie w różnych dziedzinach słownictwa” [13, s. 357]. Autorka podkreślała jednak, że frazeologizmy są w systemie leksykalnym elementami o wiele bardziej izolowanymi i autonomicznymi niż wyrazy, m.in. dlatego, że „nie wchodzą w inne stałe relacje znaczeniowe, np. hiponimiczno-hiperonimiczne” [60, s. 50].

Ponadto stałe połączenia słowne stanowią „zespół elementów (...) funkcjonalnie redundantnych” głównie z tego względu, że w olbrzymiej większości są to środki „wtórnej, ekspresywnej nominacji” [68, s. 76]; wyjście więc z obiegu tego typu jednostek „nie pociąga za sobą luk w siatce semantycznej języka” [68, s. 76].

Przejdźmy do innego problemu leksykalnego. Uczona wielokrotnie podkreślała, że wyrazy grupują się w pewne pola znaczeniowe [12; 36; 46].

Właściwe jest to również frazeologizmom. W książce zatytułowanej *Frazeologia polska. Ćwiczenia dla cudzoziemców* [26] Autorka zastosowała przemyślaną metodę prezentacji semantycznych pól frazeologicznych polszczyzny.

Sygnalizowała także, że stałe połączenia, podobnie jak wyrazy, mogą mieć określone zabarwienie emocjonalne [2].

Danuta Buttler niejednokrotnie wskazywała na zjawisko zmienności i wariantowości stałych połączeń słownych [59; 68, s. 77-79]. W pracy pt. *Pojęcie wariantów frazeologicznych* zauważyła, że „alternacje frazeologiczne stanowią podtyp wariacji leksykalnej i że wobec tego mają cechy paralelne do zmian form poszczególnych leksemów”, a „wariantowość charakteryzuje frazeologizmy jako jednostki systemu, nie jako jednostki tekstu” [59, s. 29]. Z zakresu wariantowości frazeologicznej wyeliminowane więc zostały zmiany postaci będące tylko środkiem akomodacji frazeologizmu do wymagań kontekstu. Profesor D. Buttler podkreślała, że wariacja frazeologiczna jest w języku polskim niezmiernie rozbudowana, ponadto „nie podlega ona działaniu typowych procesów regulujących, teleologicznych: eliminacji jednostek nadmiarowych lub kształtowania się wyrazistych zasad dystrybucji i repartycji semantycznej oboczników” [68, s. 79].

Uczona badała także zjawiska derywacji we frazeologii [56]. Przedstawiła dwa typy zabiegów derywacyjnych doprowadzających do powstania nowych jednostek, tj. derywację wsteczną, przybierającą postać abrewiacji lub dekompozycji oraz derywację postępową. Zwróciła również uwagę na proces derywacji odfrazeologicznej — tworzenie nowych leksemów na podstawie stałych połączeń słownych. Uwzględniła także zagadnienie kompozycji frazeologicznej, polegającej na zespalaniu leksemów w nowe, stałe konstrukcje słowne. Mianem procesów innowacyjnych określiła również takie zjawiska, jak konwersja, kontaminacja i analogia.

Danuta Buttler podkreślała, że modyfikacja frazeologizmu może być zarówno źródłem doskonałego efektu artystycznego, jak i błędu. Oceniając stałe połączenia słowne, należy odwoływać się głównie do kryterium uzualnego, choć częstokroć nie mniej istotne staje się kryterium funkcjonalne, np. przy ocenie innowacji.

Uczona wielokrotnie wracała w swoich pracach do problemu błędów frazeologicznych [3; 57]. Wyróżniała typy błędnych konstrukcji, charakteryzowała je. Jedną z propozycji podziału odnajdujemy w II tomie *Kultury języka polskiego*. Mianem błędu frazeologicznego określa się tu „wszelkie modyfikacje struktury i składu słownego związków stałych oraz użycie ich w nietypowym znaczeniu lub w nieodpowiednim kontekście” [57, s. 212-213].

Do błędów wewnątrzfrazeologicznych Autorka zalicza z jednej strony modyfikacje znaczenia związku (przy zachowaniu tradycyjnej formy), przekształcenia struktury (przy odtworzeniu zgodnej z normą treści), jednoczesne zakłócenia kształtu i znaczenia frazeologizmu oraz modyfikacje składu

leksykalnego stałego związku; z drugiej strony wskazuje błędy polegające na naruszeniu autonomii frazeologizmu względem kontekstu, przejawiające się w postaci uzupełniania lub redukcji składu stałego związku, a także w postaci kontaminacji.

Błędy zewnętrznofrazeologiczne wynikają z użycia poprawnie odtworzonego połączenia w nieodpowiednim kontekście, co wiąże się z naruszeniem łączliwości systemowej lub normatywnej frazeologizmu.

Z badań Profesor D. Buttler wynika, że zasób stałych związków wyrazowych dostarcza również tworzywa do różnorodnych zabiegów stylizacyjnych, służących ekspresji, zwłaszcza żartowi słownemu [13]. Od twórcy tekstu szczególnie wymaga się tu przestrzegania zasady celowości i sensowności owych eksperymentów słownych, głębokiej refleksji, umiaru i dobrego smaku stylistycznego. Uczona zauważyła, że „definiowanie żartów słownych jako „odstępstwa od normy językowej” upraszcza ich istotę i zaciera całą ich swoistość, identyfikując je (...) z błędem” [13, s. 403]. Obok żartów słownych, które można byłoby określić jako naruszenie zwyczaju językowego, odnotować można żarty o charakterze „komicznej hiperpoprawności”, powstałe dzięki wykryciu luk i dysproporcji w samym systemie językowym, tj. wiążące się z wyzyskaniem struktur potencjalnych. Nie mniej interesujące są przykłady aktualizacji możliwości komicznych, zawartych w tradycyjnych elementach językowych.

Okazuje się, że stałe związki wyrazowe wykorzystywane są zarówno w dowcipie strukturalno-semantycznym, jak i w dowcipie semantycznym. Do pierwszego typu Autorka zaliczyła takie żartobliwe modyfikacje związków frazeologicznych, jak: upodobnienia frazeologiczne, przekształcenia polegające na częściowej wymianie składu leksykalnego połączenia, a także zmiany związane z naruszeniem ogólnego schematu frazeologizmu, które przejawiają się w trzech formach — defrazeologizacji, kontaminacji i elipsy. Reakcję komiczną wywołują niejednokrotnie także neologizmy frazeologiczne. Można tu odnotować połączenia tradycyjne z punktu widzenia strukturalnego, ale znaczeniowo przewartościowane, związki strukturalnie nowe, zbudowane poprawnie, ale zawierające składniki niezgodne pod względem semantycznym oraz frazeologizmy analogiczne. Przy tworzeniu dowcipu semantycznego także niezwykle cenne okazuje się wyzyskanie stałych połączeń słownych. Związki frazeologiczne będące tworzywem dowcipu językowego służą głównie parodii lub satyrze.

Opisując groteskę językową Gałczyńskiego [21; 33; 97], Uczona wskazywała m.in. na zabiegi, którym poddawane były stałe związki wyrazowe w celach parodystycznych (deformacja treści; destrukcja formy frazeologizmu; kontrast jednostki z kontekstem; uwalnianie komponentu z utrwalonego połączenia, stosowanie go w kontekstach luźnych). Sygnalizowała również, że wiele cytatów z utworów Gałczyńskiego utrwała się w języku Polaków i zaczyna funkcjonować w postaci frazeologizmów.

We współczesnym zasobie frazeologicznym Profesor D. Buttler analizowała zarówno tzw. „f r a z e o l o g i z m y s t y l ó w p i s a n y c h” [57,

s. 212; 68, s. 79-81; 72, s. 184-186] (głównie stylu publicystycznego [1; 4; 57, s. 213-228] i artystycznego [21; 33; 57, s. 212; 68, s. 79-80; 72, s. 184-186; 82; 97]), jak i stałe połączenia słowne stylu potocznego [31; 39; 55; 68, s. 75-86; 94].

W stylu artystycznym wyodrębniała m.in. związki nieidiomatyczne, będące wspólnym europejskim dziedzictwem kulturowym: biblizmy, połączenia o proveniencji antycznej, skrzydlate słówka itp. Internacjonalizmy stylu publicystycznego to w znacznej mierze neofrazeologizmy. Profesor D. Buttler trafnie zauważyła, że domeną frazeologii była kiedyś literatura piękna, która dziś w znacznej mierze utraciła ten charakter. W XX w. frazeologizmy języka pisanego pojawiają się głównie „w tekstach typowo intelektualnych (...) o najwyższym standardzie kulturowym: prozie humanistycznej, zwłaszcza esejach filozoficznych i socjologicznych, na gruncie publicystyki, w gatunkach (...) stanowiących jej pogranicze z literaturą, np. w felietonach” [68, s. 79].

W jednym z artykułów [82] Uczona podjęła także problem stylizacji frazeologicznej w utworze literackim.

Zdaniem Profesor D. Buttler „matecznikiem” frazeologizmów jest dziś styl potoczny. Stałe połączenia decydują w znacznej mierze o swoistości leksykalnej tej odmiany polszczyzny. Frazeologizmy stylu potocznego cechuje „równorzędność zawartej w nich informacji logicznej i emocjonalnej, charakter wartościujący i intencja (...) pragmatyczna” [39, s. 19]. Można więc tu mówić o „języku w działaniu” [39, s. 19]. W pracy pt. *Polskie słownictwo potoczne. IV. Frazeologia* Autorka podzieliła zasób frazeologiczny stylu potocznego na dwa zasadnicze typy: frazeologizmy nominatywne, tj. „odpowiedniki neutralnych wspólnostylowych wyrazów i grup syntaktycznych” oraz związki mające „postać autonomicznych wypowiedzi” [39, s. 7], tj. formuły adresatywne i konwersacyjne, przysięgi, zaklęcia, przekleństwa, przysłowia, maksymy, sentencje właściwe polszczyźnie kolokwialnej. Dzięki uzupełniającej funkcji frazeologizmów w potocznym systemie nominatywnym zachodzi „bardziej równomierna repartycja elementów w kategoriach części mowy” [39, s. 8].

Opisując tendencje rozwojowe w zasobie słownym powojennej polszczyzny [55] Autorka wskazywała na liczne neofrazeologizmy stylu potocznego — głównie zapożyczenia wewnętrzne, połączenia mające charakter doraźnych reakcji słownych na określone wydarzenia, żartobliwe przekręcenia, uzupełnienia, trawestacje związków tradycyjnych, neofrazeologizmy aluzyjne, a także swoiste igraszki językowe — dowcip oparty na kontrastach, absurdzie itp. Frazeologia potoczna stanowi pasjonującą dziedzinę obserwacji, m.in. dlatego, że jest to „żywa kronika faktów i przemian, które odbiły się wyrażniejszym echem w świadomości społecznej” [55, s. 203].

Profesor D. Buttler opisywała także frazeologię gwar środkowo-wiskowych dawnej [53] i współczesnej polszczyzny [2] (głównie gwarę aktorską XIX w. i młodzieżową I połowy XX w.). Autorka podkreślała,

że do języka ogólnego (w szczególności do jego odmiany potocznej) przenika z gwar środowiskowych wiele utrwalonych połączeń.

Dostrzegając również zjawisko stopniowego wycofywania się wielu frazeologizmów i przysłów ze współczesnej polszczyzny [68; 88]. Badania dotyczące normy i uzusu w zakresie stałych związków wyrazowych [68] potwierdziły tę tezę.

Uczona rozważała także problemy ogólnoteoretyczne towarzyszące kodyfikacji we frazeologii [68, s. 81-86]. Powinna ona mieć charakter deskryptywny, wyjaśniający, opowiadając się za tendencjami teleologicznymi i rozwojowymi, np. w zakresie modernizacji struktury gramatycznej związków. Przy ocenie planu znaczeniowego wariantów i innowacji kodyfikator powinien uwzględniać głównie kryterium logicznej spójności tekstu.

Profesor D. Buttler badała również przysłowia polskie z formą stopnia wyższego lub najwyższego, które stanowią pokaźną grupę wśród współcześnie używanych polskich przysłów. Połączenia tego typu cechuje „lakonizm, eliptyczność, paralelizm członów, tendencja do układów rymowych i zrytmizowanych” [71, s. 104]; cechy, dzięki którym przysłowie określa się mianem mikroformy artystycznej. Charakterystyczne są właściwości funkcjonalno-stylistyczne tych związków — „refleksyjność, sentencjonalność, powszechniejsze niż w innych rodzajach przysłów, a nade wszystko charakter wartościujący, komunikowanie etycznej i pragmatycznej oceny realiów” [71, s. 104].

Wśród prac o charakterze kontrastywnym pióra Danuty Buttler należy wymienić opis polskich i słowackich przysłów ze składnikiem w formie stopnia wyższego lub najwyższego [92] oraz opracowanie dotyczące nowego słownictwa polskiego i rosyjskiego [35], w którym Autorka zwraca uwagę na podobieństwa i różnice w zakresie neofrazeologizmów obu języków.

Profesor D. Buttler poddała wnikliwej analizie obce związki występujące w słownictwie polskim — zarówno internacjonalizmy, jak i inne jednostki — zapożyczenia bezpośrednie, kalki frazeologiczne m.in. z języka rosyjskiego, niemieckiego [17, s. 429-430; 76; 89; 91].

Badając frazeologizmy, przysłowia Uczona podkreślała, że są to połączenia utrwalane w ciągu wieków i choć charakteryzują się dużą stabilnością, niekiedy ulegają pewnym zmianom. Faktem jest, że w stałych związkach wyrazowych najdłużej utrzymują się reliktowe postaci morfologiczne członów, schematy syntaktyczne, archaiczne jednostki leksykalne. W cyklu artykułów *Semantyka a składnia w związkach wyrazowych* [6; 7; 8; 9; 10; 11] Autorka dowiodła jednak, że nowe schematy syntaktyczne charakteryzujące się dużą ekspansywnością przeniknęły niekiedy nawet do frazeologizmów.

Analiza zmian słownikowych w polszczyźnie XIX i XX w. dokonana przez Danutę Buttler przyniosła wiele cennych uwag dotyczących frazeologii. Okazuje się, że w zakresie stałych po-

łączeń słownych można również zaobserwować tendencje „reorganizacyjne” i modernizacyjne. Uczona wykazała, że zasadniczą przyczyną zaniku wielu frazeologizmów u schyłku XIX w. [86] było działanie tendencji modernizacyjnych w zakresie jednostek przestarzałych lub funkcjonalnie zbędnych. W tym okresie nastąpiła także częściowa modyfikacja składu słownego pewnych jednostek, usuwano kalki frazeologiczne pochodzące z języka zaborców, zmieniła się łączliwość pewnych leksemów [18; 19; 81]. Z badań polskiego słownictwa żartobliwego przełomu XIX i XX w. [32] wynika ponadto, że stałe połączenia nacechowane żartobliwie, ironicznie, sarkastycznie stanowią w zasobie słownym języka warstwę nietrwałą, podlegającą częstym wymianom. Opisując słownictwo teatralne XIX w. [53], Uczona wskazywała zarówno na ubytki leksykalne, zmiany w zakresie znaczenia wynikające m.in. z tendencji do funkcjonalnego wykorzystania nadmiarów, jak i na elementy nowe.

W pracy zatytułowanej *Rozwój semantyczny wyrazów polskich* [38] Profesor D. Buttler przedstawiła rodzaje zmian w znaczeniu wyrazów, które pociąga za sobą proces ich kontekstowej stabilizacji. Wyraz utrwalający się w pewnych połączeniach słownych może ulegać desemantyzacji, częściej jednak następuje zmiana motywacji treści, wysunięcie na plan pierwszy innej dominanty; niekiedy jednostka leksykalna zatracza treść dosłowną, utrwała się w odcieniach metaforycznych; zdarza się także, że pierwotne znaczenie leksemu zachowuje się mimo bardzo nawet radykalnych ograniczeń zasobu jego połączeń słownych. Autorka wskazywała także na różne stopnie ograniczenia łączliwości wyrazu.

Przy rozpatrywaniu zagadnień składniowych Danuta Buttler odnajdywała liczne analogie między konstrukcjami rzędu a frazeologizmami. W I tomie *Kultury języka polskiego* [17] oraz w pracy *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny* [27] Uczona przedstawiła koncepcję składni frazeologicznej. Nastąpiło tu odejście od pojęć schematu składniowego i ujęcie składni wyłącznie jako nauki o łączeniu form wyrazowych.

We frazeologii Profesor D. Buttler widziała zmienność i wariantywność, nie traktowała stałych połączeń słownych jak skostniałych elementów systemu. Uważała, że warto badać frazeologizmy, bo stanowią one nie tylko barwną kronikę dawnych wieków, ale także „zwierciadło naszej narodowej indywidualności i odrębności” [86, s. 161].

Przywołane prace Profesor Danuty Buttler

- [1957] 1. (...), Halina Satkiewicz, *Uwagi o frazeologii prasowej*, „Kwartalnik Prasoznawczy”, nr 3, s. 12-37.
- [1959] 2. *Słownictwo środowiskowo-emocjonalne we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, z. 1-2, s. 68-78.
- [1960] 3. (...), Halina Satkiewicz, *O typach błędów frazeologicznych*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 19-29 i z. 2, s. 49-67.
- [1961] 4. *O metaforyce prasowej*, „Poradnik Językowy”, z. 10, s. 440-460.
- [1962] 5. *O języku prasy sportowej*, „Prasa Polska”, z. 2, s. 11-19.
- [1966] 6. *Semantyka a składnia w związkach wyrazowych*. I. *Semantyczne podłoże zmian niektórych konstrukcji rządu*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 233-244.
7. II. *Słotowórczo-semantyczne przyczyny zmian rekcji wyrazów*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 281-294.
8. III. *Przeobrażenia konstrukcyjne i semantyczne w związkach rządu pod wpływem tendencji do skrótu*, „Poradnik Językowy”, z. 9, s. 374-379.
9. IV. *Szerzenie się biernika w funkcji dopełnienia bliższego*, „Poradnik Językowy”, z. 10, s. 419-432.
- [1967] 10. V. *Ekspansja konstrukcji analitycznych*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 6-19.
11. VI. *Zmiany zakresu użycia i treści leksykalnej niektórych przymków*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 72-81.
12. *Koncepcje pola znaczeniowego*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 2, s. 41-59.
- [1968] 13. *Polski dowcip językowy*, Warszawa (II wyd. 1974).
14. *Połączenia typu „ulec zniszczeniu” w języku polskim*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 349-359.
15. *Uwagi o poprawności stylu urzędowego*, „Poradnik Językowy”, z. 10, s. 469-479.
- [1969] 16. *Zmiany w polszczyźnie Dwudziestopięciolecia*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 6, s. 65-80.
- [1971] 17. (...), Halina Kurkowska, Halina Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa (IV wyd. 1986, s. 301-448).
- [1972] 18. *Zmiany słownikowe w polszczyźnie przelomu XIX i XX w.* I. *Ubytki leksykalne i sposoby tworzenia neologizmów*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 196-204.
19. II. *Budowa i znaczenie czasowników*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 276-285.
20. *O sprawdzianach poprawności językowej w zakresie słownictwa*, „Poradnik Językowy”, z. 9, s. 513-525.
- [1973] 21. *Groteska językowa K.I. Gałczyńskiego*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 2, s. 35-71.
22. *Dyskusyjne zagadnienia opisu polskich gwar środowiskowych*, [w:] *Govornite formy i slovenskite literaturni jazici*, Skopje, s. 153-159.
23. *Współczesna polszczyzna*, „Kontrasty”, nr 5, s. 19-20.
- [1974] 24. *Rozwój słownictwa polskiego w II połowie XIX wieku*, [w:] *Slovanské spisovné jazyky v době obrození*, Praga, s. 97-102.
25. *Groteskowa struktura słowna „Porfiriona Osietka”*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 6, s. 71-78.
- [1975] 26. *Frazeologia polska. Ćwiczenia dla cudzoziemców*, Warszawa.

- [1976] 27. *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny (Walencja wyrazów)*, Warszawa.
28. *Główne kierunki innowacji dwudziestowiecznej polszczyzny*, [w:] *Z problemów współczesnych słowiańskich języków i literatur*, Warszawa, s. 23-37.
29. *Język korespondencji techniczno-handlowej*, [w:] *Terminologia techniczna w języku polskim. Stan, wymagania, praktyka użytkowa*, Bydgoszcz, s. 115-126.
- [1977] 30. *Polskie słownictwo potoczne. I. Cechy fonetyczne i fleksyjne leksemów. II. Słowotwórstwo*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 89-98.
31. *III. Charakterystyka leksykalno-semantyczna zasobu słownikowego*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 153-163.
32. *Polskie słownictwo żartobliwe przełomu XIX i XX wieku*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 3, s. 34-40.
33. *Słowo poetyckie Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 4, s. 63-73.
34. *Porównania w twórczości Żeromskiego*, [w:] *Stefan Żeromski. W pięćdziesiątą rocznicę śmierci*, Warszawa, s. 258-275.
35. *Nowe słownictwo polskie i rosyjskie — próba konfrontacji*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 11, s. 149-160.
36. *Grupa semantyczna przymiotników polskich o znaczeniu pozostający w związku z radością*, „Prace Filologiczne” XXVII, s. 271-286.
37. *Neologizmy potoczne powojennej polszczyzny*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 12, s. 99-105.
- [1978] 38. *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa.
39. *Polskie słownictwo potoczne, IV. Frazeologia*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 7-19.
40. *Procesy multiwerbizacji we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 54-62.
41. *Semantyka Stefana Żeromskiego*, [w:] *Żeromski i Reymont*, Warszawa, s. 173-184.
42. *Procesy uniwverbizacji w nowym słownictwie polskim i rosyjskim*, „Slavia Orientalis”, z. 3, s. 385-391.
43. *Struktura polskiego słownictwa potocznego*, [w:] *Studia nad składnią polszczyzny mówionej*, Wrocław, s. 111-118.
44. *Powojenne innowacje w polskim zasobie słownym*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 5, s. 55-67.
45. *Kategorie semantyczne leksyki potocznej*, [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław, s. 37-45.
46. *Łączliwość przymiotników o znaczeniu związanym z radością*, „Prace Filologiczne” XXVIII, s. 208-221.
47. *Wyrazy pochodzenia środowiskowego w nowym słownictwie polszczyzny ogólnej*, „Poradnik Językowy”, z. 9, s. 397-404.
- [1979] 48. *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego. I. Terminologizacja wyrazów potocznych*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 58-66.
49. *II. Determinologizacja wyrazów z leksyki specjalnej*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 127-135.

50. *Statystyka leksykalna a badania odmian stylowych języka polskiego*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 4, s. 75-90.
51. *Powojenne ekspresywizmy polskie*, „Prace Filologiczne” XXIX, s. 85-90.
- [1980] 52. *Tendencje rozwojowe polskich określeń predykatywnych (w porównaniu ze słowackimi)*, [w:] *Jazykové studie. Horeckého Zborník*, Bratislava, s. 51-56.
53. *Polskie słownictwo teatralne XIX wieku*, „Przegląd Humanistyczny” nr 3, s. 65-78.
54. *Relacje semantyczne wyrazów polskich i czeskich o tożsamej strukturze słowotwórczej*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 348-355.
- [1981] 55. *Tendencje rozwojowe w zasobie słownym powojennej polszczyzny*, [w:] *Współczesna polszczyzna. Wybór zagadnień*, Warszawa (II wyd. 1986, s. 187-219).
56. *O zjawiskach derywacji we frazeologii*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 229-237.
- [1982] 57. (...), Halina Kurkowska, Halina Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej (słownictwo rodzime)* Warszawa (II wyd. 1987).
58. *Czasowniki potoczne współczesnej polszczyzny*, „Socjolingwistyka” IV, Warszawa, s. 55-65.
59. *Pojęcie wariantów frazeologicznych*, [w:] *Stołość i zmienność związków frazeologicznych*, pod red. Andrzeja Marii Lewickiego, Lublin, s. 27-35.
60. *Znaczenie strukturalne a znaczenie realne stałych związków wyrazowych (paralele frazeologii i słowotwórstwa)*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. I, pod. red. Mieczysława Basaja i Danuty Rytel, s. 49-56.
61. *Miejsce języka potocznego wśród odmian współczesnej polszczyzny*, [w:] *Język literacki i jego warianty*, Wrocław, s. 17-28.
62. *Rozwój słownictwa polskiego w sześćdziesięcioleciu*, [w:] *Język i językoznawstwo polskie w sześćdziesięcioleciu niepodległości (1918-1978)*, Wrocław, s. 57-64.
- [1984] 63. *Innowacje leksykalne we współczesnej polszczyźnie i w sąsiednich językach słowiańskich*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 57-63.
64. *Zmienność znaczeń wyrazów w polszczyźnie przelomu XIX i XX wieku*. I. *Zwążanie zakresu znaczeniowego jednostek leksykalnych*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 154-164.
65. II. *Ograniczenia łączliwości jednostek słownikowych*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 213-220.
66. III. *Repartycja semantyczna dubletów słowotwórczych*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 277-289.
- [1985] 67. *Polskie określenia potoczne*, „Prace Filologiczne” XXXII, s. 87-92.
68. *Norma, uzus i kodyfikacja w dziedzinie stałych związków wyrazowych*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. III, s. 73-86.
- [1986] 69. *Konfrontacyjna analiza leksykalnych innowacji słowiańskich*, [w:] *Typy opisów gramatycznych języka. Materiały polsko-czeskiej sesji naukowej*, Warszawa, s. 171-184.
70. *Nowe znaczenia jednostek słownikowych w języku polskim i rosyjskim*, „Język Rosyjski”, nr 3, s. 139-146.
71. *Przysłowia polskie z formą stopnia wyższego lub najwyższego*, „Prace Filologiczne” XXXIII, s. 95-104.
- [1987] 72. *Język i my 2*. Podręcznik do języka polskiego dla szkół średnich, Warszawa.

73. *Współczesna sytuacja językowa w Polsce. O zasięgu i intensywności procesów unifikacji współczesnej polszczyzny*, „Prasa Techniczna”, z. 1, s. 22-24.
74. *O stylu naukowym Profesora Juliana Krzyżanowskiego*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 6, s. 17-22.
75. *Zapóżyczenia niemieckie jako problem normatywny*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 399-403.
76. *Germanizmy słownikowe*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 479-482.
- [1988] 77. (...), Andrzej Markowski, *Słownictwo współnoodmianowe, książkowe i potoczne we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Język a kultura*, t. 1, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Wrocław, s. 107-121.
78. *Przyczynek do charakterystyki polskiego słownictwa mówionego*, [w:] *Wokół języka. Rozprawy i studia poświęcone Profesorowi Mieczysławowi Szymczakowi*, pod red. Mieczysława Basaja, Wrocław, s. 107-113.
79. *Leksykalne czasowniki posiłkowe w konstrukcjach peryfrastycznych typu 'wywrzeć wpływ' na przełomie wieków XIX i XX*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. IV, s. 71-82.
80. *Zmienność formalna i znaczeniowa dziewiętnastowiecznych pożyczek niemieckich w polszczyźnie*, „Przegląd Humanistyczny”, z. 1-2, s. 51-67.
81. *Nad słownictwem powieści J.I. Kraszewskiego „Starosta warszawski”. I. Typowe procesy leksykalno-semantyczne schyłku XIX wieku*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 58-65.
82. *Stylizacja frazeologiczna w „Balladzie o Januszką” Sławomira Łubińskiego*, *Annales UMCS, Sectio FF, vol. VI*, Lublin.
- [1989] 83. *Porównawcza charakterystyka neosemantyzmów polskich i rosyjskich*, [w:] *Studia z filologii rosyjskiej i słowiańskiej*, t. XVII, pod red. A. Bartoszewicza, Warszawa.
84. *Polskie i rosyjskie homonimy rzeczownikowe*, [w:] *Paralele rozwoju słownictwa języków słowiańskich*, Instytut Słowianoznawstwa PAN, s. 95-103.
85. *Podłoże zaniku niektórych wyrazów rodzimych w polszczyźnie przetomu XIX i XX wieku*, „Przegląd Humanistyczny”, z. 4, s. 51-59.
86. *Zapomniane frazeologizmy polskie XIX wieku*, „Przegląd Humanistyczny”, z. 8-9, s. 146-155.
87. *Dola i niedola wyrazów pochodzenia łacińskiego we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 202-205.
88. *Dlaczego zanikają przysłowia w dwudziestowiecznej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 332-337.
89. *Elementy pochodzenia rosyjskiego we współczesnej polszczyźnie i kryteria ich oceny*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 504-509.
90. *Elementy pochodzenia rosyjskiego... II. Kalki słowotwórcze i znaczeniowe*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 584-588.
91. *Elementy pochodzenia rosyjskiego... III. Kalki frazeologiczne*, „Poradnik Językowy”, z. 9-10, s. 684-686.
- [1990] 92. *Polskie i słowackie przysłowia o składniku w formie stopnia wyższego lub najwyższego*, [w:] *Zagadnienie kategorii stopnia w językach słowiańskich*, t. V, pod red. Hanny Orzechowskiej, Warszawa, s. 7-17.
93. (...), Halina Satkiewicz, *Dynamizm zmienności współczesnej polszczyzny a polityka kodyfikacyjna*, „Poradnik Językowy”, z. 9-10, s. 672-680.

- [1991]
94. *Przenośnię polszczyzny potocznej*, „Prace Filologiczne” XXXV s. 39-46.
 95. *Procesy eliminacji wieloznaczności w II połowie XIX wieku*, „Prace Filologiczne” XXXVI, s. 229-235.
 96. *Dziedzictwo dziewiętnastowieczne w zasobie zapożyczeń niemieckich współczesnej polszczyzny*, „Zeszyty Naukowe” WSP w Opolu. Onomastyka, historia języka, dialektologia, Warszawa-Wrocław, s. 395-402.

[w druku]

97. *Stylizacja groteskowa w twórczości prozatorskiej i poetyckiej K.I. Gałczyńskiego*, [w:] *Język autorów*, pod red. Halny Rybickiej-Nowackiej.
98. *Z zagadnień opisu słownictwa II połowy XIX wieku* (streszczenie referatu), „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”.
99. *Polska homonimia czasownikowa w porównaniu z rosyjską*, w tomie Międzynarodowej Konferencji Sławistycznej w Opolu.
100. *Przydatność pojęć i terminów słowotwórczych w badaniach frazeologicznych*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. IV, pod red. Mieczysława Basaja.

MAZOWIECKIE ARCHAIZMY SEMANTYCZNE NA TLE POLSZCZYZNY OGÓLNEJ

Archaiczna warstwa leksyki gwarowej, podobnie jak archaiczna fonetyka, od dawna przyciągała uwagę dialektologów, szczególnie badaczy dialektów o znacznej odrębności i dużym stopniu zróżnicowania wewnętrznego (kaszubszczyzna, gwara podhalańska, gwary śląskie). Zawierające bogate zbiory leksykalne słowniki i atlasy gwarowe (w tych ostatnich słownictwo gwarowe można porównywać na różnych obszarach, dzięki zastosowaniu metody geografii lingwistycznej) pomijają na ogół problemy semantyczne, co jest zrozumiałe zarówno ze względu na synchroniczny charakter tych wydawnictw, jak i niedostatki metodologiczne w zakresie gromadzenia materiałów¹. Literatura poświęcona gwarowej semantyce diachronicznej ogranicza się zatem do monografii pojedynczych wyrazów; historię ich znaczeń prześledzić można dzięki słownikom i tekstom z różnych epok.

W taki właśnie sposób językoznawcy śledzą zmiany znaczeniowe wyrazów, które weszły do zasobu leksykalnego współczesnej polszczyzny ogólnej (literackiej).

Zgromadzenie obszernego materiału z tego zakresu pozwoliło Danucie Buttlerowej na wykrycie najważniejszych mechanizmów zmian znaczeniowych w obrębie polskiego słownictwa literackiego. Jej cenna praca pt. *Rozwój semantyczny wyrazów polskich* (Warszawa 1978, dalej w tekście: Butt.) zainspirowała H. Popowską-Taborską, znaną badaczkę kaszubszczyzny, do skonfrontowania współczesnych znaczeń wyrazów omówionych w cytowanej książce, a wspólnych językowi ogólnemu i gwarom kaszubskim, z ich znaczeniami występującymi współcześnie w tych gwarach². W wyniku

¹ Ze względów praktycznych w dialektologii polskiej (i nie tylko) dominuje metoda badawcza „od znaczenia do słowa”, znacznie rzadsza jest metoda „od słowa do znaczenia”. Wynikiem takiej metody zbierania materiału jest przewaga map leksykalnych i mała liczba semantycznych; np. w AGM jest tylko jedna mapa semantyczna (na 100 pytań kwestionariusza o znaczenie), podobnie w atlasach gwar wschodniosłowiańskich: rosyjskim — 3, białoruskim — 1, ukraińskim — 1. Wyjątek stanowi AJK, gdzie tematyka semantyczna jest reprezentowana dość licznie. Szerzej na ten temat, por. B. Falińska, A. Kowalska, *O definiowaniu nazw w słownikach i atlasach gwarowych*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, Lublin 1993, s. 339-348; B. Falińska, *Semantyka a geografia lingwistyczna*, „Polonica” II, 1976, s. 221-231.

² H. Popowska-Taborska, *Archaiczna wobec literackiej polszczyzny warstwa kaszubskiej*

tej konfrontacji okazało się, że „[...] ponad czterdzieści wyrazów [...] zachowało w kaszubszczyźnie znaczenia bardziej archaiczne niż używane dziś w literackiej polszczyźnie”³. Opinia językoznawców o archaiczności dialektu kaszubskiego jest dość powszechna i bardzo dobrze udokumentowana⁴. Zachowanie w tym dialekcie dawnych znaczeń wyrazów w s p ó l n y c h jemu i polszczyźnie literackiej potwierdza tę opinię.

Dialekt mazowiecki, mimo znacznych (w porównaniu z kaszubszczyzną) różnic w historycznych warunkach rozwoju (także pozajęzykowych), zachował sporą warstwę archaizmów zarówno fonetycznych⁵, jak leksykalnych⁶ i semantycznych. Porównanie wspólnego językowi literackiemu i temu dialektowi słownictwa pod względem rozwoju znaczeniowego może być więc interesujące. Wobec braku dla gwar mazowieckich tak bogatego źródła, jakim jest dla kaszubszczyzny *Słownik Sychty*, nie wszystkie zbieżności (i różnice) mogą być uchwycone, już jednak materiał zgromadzony w archiwum AGM oraz rękopiśmienny *Słowniczek wyrazów miejscowych z okolic Nowogrodu na Kurpiach* Adama Chętnika⁷ pozwalają na takie porównanie i wskazanie zachowanych w gwarach dawnych, często pierwotnych znaczeń wyrazów, które w odmianie ogólnej polszczyzny dawno te znaczenia utraciły. W gwarach funkcjonują zresztą (i to dość często) jednocześnie zarówno znaczenia najstarsze, jak i nowsze, a także współczesne, zgodne z literaczkimi: na mapie AGM pt. *Znaczenie wyrazu „kołacz”* (AGM VI, m. 295) większość znaczeń tej nazwy (a jest ich szesnaście) tworzy wyraziste podziały geograficzne Mazowsza, a ich dystrybucja wskazuje na związek zmian znaczeniowych z historycznym rozwojem (głównie z procesami osadniczymi) poszczególnych części tej dzielnicy⁸.

Oto wybrane przykłady (kolejność haseł zgodna jest z układem w cytowanej pracy D. Buttlerowej; pochodzący z niej materiał przytaczam na pierwszym miejscu; definicje i objaśnienia gwarowe dotyczą tylko dawnych znaczeń):

semantyki, PF XXXVI, 1992, s. 193-198. Pragnę w tym miejscu wyrazić Pani Profesor Popowskiej-Taborskiej wdzięczność za zainteresowanie mnie tą tematyką.

³ H. Popowska-Taborska, *op. cit.*, s. 198.

⁴ *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN pod kierunkiem Z. Stiebera i H. Popowskiej-Taborskiej, z. 1-15, Wrocław 1964-1978; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1-VII, Wrocław 1967-1976.

⁵ Por. A. Kowalska, *Północno-wschodnio-mazowieckie archaizmy fonetyczne na tle dziejów osadniczych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XLVII-XLVIII, 1992, s. 125-134.

⁶ Por. A. Kowalska, *Archaizmy słownikowe w gwarach mazowieckich*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia. Różnice w mowie pokoleń*, Warszawa-Łomża 1993, 43-57.

⁷ Rękopis przechowywany w białostockiej Filii Uniwersytetu Warszawskiego, udostępniony mi uprzejmie przez kierownictwo Instytutu Filologii Polskiej tej placówki.

⁸ Por. A. Kowalska, *Podziały językowe Mazowsza na tle podziałów pozajęzykowych*, Warszawa 1991, rozdział II.

białka Butt. 28-29: stp. i średniopolskie 'kobieta' lub 'biała bułka', współcz. 'biała wiewiórka'; Chętn.: 'kobieta, mężatka', 'młoda mężatka' (SGOWM: 'kobieta', często też 'żona'; podobnie u Sychty);

kamienica Butt. 29: dawn. 'kamieniołom', współcz. 'budynek mieszkalny'; KowZróż I, m. 91: 'kupa kamieni na polu' (wschodnie Mazowsze, Suwalszczyzna, część Podlasia); archiwum AGM: *kamⁿerica ta uogromna, ze sto for kamⁿerici* — Wysocze, b. pow. Ostrów Maz.;

tręść Butt. 42-43: dawn. 'trzcina', 'sitowie', 'przewód wydrażony w środku', 'rdzeń rośliny', współcz. 'zawartość myślowa'; AGM II, cz. 2, s. 73: 'szczebelek w płosze', por. też FalSłow, s. 323 (Małopolska, Mazowsze, Podlasie, Mazury i Warmia);

podszwa Butt. 50: dawn. 'fundament', współcz. 'spód stopy', 'spód obuwia'; AGM: 'dno w piecu chlebowym' (t. VI, cz. 2, s. 89), 'płóz pluga' (t. IV, cz. 2, s. 55-56), znaczenie częste na Warmii i Mazurach (SWM IX, s. 36), na Podlasiu i Polesiu (MAGP I, cz. 2, s. 51; Tarnacki, m. 52, s. 30);

rękojęść Butt. 52-53: dawn. 'uchwyt', współcz. 'uchwyt broni'; AGM: 'rączki pluga' (IV, m. 153, także Podlasie, Warmia i Mazury), 'rączka przy kosisku' (IV, m. 153, także Podlasie, Warmia i Mazury), 'rączka przy kosisku' (IV, cz. 2, s. 78);

gromada Butt. 53-54: dawn. 'wielka ilość czegoś, sterta, kupa, stos', współcz. 'nie zorganizowany zespół ludzi'; KowZróż I, komentarz do mapy 91: 'kupa kamieni na polu' (wschodnia część Mazowsza, Podlasia); AGM: 'Gwiazdozbiór Plejady' (I, m. 49, s. 129);

gwara Butt. 55-56: dawn. 'zdolność mówienia, mowa', współcz. 'mowa ludu'; AGM: *kazdy ma sfojò gware — v nieście luże mójò jénno guaro, uadniejsjo* (Wysocze Ostr.);

okrasa Butt. 56: dawn. 'ozdoba, przybranie', współcz. 'tłuszcz'; Chętn.: 'ozdoba'; AGM: *pšysuj tò koroneck'e dla okrasy* (Wysocze Ostr.); ponadto: **kraśny** 'piękny' (Chętn.), **krasić** 'zdobić', 'farbować' (Chętn.: AGM VII, m. 346), **krasiarz** 'farbiarz' (AGM VII, m. 347), **kraszanki** 'pisanki wielkanocne' (AGM X, m. 458);

mogiła Butt. 57: dawn. 'wzgórze, pagórek, wzniesienie', współcz. 'grób usypany z ziemi'; AGM: 'długi, płytki dół na kartofle', 'kopiec' (t. III, m. 143);

powieść Butt. 60: dawn. 'mówienie, opowiadanie', współcz. 'gatunek literacki'; AGM: *stryj móg gadać uadnie, takò mniau dobró pojęć* (Wysocze Ostr.);

posada Butt. 60-61, 202: dawn. 'położenie, usytuowanie', współcz. 'stanowisko, miejsce pracy'; AGM: 'warstwa zboża rozłożonego na klepisku do mlócenia cepami' (t. V, m. 214);

jarzyna Butt. 63: dawn. 'roślina jara', współcz. 'warzywo'; AGM: 'zboże siane na wiosnę' (t. IV, m. 183); także **jarka**, **jarówka**; **jarka** również w zn. 'młoda owca' (t. II, m. 55); powsz. **jare** (t. IV, m. 183);

j a r y Butt. 126: dawn. 'wiosenny', współcz. 'krzepki, czerstwy';

g r ó d ź Butt. 68: dawn. 'miejsce ogrodzone', współcz. bud. 'przegroda wodoszczelna na statku'; AGM: 'pastwisko ogrodzone' (t. I, m. 29, t. II, s. 81), także **g r ó d k a** (jw.);

s p ó ł k o w a ć Butt. 70-71: dawn. 'współdziałać', współcz. 'mieć stosunek płciowy'; Chętn.: 'wspólnie coś robić, założyć spółkę handlową' itp.;

n a r z ą d Butt. 72: dawn. 'to, co sporządzone (narządzone): 'przyrząd', współcz. 'organ ciała ludzkiego'; AGM: 'urządzenie, przyrząd' (*mńau te wśystke nażendy do stolark'i* — Wysocze Ostr.); powsz. **n a r z ą d z i ć** 'nareperować';

d r ó b Butt. 73: dawn. 'to, co drobne', 'drobne zwierzęta', współcz. 'ptactwo domowe'; AGM: *jak uona sobje poraży, xuopa nima, a tu ze sešćoro tego drobju f xauupxe* (Wysocze Ostr.);

r a d n y Butt. 75: dawn. 'umiejący sobie radzić', współcz. 'członek rady'; AGM: 'silny' (*s tego żatka to jesce radny xuop, bes cauy žeń uože* — Wysocze Ostr.);

s k l e p Butt. 79: dawn. 'pomieszczenie do przechowywania produktów', współcz. 'punkt sprzedaży'; AGM: 'piwnica pod podłogą domu' (t. III, m. 141, 142), 'sklepienie w piecu chlebowym' (t. I, s. 116);

t ł o Butt. 81-82: dawn. 'posadzka, podłoga', współcz. 'podłoże, na którym uwypuklają się elementy bliższego planu'; AGM: 'dno w piecu chlebowym' (t. VI, m. 280; *Polski atlas etnograficzny* zamieszcza mapę pt. *Znaczenia nazwy „tło”, por. z. 2, m. 119*);

n a r ó d Butt. 83-84: dawn. 'ród, rodzina', 'płeć', współcz. 'nacja'; AGM: 'ludzie, tłum' (*co še tera tego narodu nazbjera na uotpušće* — Wysocze Ostr.);

o j c z y z n a Butt. 84: dawn. 'ojcowizna, sukcesja po ojcu', współcz. 'kraj ojczysty'; AGM: 'ojcowizna' (*Maryška posya do nasta, Jašek do skouřf, a ja uostauam še na uojczyřne* — Wysocze Ostr.);

p o d w a l i n a Butt. 85: dawn. 'fundament, podstawa budynku', współcz. 'podstawa, grunt czego, np. przyjaźni'; AGM: 'pierwsza belka położona na fundamencie' (t. III, m. 126, to znaczenie także u Lindego);

p o d n i e b i e n i e Butt. 90, 224: dawn. 'sklepienie niebieskie', 'sklepienie, strop', współcz. 'palatum, velum'; AGM: 'sklepienie w piecu chlebowym' (t. I, m. 37);

d u c h Butt. 92: dawn. 'oddech, tchnienie', 'powiew, wiatr', współcz. 'zjawia'; AGM: 'oddech' (*jesce v niem troxe duxu uostalo, ale jus paři uon duugo nie pozyje* — Wizna Łom.), 'ciepło w piecu chlebowym, duchówce' (*jesce byuo troxe duxu f pxeu, to še susiuo uulenauk'i* — Wysocze Ostr.);

p o d n i e c i ć Butt. 98: dawn. 'podpalić', współcz. 'zachęcić, rozpałić'; AGM: *podniecić, rozniecić, zaniecić, niecić* 'rozpalać ogień' (t. VI, m. 267), Chętn.;

p r z e b a c z y ć Butt. 100: dawn. 'patrzeć obok, nie zauważać', współcz. 'darować winę'; Chętn.: **b a c z y ć** 'uważać', 'pamiętać', **p r z e b a c z y ć** 'nie zauważyć', **z a b a c z y ć** 'zapomnieć', **m i e ć**

b a c z e n i e 'pilnować, zwracać uwagę'; por. też SGOWM, gdzie są wymienione wszystkie te znaczenia wyrazu *baczyć*:

p i e c z y w o Butt. 74, 107: dawn. 'proces pieczenia', współcz. 'wynik pieczenia'; AGM: *na jedne p̄xecyvo t̄šeba bȳuo najmar̄nej po ćfartce* (Wysocze Ostr.);

l u d z k o ś ć Butt. 107-108: dawn. 'bycie ludzkim', współcz. 'ogół ludzki'; AGM: *to būu dobry k̄s̄onc, ale trox'e za māuo m̄riāu luckośći* (Rutkowskie Łom.);

p a ń s t w o Butt. 109: dawn. 'pańskość, pańska fantazja', współcz. 'organizm społeczno-polityczny poddany określonej władzy'; AGM: *te lūže ze ślaxty to take, ze do "ex nie zagadaj, take m̄riel'i pānstfo* (Wizna Łom.), *nie lub̄j̄uam u bap̄k'i tego jex pānstfa, uo ci ŷelka ślaxta* (Wysocze Ostr.);

p a c i e r z Butt. 114: dawn. 'miara czasu', współcz. 'modlitwa'; AGM: *pošli, a za jeke dva paćeže p̄šyšli nazat te partyzānci* (Wysocze Ostr.);

g a d a ć Butt. 134: dawn. 'mówić, rozmawiać', współcz. potoczne; AGM: 'mówić rozmawiać' (*uo cem my bēzem gadać — Kręgi Stare Wysz., pogadalim ji sob̄je pos̄ua — Wysocze Ostr.*);

d z i e w k a Butt. 137: dawn. 'córka, młoda dziewczyna', 'służąca', współcz. 'kobieta lekkich obyczajów'; AGM: 'służąca' powszechnie (*bȳuo d̄je ž̄ev̄ek do pomocy ji parobek — Wysocze Ostr.; šostra pos̄ua za ž̄ēške do dvoru — Wizna Łom.*);

k u m o t e r Butt. 150: dawn. 'ojciec chrzestny', współcz. pejor. 'członek kliki'; AGM: 'ojciec chrzestny' (t. X, m. 456 — powszechnie na Mazowszu zachodnim);

g ę b a Butt. 157: dawn. 'jama ustna u ludzi i zwierząt', współcz. potoczne; AGM: 'jama ustna' (*w g'emb'e ni zasx̄uo ze nie daj Boze — Wysocze Ostr.*);

g o r z e ć Butt. 159: dawn. 'palić się', współcz. liter.: Chętn.: *gorzeje, zgorzał* 'pali się, spalił się'; *gorze mi* 'bieda, nieszczęście'; *gorzować* 'żałować, martwić się'; w związku z tym znaczeniem pozostaje AGM: *gorznować* 'narzekać, żałować' (*co tak sob'je gōžnujes, lūže jus take so — Wysocze Ostr.*), *górznó* 'przykro' (Chętn., powszechnie na Mazowszu północno-wschodnim);

k r a j Butt. 168: dawn. 'brzeg, skraj, krawędź', współcz. 'państwo'; AGM: 'brzeg, koniec' (*na samem kraju f̄ši m̄neskalim, to te partyzānci ćongle do nas zaxōžili — Wysocze Ostr.*);

w e s e ł e Butt. 170: dawn. 'radość, wesolość', współcz. 'uczta weselna'; AGM: *tera to jus, pāni, nie ma takego vesela na f̄ši jeg davnij, lūžom je ćęsko* (Wizna Łom.);

s k o r o Butt. 172-173: dawn. 'szybko, skwapliwie', współcz. 'kiedy już'; AGM: 'szybko' (*jakoś m̄nie ta robota nie j̄iže skoro — Długosiodło Ostroł., leć skoro do bap̄ci, ze tatuś p̄šyjex̄au — Wysocze Ostr.*), także *skorz ej* 'szybciej': *nò skožej, co še tak załšymujes* (Rutkowskie Łom.);

m a ń k a Butt. 181: dawn. 'lewa ręka'; *zażyć z māniki* 'zadać cios przerzucając broń do lewej ręki', współcz. 'podejść kogoś, zaskoczyć';

AGM: *mańka* 'lewa ręka' (*mańkus, ze to mańku rąku robji* — Burakowskie Węg.), 'mańkut' (t. IX, m. 431, s. 101);

czy sło Butt. 185: dawn. przestarz. 'liczba'; w związku z tym znaczeniem pozostaje AGM: *czy śnica, czy śniczka, czy ślan-ka* 'trzy nitki w paśmie' (t. II, s. 51, por. też *FalSłow*);

materiałny Butt. 187: dawn. 'fizyczny', 'zrobiony z tkaniny'; AGM: 'zrobiony z tkaniny, z jedwabiu' (*suknio mńauam materiałno, z jadwabju, na ten ślup* — Wysocze Ostr.);

niezdarny Butt. 197: dawn. 'nieudany', współcz. 'niezgrabny, niesprawny'; w związku z tym znaczeniem pozostaje AGM: *niezdarrzony* 'nieudany' (*tak'i tən xlep niezdażony jak'is, za mauo kfasu* — Wysocze Ostr.); *zdarzyć się* 'udać się' (*ale mnie še ta buuka zdażyua* — Wizna Łom.);

pokład Butt. 203: dawn. 'to, co położone' u Lindego: 'sterta, stos, osad, ustoiny, pomost, podkład, fundament, zbiór'), współcz. 'pomost na okręcie', 'złoże geologiczne, warstwa'; AGM: 'warstwa snopów ułożonych w sąsiedku lub na wozie' (t. V, s. 103, 104), także na klepisku do młócenia (jw., s. 106), 'skrzynia w sieczkarni' (t. IV, s. 122);

warzyć Butt. 208: dawn. 'gotować'; AGM: także *owarzyć* 'ogrząć mleko na twaróg' (t. VII, m. 304 — wschodnie Mazowsze); Chętn.: 'gotować', również *warza* 'ugotowana strawa';

niedziela Butt. 212-213: dawn. 'tydzień', współcz. 'siódmy dzień tygodnia'; AGM: 'tydzień' (*ze tšy nieżele cekalim, zańim kšonc uoguošiu te zapoježi* — Wysocze Ostr.);

niewola Butt. 213: dawn. 'przymus, konieczność', współcz. 'brak wolności', 'odosobnienie żołnierzy wroga w czasie wojny'; AGM: *vysta za niego po nievoli, pańi, płakała f tem košćele* (Wizna Łom.);

zakazać Butt. 214: dawn. 'nakazać, polecić' (to znaczenie Linde traktuje jako przestarzałe), współcz. 'zabronić'; AGM: *zakazauam sobje uu krafcovej uadno sukenke* (Wysocze Ostr.);

odbyt Butt. 216: dawn. 'popyt, zbyt', współcz. 'część ciała'; AGM: *pańi, ja syje te sukenk'i, ale tu uu nas nima zadanego uodbytu, xiba ze do Źomzy, ale mnie jus česko* (Rutkowskie Łom.);

pokłosie Butt. 217: dawn. 'kłosa rozsypane na ściernisku', współcz. 'plon, rezultat'; AGM: *pšed vojno taka byua bjeđa, to žežic nas spuščiu ji te pokuoše ze rziska zbjeřalim* (Wysocze Ostr.);

miesiąc Butt. 220: dawn. zarówno 'dwunasta część roku', jak i 'księżyc', współcz. tylko pierwsze znaczenie; Chętn.: oba znaczenia (*mńešonc jus šfečiuu jakem uracali* — Kadzidło Ostroł., AGM);

skóra Butt. 224: dawn. 'kora drzew', współcz. 'wierzchnia powłoka ciała'; AGM: 'kora drzew' (t. III, m. 145, s. 107, 108 — Mazowsze zachodnie); także *skórować* 'zdejmować korę z drzewa';

podobny Butt. 226: dawn. 'możliwy', współcz. tylko 'zbliżony, analogiczny'; AGM: 'możliwy' (*cy to podobne, zebyš to zrob'uu* — Wysocze Ostr.);

k r ę g i Butt. 232: 'kręgosłup, kark' (Linde); AGM: 'kark' (t. VIII, m. 399);

c i e m n o t a Butt. 246: dawn. 'ciemność', współcz. 'zacofanie'; AGM: 'ciemność, ciemnica' (t. I, m. 2).

Przytoczony wyżej materiał gwarowy obejmuje 55 wyrazów, które są wspólne językowi ogólnemu i gwarom, a które w gwarach mazowieckich zachowały znaczenia starsze niż we współczesnym języku literackim, czasem nawet pierwotne.

Materiał ten jest dość niejednorodny: tylko część pochodzi z atlasu językowego, umożliwiającego obserwację zmian znaczeniowych na szerszym terenie, trudno jest zatem w każdym wypadku określić zasięgi geograficzne tych dawnych znaczeń. Mamy tu więc do czynienia z dwiema grupami archaizmów semantycznych:

a) występujących jako częste lub powszechne na pewnych obszarach; odnoszą się one najczęściej do desygnatów typowo „wiejskich” (*rękojeść* pluga, *posada* 'warstwa zboża', *jarzyna*, *jare* 'zboże siane na wiosnę', *gródz* 'pastwisko ogrodzone', *podniebienie* 'sklepienie pieca chlebowego', *pokłosie* 'kłosa rozsypane na polu' itp.); w cytowanym materiale występują (ze zrozumiałych względów) raczej rzadko. Tęgo typu archaizmy są charakterystyczne dla obszarów peryferyjnych, gdzie zachowały się jeszcze dawne przedmioty⁹:

b) poświadczone tylko z jednej lub kilku wsi (najczęściej z północno-wschodniej części Mazowsza, m.in. z rodzinnej wsi autorki — Wysocze Ostr.), zatem — wobec braku szerszych badań terenowych — rzadkie lub sporadyczne (*białka* 'kobieta', *gwara*, *powieść* 'mowa, opowiadanie', *pacierz* 'miara czasu', *gorzeć* 'palić się'); są jednak wśród nich i takie, które znam nie tylko z własnej wsi, ale z wielu innych na północnym Mazowszu (*radny* 'silny', także *uradzić* 'udźwignąć', *duch* 'ciepłe powietrze w piecu chlebowym', *ludzkość* 'bycie ludzkim', *państwo* 'pańskość').

Cytowane wyżej przykłady potwierdzają archaiczność mazowieckiej leksyki w porównaniu z polszczyzną ogólną. Twierdzenie, że gwary zachowują starszy stan, także w tym zakresie, jest zresztą truizmem, wobec oczywistych tego dowodów w słownikach i atlasach gwarowych.

Nie oznacza to jednak, że w leksyce gwarowej nie nastąpiły i nie następują żadne zmiany semantyczne. Na obszarze Mazowsza większość omawianych tu wyrazów występuje nie tylko w znaczeniach archaicznych, ale także w znaczeniach właściwych ogólnej odmianie polszczyzny, często zresztą pod wyraźnym wpływem tej ostatniej, np. wyrazy: *podeszwa*, *gromada*, *okrasa*, *posada*, *drób*, *sklep*, *podniebienie*, *duch*, *przebaczyć*, *państwo*, *wesele*, *niedziela*, *niewola*, *miesiąc*, *skóra*, *podobny* itp. Jeżeli nawet niektóre wyrazy w swoich archaicznych znaczeniach tworzą zwarte kompleksy terytorialne (najczęściej na północy i północnym wschodzie badanego terenu), to ich

⁹ Szerzej na ten temat por. A. Kowalska, *Centrum i peryferie w rozwoju językowym Mazowsza*, w tomie *Materiałów z konferencji dialektologicznej w Mogilanach* (XI 1993) [w druku].

znaczenia literackie obejmują obszary sąsiednie (najczęściej w centrum wokół Warszawy i na zachodzie) lub występują, jako oboczne, na całym obszarze Mazowsza, np. *mogiła* 'koplec do przechowywania kartofli' (północny zachód), 'grób usypany z ziemi' (powszechnie); *sklep* 'piwnica pod domem mieszkalnym' (północ), 'punkt sprzedaży' (powszechnie); *duch* 'powiew, powietrze' (północny wschód), 'zjawa' (powszechnie) itp.

Także mechanizmy zmian znaczeniowych wyrazów w gwarach są podobne do działających w języku literackim. Można to obserwować nawet na omawianym tu niewielkim (i dość przypadkowo dobranym) materiale. Występują w nim niemal wszystkie wyodrębnione przez D. Buttlerową rodzaje zmian semantycznych:

- zwężenie znaczeń (*podeszwa, gwara, mogiła, drób*);
- rozszerzenie znaczeń (*tło, naród, ojczyzna*);
- przeniesienie nazw (*podniebienie, przebaczyć, państwo, pacierz*)¹⁰.

Pomijam tu mechanizm degradacji i melioracji znaczeń wyrazów (*gadać, dziewczka, kumoter, gorzeć*), gdyż pod tym względem między gwarami a językiem literackim więcej jest różnic niż podobieństw (sprawa wymaga osobnego opracowania).

Dokonane wyżej porównanie nie pozwala na wyciąganie wniosków ogólnych. Jego celem było przede wszystkim ukazanie wagi omawianych problemów. Nasza wiedza o rozwoju znaczeń wyrazów w różnych odmianach polszczyzny (mimo niekwestionowanej wartości cytowanej pracy D. Buttlerowej) wciąż jeszcze nie pozwala na dostateczne udokumentowanie różnic i podobieństw między tymi odmianami, gdyż czynniki rozstrzygające o mechanizmach zmian znaczeniowych tkwią w zasadzie poza wyrazami, w rzeczywistości pozajęzykowej, zmiennej i nie poddającej się klasyfikacji. Zatem, jak twierdzi autorka cytowanej pracy, najważniejsze jest „[...] ustalenie, w jakiej mierze są one [zmiany znaczeniowe — A.K.] skorelowane z przeobrażeniami zachodzącymi w rzeczywistości pozajęzykowej” (op. cit., s. 249).

Badanie zmian semantycznych zarówno w języku ogólnym, jak i w dialektach, jest sprawą pilną, mimo ogromnych trudności metodologicznych i technicznych w tym zakresie. Tylko zebranie obszernego materiału językowego może być w przyszłości pomocne w znalezieniu odpowiedzi na najważniejsze pytania: jakie są mechanizmy zmian semantycznych? Czy te zmiany są regularne (systemowe), czy niepowtarzalne (jednostkowe)? Czy są podobne, czy różne w poszczególnych odmianach języka?

Ogromny materiał zgromadzony przez D. Buttlerową i dokonana przez nią klasyfikacja mechanizmów zmian znaczeniowych wyrazów polskich nie zdołały w pełni odpowiedzieć na te pytania, co stwierdza sama autorka: „Podział zmian znaczeniowych ze względu na ich stosunek do ewolucji

¹⁰ Ten mechanizm, charakterystyczny dla literackiej leksyki ekspresywnej, w gwarach występuje rzadziej, por. np. A. Kowalska, *Ludowe słownictwo ekspresywne a polszczyzna ogólna*, [w:] „Studia Linguistica Polono-Slovaca” III, 1992, s. 175-181.

realiów nie przebiega zgodnie z klasyfikacją zastosowaną uprzednio w tej książce; granice poszczególnych jego grup nie zarysowują się ostro i można byłoby raczej wydzielić całą skalę zjawisk przejściowych między bezpośrednim uwarunkowaniem zmiany semantycznej przez określone procesy w świecie realnym — a całkowicie luźnym ich związkiem” (op. cit., s. 249).

Wykaz skrótów źródeł i literatury

- AGM — H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, *Atlas gwar mazowieckich*, t. I, Wrocław 1971; A. Kowalska, A. Strzyżewska-Zaremba, t. II-X, Wrocław 1973-1991.
- AJK — *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN pod kierunkiem Z. Stiebera i H. Popowskiej-Taborskiej, z. 1-15, Wrocław 1964-1978.
- Butt. — D. Buttler, *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*, Warszawa 1978.
- Chętn. — A. Chętnik, *Słowniczek wyrazów miejscowych z okolicy Nowogrodu (1901-1950)*, rękopis przechowywany w Instytucie Filologii Polskiej Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku.
- FalSłow — B. Fallńska, *Słownik polskich gwarowych nazw tkackich*, Warszawa 1974.
- KowZróż — A. Kowalska, *Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia*, t. I i II, Wrocław 1975-1979.
- MAGP — *Mały atlas gwar polskich*, pod red. K. Nitscha i M. Karasia, t. I-XIII, Kraków 1957-1970.
- PF — Prace Filologiczne.
- SGOWM — *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, t. I, Wrocław 1987, i n.
- SWM — *Studia warmińsko-mazurskie*, t. I-XII, Wrocław 1958-1979.
- Tarnacki — J. Tarnacki, *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie — Mazowsze)*, Warszawa 1939.

Inne skróty

- dawn. — dawne
 współcz. — współczesne
 Łom. — dawny powiat łomżyński
 Ostr. — dawny powiat ostrowsko-mazowiecki
 Ostroł. — dawny powiat ostrołęcki

STEREOTYPY SAMIC NIEKTÓRYCH ZWIERZĄT DOMOWYCH PRZEKAZYWANE PRZEZ POLSZCZYNĘ I JĘZYK FRANCUSKI

Pojęcie stereotypu weszło do językoznawstwa dzięki pracom badawczym w obrębie socjologii¹. Zostało ono wprowadzone w latach dwudziestych XX wieku przez Waltera Lippmanna na określenie „obrazów w głowach ludzi”, różniących się zasadniczo od rzeczywistego obrazu świata. Stereotypy, według Lippmanna, tworzą uproszczoną wizję rzeczywistości, powstałą w wyniku ekonomiczności ludzkiego myślenia, niezależnie od doświadczenia, którego człowiek nabywa w ciągu życia. Służą człowiekowi do porządkowania świata oraz do przekazywania innym wyznawanych przez siebie wartości. Jako twór powstały niezależnie od doświadczenia, stereotyp jest słabo weryfikowalny, dlatego też przekazywany jest przez wiele pokoleń w zasadzie bez zmian. Najważniejszą, z lingwistycznego punktu widzenia, cechą stereotypu jest to, że jego nośnik stanowi słowo — nazwa. Stereotyp, zdaniem Lippmanna, jest przekazywany tylko werbalnie, kryje się pod postacią wyrazu, będącego jego „hasłem wywoławczym”.

We współczesnym językoznawstwie² stereotypy rozpatruje się głównie jako uproszczone sądy o świecie, utrwalone w języku, pozwalające na przyswojenie znaczeń wyrazów i właściwe używanie słów. Podkreśla się przy tym wartościujący charakter omawianego zjawiska, polegający na przenoszeniu ocen i ich obronie. Dotarcie do zawartych w języku stereotypów pozwala na przyjrzenie się sposobowi interpretowania rzeczywistości przez język.

Odkrycie stereotypów językowych możliwe jest dzięki analizie jednostek języka (wyrazów i związków frazeologicznych) oraz jednostek tekstu (przyśłów), należących do pola semantycznego odpowiadającego danemu wycin-

¹ Por. A. Schaff, *Stereotyp: definicja i teoria*, „Kultura i Społeczeństwo” 1978, z. 3; A. Schaff, *Stereotypy a działanie ludzkie*, Warszawa 1981; J. Bartmiński, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki I*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. III, Wrocław 1985.

² Por. J. Bartmiński, *op. cit.*; J. Bartmiński, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji*, [w:] *Konotacja*, red. J. Bartmiński, Lublin 1988; *Słownik ludowych stereotypów językowych. Zeszyt próbny*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1988; J. Bartmiński, R. Tokarski, *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, [w:] *Teoria tekstu*, red. T. Dobrzyńska, Wrocław 1986.

kowi rzeczywistości. Analiza taka powinna zmierzać w kierunku wyodrębnienia wszystkich systemowo aktualizowanych składników znaczeń leksemów. Znaczenie tutaj rozumie się szeroko — jako strukturę złożoną zarówno z elementów koniecznych i wystarczających (warstwa desygnacyjna — archi-sem i semy dyferencjalne), jak i wirtualnych, uaktywnianych w niektórych tylko kontekstach (warstwa konotacyjna — semy potencjalne)³. O ile archi-sem oddaje sposób kategoryzacji przedmiotu przez użytkowników języka (np. *kot* — 'zwierzę...', *mucha* — 'owad...', *pomidor* — 'warzywo...'), a semy dyferencjalne pozwalają odróżnić desygnat nazywany danym wyrazem od innych obiektów (np. *pies* — 'zwierzę, które szczeka', *kot* — 'zwierzę, które miauczy'), to semy potencjalne są tymi składnikami znaczenia, które informują głównie o przekonaniach, sądach i wierzeniach użytkowników języka, związanych z danym fragmentem świata. Jakość i hierarchia składników znaczenia, należących do wszystkich trzech warstw, wynika ze sposobu interpretacji rzeczywistości przez język. Chcąc zatem dotrzeć do językowego stereotypu jakiegoś pojęcia, należy przede wszystkim zbudować rozszerzoną definicję znaczenia odpowiadającego mu wyrazu.

Nazwy zwierząt w każdym języku mają bogatą frazeologię i są tworzywem wielu metafor. Interpretują one świat w sposób szczególny, przekazując pewne sądy dotyczące ludzi. Wodrębnienie z materiału leksykalnego tych właśnie sądów oraz próba odpowiedzenia na pytanie o przyczynę takiego, a nie innego sposobu ukształtowania semantyki wyrazów, przybliżają badaczy kultury do określenia systemu aksjologicznego człowieka. W tym miejscu zaprezentuję sposób ujmowania wycinka świata przez języki polski i francuski za pomocą nazw samic psa, kota i konia.

Opisane zostaną następujące leksemy: *suka*, *une chienne*, *kotka*, *kocica*, *une chatte*, *klacz*, *kobyła*, *une jument*. Podstawowe znaczenie każdego z tych wyrazów to odpowiednio, 'samica psa', 'samica kota', 'samica konia'. Jak widać na podstawie pobieżnego nawet oglądu wymienionych wyrazów, na oznaczenie samicy kota i samicy konia stosuje się w polszczyźnie po dwie nazwy. O stworzeniu każdej z nich zadecydował wybór innej postawy onomazjologicznej i inny punkt widzenia.

Leksemy *kotka* i *kocica* różnią się pod względem znaczenia. Oba nazywają, jak to już zostało powiedziane, samice kota, jednak drugi z nich odnosi się raczej do starej i dużej reprezentantki gatunku. Wyraz *kotka* jest bogatszy semantycznie — w jego znaczeniu uaktywniają się semy potencjalne (charakterystyczne dla większości jednostek leksykalnych z pola 'kot') 'kot jest miły, pieszczotliwy' oraz 'kot ma puszystą, miłą w dotyku sierść'. Pierwszy z nich uczestniczy w tworzeniu znaczenia *kotka* 2. 'młoda, zalotna

³ Szerzej na ten temat, por. A. Pajdzińska, *Elementy motywujące znaczenie w składzie związków frazeologicznych*, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. I, Wrocław 1982; R. Tokarski, *Uwagi o semantycznych mechanizmach zmian metaforycznych*, [w:] *Studia o metaforze*, t. II, Wrocław 1983; R. Tokarski, *Znaczenie słowa i jego modyfikacje w tekście*, Lublin 1987.

kobieta'. Drugi natomiast aktualizuje się w derywatach semantycznych: *kotka* 3. 'puszysty pączek na drzewach i krzewach' oraz, w rzadkim w języku ogólnym — *kotka* 4. 'odmiana koniczyzny'. Podobne komponenty semantyczne zawiera francuski leksem *une chatte*. Służy on do nazwania, oprócz samicy kota (*une chatte* 1.), młodej, zalotnej kobiety (*une chatte* 2.) oraz narządów płciowych kobiety (*une chatte* 3.). Tak jak w polszczyźnie, i w języku francuskim uaktywniają się dwa składniki znaczenia wyrazu nazywającego samicę kota — 'kot jest miły, pieszczotliwy' oraz 'kot ma puszystą i miłą w dotyku sierść'. Takie ukształtowanie znaczeń wyrazów *kotka*, *une chatte* spójne jest z budową semantyki pozostałych elementów pola znaczeniowego 'kot'⁴. Wymienione semy potencjalne są jego ważnymi składnikami, biorą udział w tworzeniu wielu znaczeń przenośnych i frazeologizmów (por. np. *kot* 2. i *un chaton* 2. 'niewielka kupka kurzu pod meblem', *kociak* 2. 'młoda, zalotna, pociągająca fizycznie kobieta', wyrażenia *kotku!* i *mon chat!*).

Inny punkt widzenia użytkowników obu rozpatrywanych języków zdecydował o ukształtowaniu semantyki wyrazów nazywających samicę konia. Jak to już zostało powiedziane, w polszczyźnie jednemu desygnatowi odpowiadają dwa leksemy, *klacz* i *kobyła*. Pierwszego z nich używa się w wielu kontekstach, przede wszystkim w tych, które wskazują na funkcje konia jako wierzchowca. Leksem *kobyła* ma inny zakres użycia — odnosi się do samicy konia jako siły pociągowej, nie występuje natomiast w użyciu 'koń — wierzchowiec' (por. *Na aukcji sprzedano klacz czystej krwi arabskiej*, **Na aukcji sprzedano kobyłę czystej krwi arabskiej*). Najważniejszym komponentem semantyki wyrazu *kobyła* jest sem potencjalny 'kobyła jest użyteczna w pracy'. Warunkuje on obecność innych elementów znaczenia omawianego wyrazu: 'kobyła jest wielka, ciężka, niezgrabna', 'kobyła jest silna'. Aktualizują się one w pochodnym znaczeniu leksemu *kobyła* ('rzecz wielkich rozmiarów') oraz w polisemach jego zdrobnienia, *kobyłka*. Oprócz znaczenia podstawowego ('mała i/lub miła kobyła') wyraz ten ma trzy znaczenia pochodne: 2. 'belka na czterech nogach, służąca do podparcia drzewa w czasie obróbki', 3. 'uszko haftki' oraz 4. 'podstawek na skrzypcach, na którym rozpina się struny'. W tych znaczeniach została wyeksponowana siła, wielkość i użyteczność w pracy samicy konia. Obserwacja drugiej z wymienionych cech posłużyła do stworzenia przysłowia *Kobyła [koń] ma wielki łeb, niech się martwi* 'nie można się martwić niepotrzebnie, niech się inni martwią'. Interesujące jest również przyjrzenie się konsekwencjom postrzegania przez użytkowników polszczyzny samicy konia jako pomocy w pracy człowieka. Istnienie składnika znaczeniowego 'kobyła jest użyteczna w pracy' powoduje wiązanie z nazywanym przez wyraz desyg-

⁴ Por. K. Mosiołek, *Obraz kota w języku polskim (w zestawieniu z francuskim)*, „Polono-Slavica Varsoviensia” 12. *Studia semantyczne*, Warszawa 1993.

natem konotacji dotyczących gorszej pozycji w stosunku do człowieka. Uaktywniają się one we frazach: *X jeździ na Y-u jak na tysej kobyle*, *X wsiadł na Y-a jak na tysą kobyłę*, które znaczą 'X obchodzi się z Y-iem lekceważąco'. Przekonanie o zajmowaniu przez zwierzę niższej pozycji w stosunku do człowieka wynika z funkcji, jaką ono pełni — służenia człowiekowi w pracy. W wymienionych frazeologizmach aktualizuje się sem potencjalny 'kobyła jest wykorzystywana przez człowieka w pracy', którego obecność warunkowana jest istnieniem semu 'kobyła jest użyteczna w pracy'.

O ile zakres użycia leksemu *kobyła* ogranicza się tylko do kontekstów związanych z pracą, wysiłkiem, to leksem *klacz* występuje głównie w kontekstach odnoszących się do funkcji samicy konia jako wierzchowca. Nie jest składnikiem żadnych frazeologizmów ani podstawą żadnej derywacji znaczeniowej. W jego semantyce, jak się wydaje, systemowo nie ma żadnych dodatkowych komponentów, okazjonalnie może się w niej aktualizować sem 'klacz jest piękna i elegancka'.

Język francuski dysponuje tylko jedną nazwą na oznaczenie samicy konia — *une jument*. Odpowiada ona bardziej polskiemu wyrazowi *kobyła* niż *klacz*. W jej znaczeniu uaktywnia się sem potencjalny 'kobyła jest wielka, ciężka, niezgrabna', tworzy derywat semantyczny *une jument 2*. 'kobieta silna i wielka, kobieta bez wdzięku'.

Semy potencjalne, aktualizujące się w znaczeniu wyrazów *kobyła* i *une jument* występują również w innych leksemach z pola semantycznego 'koń'. W obu językach istnieje duża grupa związków frazeologicznych, mówiących o sile zwierzęcia, jego ciężkiej pracy dla człowieka oraz, szczególnie we francuszczyźnie, o wykorzystywaniu go przez człowieka. Są to, na przykład: pol. *X haruje jak koń*, fr. *X travaille comme un cheval* (dosł. *X pracuje jak koń*: 'X pracuje bardzo ciężko'), pol. *końska kuracja* ('kuracja bardzo intensywna, możliwa tylko przy bardzo silnym organizmie'), pol. *końska dawka*, fr. *une dose de cheval* (dosł. *końska dawka*: 'bardzo duża dawka leku'), fr. *un cheval de labour*, *un cheval de carosse*, *un cheval de trait* (dosł. odpowiednio: *koń roboczy*, *koń karetowy*, *koń pociągowy*: 'człowiek, który bardzo ciężko pracuje'), fr. *X tire son cheval par la queue* (dosł. *X ciągnie swojego konia za ogon*: 'X nadużywa swoich pracowników'). Stereotyp samicy konia jest zatem spójny ze stereotypem całego reprezentanta gatunku.

Samica psa postrzegana jest podobnie przez użytkowników obu rozpatrywanych języków⁵. Odpowiadające jej leksemy, *suka*, *une chienne*, wnoszą jednakowe konotacje, związana z nieczystością i rozwiązłością. I w polszczyźnie, i w języku francuskim drugim znaczeniem wymienionych

⁵ Por. też K. Mosiołek, *Stereotypy psa zawarte w języku polskim*, „Poradnik Językowy” 1992, z. 4.

wyrazów jest 'kobieta podła, niegodziwa i/lub prostytutka', w którym uaktywnia się sem potencjalny, odpowiadający wymienionym konotacjom. Stał się on również „spoiwem” łączącym wyrazy podstawowe z derywatami — pol. *sukinsyn* ('człowiek podły, nikczemny') i fr. *une chiennerie* ('działania podłe, nikczemne'), a także umożliwił utworzenie francuskiego frazeologizmu *X garde à Y un chien de sa chienne* (dosł. *X trzyma dla Y-a psa jego suki*; 'X planuje zemstę na Y-u za zło, którego doświadczył od Y-a, X czuje do Y-a zawiść z powodu zła, które wyrządził mu Y!'). Konotacje nieczystości i niegodziwości wiązane są nie tylko z samicą psa, ale i z psem w ogóle. Odpowiadający im komponent znaczenia obecny jest w wielu jednostkach leksykalnych obu języków, np. pol. *psiakrew! psiamać! psiakość!*; fr. *Nom d'un chien!* (dosł. *imię psa!*; przekleństwa), pol. *X kłamie jak pies* ('X kłamie bezczelnie'), *X schodzi na psy* ('X degraduje się moralnie'). Sem 'pies jest nieczysty, niegodziwy' jest, jak się wydaje, w polszczyźnie tak samo mocno osadzony w znaczeniu wyrazu *pies*, jak i *suka*. Przemawia za tym nie tylko liczba frazeologizmów zawierających ten element semantyczny, ale również absurdalność ich motywacji (np. *pies kłamie*). Związki, które są pozbawione obiektywnie istniejącej bazy motywacyjnej, zostały utworzone jedynie na podstawie sądów, wyobrażeń ludzi o zwierzęciu. Te zaś najtrudniej poddają się weryfikacji, co sprawia, że oceny w nich zawarte bardzo silnie tkwią w świadomości użytkowników języka jako najtrwalsze elementy stereotypów. Przekonanie o nieczystości psa jest bardzo starym składnikiem stereotypu tego zwierzęcia, wywodzi się z czasów biblijnych. W Starym Testamencie pies był symbolem wszystkiego, co pospolite i godne pogardy, w szczególności nazywano psami ludzi bezbożnych. Wyrażenie *zapłata psia* oznaczało w Biblii zapłatę mężczyzny za sakralny nierząd. W staropolszczyźnie wyraz *pies* w wołaczu występował jako obelga, a leksemy *psota* (wraz z derywatami), *psikus* i *psować* (dzisiejsze *psuć*) nazywały niegodziwość i nierząd. Konotacje nieczystości miały także wyrazy *psica* i *psiczka*, oznaczające dawniej sukę.

Semantyka leksemów *suka* i *une chienne* zawiera ponadto sem 'suka jest złośliwa, agresywna'. Uaktywnia się on w drugim znaczeniu analizowanego polskiego wyrazu — 'samochód ciężarowy lub półciężarowy, należący do służb bezpieczeństwa, służący do przewozu więźniów' oraz w przytoczonym już francuskim frazeologizmie *X garde à Y un chien de sa chienne*. Również i ten komponent znaczenia aktualizuje się w innych jednostkach leksykalnych z pola semantycznego 'pies', np. pol. *X jest zły jak pies* ('X jest bardzo zły, agresywny'), fr. *une humeur de chien* (dosł. *psi humor*; 'zły humor, złośliwe zachowanie'), *une caractère de chien* (dosł. *psi charakter*; 'zły charakter').

Jak widać, stereotypy samic psa, kota i konia, przekazywane przez języki polski i francuski są w zasadzie jednakowe. Sposób postrzegania przez mówiących samic każdego ze zwierząt spójny jest z językowym obra-

zem całego gatunku. Wstępną kategoryzację omawianych pojęć wyznacza hiperonim odpowiadających im leksemów — *zwierzę (un animal)*. Stawia je on w opozycji do wyrazów zawierających archisem *człowiek (un homme, une personne)*. W obu językach odzwierciedliły się głównie te aspekty życia zwierząt, które dotyczą ich wspólnego istnienia z człowiekiem, które wynikają z doświadczeń człowieka w obcowaniu ze zwierzętami. Ten punkt widzenia wyznacza wartościowanie desygnatów za pomocą nazywających je wyrazów. Samica kota, ze względu na swe cechy fizyczne (miła w dotyku sierść) jest postrzegana przez użytkowników obu języków przede wszystkim jako zwierzę miłe, pieszczotliwe, nadające się jako partner do zabawy. O ukształtowaniu stereotypów samicy konia zadecydowała inna postawa mówiących. Zostały one wyprofilowane z punktu widzenia użyteczności zwierzęcia dla człowieka. Zarówno w języku polskim, jak i francuskim utrwaliły się tylko te aspekty życia zwierzęcia, które wiążą się z jego pracą dla ludzi. Istnienie wszystkich pozostałych komponentów (duża siła, wielkość, niezgrabność) tych stereotypów jest konsekwencją przyjęcia takiego właśnie punktu widzenia. Inny rodzaj doświadczeń ludzkich spowodował wyprofilowanie pojęcia suki. O przypisywaniu jej przez użytkowników obu rozpatrywanych języków cechy agresywności, złośliwości zadecydowała obserwacja stosunku psa do innych zwierząt oraz do ludzi. O postrzeganiu jej jako zwierzęcia nieczystego spowodowała, jak się wydaje, obserwacja zachowania się psów w okresie rui.

HYBRYDY SŁOWIAŃSKO-NIEMIECKIE W JĘZYKU I DIALEKTACH NIEMIECKICH

Zebrany przeze mnie materiał z literatury omawiającej wpływy słowiańskie na gwary niemieckie oraz ze słowników niemieckich, głównie regionalnych uwzględniających tereny sąsiadujące z językami słowiańskimi, zawiera bardzo liczne hybrydy słowiańsko-niemieckie. Podam więc go tylko w wyborze, starając się zilustrować zarówno różne typy hybryd, jak i różne warstwy słownikowe, z uwzględnieniem języka literackiego i gwar niemieckich na całym obszarze ich dawnego kontaktu z językami zachodniosłowiańskimi i południowosłowiańskimi.

Jak wiadomo, hybrydami mogą być zarówno wyrazy pojedyncze, jeśli ich rdzenie i afiksy pochodzą z różnych języków, jak i wyrazy złożone z dwóch lub więcej rdzeni wywodzących się z różnych języków.

Słowiańsko-niemieckie hybrydy będące wyrazami pojedynczymi można podzielić na wyrazy o rdzeniach niemieckich ze słowiańskimi afiksami i wyrazy o rdzeniach słowiańskich włączone do niemieckiego systemu morfologicznego w wyniku derywacji za pomocą afiksów niemieckich. Można też wskazać kilka afiksów, które powstały przez połączenie słowiańskich i niemieckich elementów słowotwórczych.

Okazuje się, że w gwarach niemieckich, a także w niemieckim języku potocznym występuje wiele wyrazów mających rdzenie niemieckie oraz sufiksy słowiańskie, np. formacje ze słow. sufiksem *-ak*, jak *Dāmlack*, *Damlack*, *Dummlack* 'głupiec' w potocznym języku niemieckim oraz w wielu dawnych i dzisiejszych gwarach od niem. *dāmlich*, *dūmlich* 'głupi', *Feschak* w potocznej niemczyźnie austriackiej 'człowiek chwacki, wesoły, mający dobry smak', 'elegancki' od niem. *fesch* 'szykowny, zgrabny, elegancki', *Faulack* 'leniuch, próżniak' w dawnych dialektach niemieckich na Pomorzu od niem. *faul* 'leniwy' itd.; ze słow. sufiksem *-nik*, jak *Blachnik* 'blacharz' w dawnych dialektach niemieckich na Śląsku od *blacha* z niem. *Blech*; ze słow. sufiksem *-acz*, jak *Tragatsch* 'taczki z oparciem i poprzecznymi listwami zamiast skrzyni' w dawnych dialektach niemieckich na Śląsku polskim i czeskim, na Morawach i w Austrii jako przekształcenie niem. złożenia *tragebāre* (od *tragen* 'nieść, dźwigać' i *Bahre* 'nosze') itd. Liczne tego typu przykłady zgromadziłem w innym miejscu (Siatkowski 1992b; w druku).

Często reprezentowane są również przykłady włączenia pożyczek słowiańskich do niemieckiego systemu morfologicznego za pomocą afiksów niemieckich. Dotyczy to przede wszystkim sufiksu *-er* dodawanego głównie do nazw oznaczających osoby lub zwierzęta, jak np. *Dolmetscher* 'tłumacz', dial. *Roboter* 'robotnik, pracownik', dial. *Druschmer, Drauschmer, Truschmer, Trauschmer* 'družba', dial. *Pomager* 'pomocnik', *Peitzker* 'piskorz', dial. *Bonker, Bunker* 'bąk' i wiele innych. Czasowniki na gruncie niemieckim otrzymują w bezokoliczniku zakończenie *-en, -ern, -eln*, jak np. w denominalnych *grenzen* 'graniczyć' od *Grenze* z pol. *granica*, *peitschen* 'biczować, uderzać biczem' od *Peitsche* ze słow. *bičb*, dial. *robo(t)ten, robottern* 'pracować, robić' od *Robot* 'robota, praca' ze słow. *robota*. W dialektach niemieckich na Łużycach gł. zakończenie na *-ac* i dłuż. na *-as* jest zastępowane przede wszystkim przez niem. *-eien* (np. *bischkeien* 'huścić dziecko na rękach', *bumbaien* 'ts.' z dłuż. *bombaś, jamkowieien* 'rzucać (kamienie, guziki) z pewnej odległości do dołka' z dłuż. *jamkowaś, quankeien* 'gadać, paplać' z dłuż. *kwankaś*, por. Bielfeldt SWD (1962): 304-305), podobnie było w dawnych dialektach niemieckich w otoczeniu słowackim (np. *dúchain* 'dać' ze sł. *dúchat*, *lúppain* 'łupić, obdzierać' ze sł. *lúpat*, *pápain* 'jeść' ze sł. *papat*, *perain* 'uderzać' ze sł. *prat*, 1 os. sg. *perem*, por. Schuchardt 1885: 72).

Licznymi przykładami można zilustrować prefiksalne czasowniki niemieckie oparte na imiennych i czasownikowych pożyczkach słowiańskich, jak np. *Grenze* 'granica' → *grenzen* 'graniczyć' i liczne formacje przedrostkowe: *ab-, an-, be-, ein-, um-, unbegrenzt, Jauche* 'gnojówka' (por. pol. *jucha*) → *jauchen, jaucheln* 'polewać gnojówką' i *be-, einjauchen* itd., z dawnych niemieckich dialektów na Śląsku *motteln* i częściej *vermotteln, vermatteln* 'poplątać (nici)' jako adaptacja pol. *motać, pomotać*, z dawnych dialektów pruskoniemieckich *proschen* 'żebrać, usilnie prosić' i *abproschen* 'wyprosić co', 'wytargować obniżenie ceny'. Formacje te powstały niewątpliwie już na gruncie niemieckim od przejętych podstaw słowiańskich. Szczególnie interesujące są przykłady niemieckich czasowników prefiksalnych utworzonych jakby bezpośrednio od imiennych lub czasownikowych podstaw słowiańskich, nie poświadczonych na gruncie niemieckim, jak np. *veroschklwiren* 'zepsuć, spaskudzić, zeszpecić' w dawnej niemczyźnie praskiej z czes. *zošklivil* 'oszpecić, zeszpecić', w dawnych niemieckich dialektach na Śląsku *aufstompa* 'przydeptać nogą' z pol. dial. *tąpać* 'deptać', *verpluntatschen* 'poplątać (sznurek)' z pol. *poplątać, splątać, versamkajn* 'zamknąć' i wiele innych (Siatkowski — w druku).

Ciekawe są wreszcie przykłady nawarstwiania się, aglutynacji sufiksów słowiańskich i niemieckich. Podam tu kilka charakterystycznych przykładów. W Saksonii 'robotnik holujący statki (po Łabie)' był nazywany *Pomätscher, Pommhätcher, Bomätscher, Bomätschel, Baumhetschel* itp., co stanowi pożyczkę czes. *pomahač* 'pomocnik', zniemczoną przez dodanie niemieckich sufiksów *-er, -el*. Poświadczony jest też niezależne zapożyczenie czes. *pomahač* bez dodanego przyrostka niemieckiego, tj. *Pomahatsch* 'pomocnik w browarze' z pogranicza czesko-bawarskiego w Czeskim Lesie.

Z dialektów łużyckich lub z innych wymarłych dialektów słowiańskich wywodzi się *Bardenicker* 'bartnik' zanotowany w 1375 r. pod Eberwalde na pln. od Berlina. Jest to pożyczka słow. *bartnik*, włączona do niemieckiego systemu morfologicznego przez dodanie do słowiańskiego *-nik* niemieckiego sufiksu *-er*. Od niem. przym. *klein* 'mały' za pomocą deminutywnych sufiksów słowiańskich *-ušk(i)*, *-učk(i)* zostały utworzone w pewnych dialektach niemieckich formacje *kleinnusch*, *kleinutsch* 'maluśki, malutki, drobniutki', które z kolei były włączane do niemieckiego systemu morfologicznego przez dodawanie niemieckich końcówek fleksyjnych, jak np. *kleinusches Kind* 'malutkie dziecko' lub niemieckich sufiksów przymiotnikowych, jak np. *kleinutschig*, *kleinutscherig*, *kleinuchelig* (w ostatnim przykładzie zapewne od *kleinuch* z pol. sufiksem *-uch*) 'drobniutki, malutki' itp. Na Śląsku powstał hybrydalny sufiks *-lik*, *-elnik*, składający się z niemieckiego sufiksu deminutywnego *-lein* (dialektalnie *-l*, *-el*, *-le*, *-la*, *-erl*) oraz ze słowiańskich sufiksów deminutywnych *-ik*, *-nik*. Formacje utworzone za pomocą tych hybrydalnych formantów występują w polskich gwarach śląskich, w wielu gwarach czeskich, a nawet w ogólnej czeszczyźnie potocznej, wreszcie w dawnych dialektach niemieckich na Śląsku, jak np. *Bukslik* 'urwis' od niem. *Bux* 'nieznośne dziecko, łobuz', *Kraglik* 'kołnierzyk' od niem. *Kragen* 'ts.', *Spendlik*, *Spennlik*, *Spannlik* 'szpilka' od niem. *Spennagel* 'ts.', *Grobelnik* 'grubianin' od niem. *grob* 'grubiański, prostacki', *Schemisetlik* 'gors z kołnierzykiem', 'półkoszulek' od przest. niem. *Chemisett* 'ts.' (co z franc. *chemisette*). Ciekawe, że te dialektalne wyrazy niemieckie często nie mają bezpośrednich wzorów na gruncie słowiańskim (Siatkowski 1992a; w druku). Inny sufiks hybrydalny *-kerl*, który powstał w Niemczech wiedeńskiej, stanowi aglutynację (kontaminację) słowiańskich sufiksów deminutywnych *-ičko*, *-iček*, *-ička* i niemieckiego dialektalnego, również deminutywnego, sufiksu *-erl*. Reprezentują go takie przykłady, jak *Armitschkerl* 'biedactwo' od niem. *arm* 'biedny', *Ditschkerl/Titschkerl* 'bagnecik' od czes. *dýka* 'bagnet', co wywodzi się ze śrwniem. *degen* 'ts.', *Tschunkerl* 'prosiaczek' od czes. *čuně*, *čunče* 'prosię', *Zwutschkerl* 'coś małego' od czes. *curček* 'świerszcz' (Steinhauser 1958: 140-141, 1962: 154, 157, 158).

Jak wiadomo, w języku niemieckim szczególnie częste są wyrazy złożone, składające się z dwóch i więcej rdzeni. Tu można się spodziewać wielu formacji hybrydalnych, i materiał to potwierdza. Z ogromnego zbioru, który łatwo jeszcze uzupełnić, podam kilka wybranych przykładów. Zaczę od złożzeń, w których skład wchodzi pożyczki słowiańskie występujące w języku ogólnoniemieckim. Powstały one niewątpliwie już na gruncie języka niemieckiego. Np. *Grenze* 'granica': *Gemeinde-*, *Landes-*, *Orts-*, *Staats-*, *Stadt-*, *Wald-*, *Zonengrenze* i przenośne: *Alters-*, *Baum-*, *Eis-*, *Fehler-*, *Friedens-*, *Frost-*, *Geschwindigkeits-*, *Lebens-*, *Ober-*, *Preis-*, *Schnee-*, *Silben-*, *Sprachgrenze* i wiele innych (WDGS III 1645-1646). Podobnie *Gurke* 'ogórek': (*Frei*)*land-* 'gruntowe', *Frühbeet-* 'inspektowe', *Schlangen-* 'ogórki wężę' (jako roślina), *Einlage-* 'konserwowy', *Essig-* 'korniszon', *Gewürz-* 'konserwowy (z przyprawami korzennymi)', *Pfeffer-* 'korniszon', *Salat-* 'na sałat-

kę', *Salz-* 'kiszony', *Senfgurke* 'konserwowy (z gorczycą)' (jako owoc), w dialektach wiele dalszych, m.in. bardziej szczególne *Esselgurke* 'dynia' w Brandenburgii (Brand I 1229), *Maisgurke* 'kaczan kukurydzy' w Turynгии (Thür IV 445), *Rotzgurke* 'nos' (Mitzka II 1142, Thür V 253), *Samengurke* 'dojrzały ogórek, nasienny', żart. 'duży, szeroki nos' (Mitzka III 1161, Thür V 356) i inne. *Gurke* występuje także w pierwszej części złożenia, jak np. *Gurkenfaß*, *-glas*, *-topf* 'naczynia do kwaszenia ogórków', *Gurkensalat* 'mizeria', *Gurkenhobel* 'szatkownica do ogórków', *Gurkenkraut* bot. 'ogórecznik', (*Sauer*)*gurkenzeit* 'sezon ogórkowy' itd.

Jauche 'gnojówka', przen. 'słaby napój, lura' ze słow. *jucha*, która na gruncie niemieckim upowszechniła się kosztem takich synonimów, jak *Atel/Adel*, *Sutte*, *Mistbrod* i in. (por. np. Schwarz 1932-33: 222, 229-230, 1958: 142-142, Bielfeldt SWD (1965): 60-62, (1966a): 166-167, a zwłaszcza (1974): 98-118), w języku literackim występuje głównie jako pierwszy człon złożenia: *Jauchenzaß* 'beczka na gnojówkę', *-grube* 'dół na gnojówkę', 'dół kloaczny', *-pumpe* 'pompa do gnojówki', *-rinne* 'ściek do gnojówki', *-wagen* 'wóz do transportu gnojówki', wyjątkowo jako człon drugi, np. *Mistjauche* 'gnojówka' (*Mist* 'gnój'). W gwarach *Jauche* pojawia się często zarówno jako człon pierwszy (por. np. PrWb II 1251, Mitzka II 592, Brand II 803-804), jak i jako drugi człon złożenia, zresztą nie tylko w znaczeniu 'gnojówka', jak *Adeljauche* (Ziesemer I 92, Mitzka I 27), *Düngerjauche* (Ziesemer II 130), *Kuhjauche* (PrWb III 671), *Pferdejauche* (PrWb IV 421), *Stalljauche* (Mitzka III 1313) itd., lecz także w znaczeniu 'słaby napój, lura', jak np. *Bohnenjauche* o kawie 'lura' (Ziesemer I 709), *Aktien-, Dividendenjauche* 'liche piwo' (Ziesemer II 60, Brand I 991), *Knalljauche* żart. 'maślanka' (Mitzka II 684), *Krautjauche* 'sok z kapusty', 'kwaśne wino' (Mitzka II 729), *Krötenjauche* 'kwaśne wino' (Mitzka II 747), *Plädder-, Plöderjauche* 'rozbełtane kwaśne mleko' (Mitzka II 1006, 1017), a również 'breja, maź' itp., jak np. *Dreckjauche* 'kałuża, błoto' (Mitzka I 208), *Schneerjauche* 'zawieja śnieżna' (Mitzka III 1231), *Seifenjauche* 'ług mydłany' (Mitzka III 1277), *Pfeifenjauche* 'maź z tytoniu w fajce' (PrWb IV 402) i inne.

Także inne ogólnoniemieckie pożyczki słowiańskie wchodzą do licznych złożań hybrydalnych. Po kilkanaście lub nawet po kilkadziesiąt przykładów można podać dla takich wyrazów, jak *Graupe* 'krupy', *Groschen* 'grosz', *Quark* 'twaróg', *Peitsche* 'bicz', *Plinse*, *Plinze*, *Flinse*, *Flinze* 'naleśnik'. Dotyczy to również pożyczek dialektalnych. Przykładowo przytoczę zebrany materiał dla wyrazów *Kruschke* 'gruszka' z pol. dial. *kruszk* oraz *Baba*, *Babe* 1. 'babka (pieczywo)', 2. '(stara) kobieta'. Słowniki pruskonieckie (Ziesemer, PrWb) notują hybrydalne nazwy różnych gatunków (głównie dzikich) gruszek, jak *Bullen-, Feld-, Fiest-, Flaschen-, Furz(er)-, Gänse-, Gersten-, Hafer-, Holz-, Honig-, Hunds-, Kannel-, Keil-, Kessel-, Kräuter-, Mehlkruschke* i inne, a także w pierwszym członie złożenia, jak np. *Kruschenbauer* 'gospodarz małorolny', *-baum*, *-jahrmarkt*, *-junge*, *-kopf*, *-mark* itd. (por. PrWb III 638-939). Szeroko znana w dialektach niemieckich *Baba*, *Babe* (por. np. Schwarz 1932-1933: 224, 332, 1958: 137-138, Steinhauser

1962: 100-101, Bielfeldt SWD (1965): 69-70, Eichler 19-21, Bellmann 146-149) wchodzi do licznych złożzeń nawlązujących zarówno do znaczenia 'babka (pieczywo z mąki)', np. *Butter-, Fastnacht-, Klösel-, Quark-, Mohn-, Oster-, Rosinen-, Rosinka-, Rühr-, Stössel-, Weinachtsbabe*, a także *Erdbirnenbabe* 'pieczywo z tartych kartofli', *Semmelbaba/-babe* 'pieczywo z resztek bułki', 'potrawa z rozmoczonej w mleku bułki', jak i do znaczenia '(stara) kobieta', np. *Erntebab* 'kobieta podbierająca zboże' (Ziesemer II 359), *Gnurrbabe* 'stara, gderliwa kobieta' (PrWb II 452), *Klunkerbabe* 'stara kobieta' (PrWb III 363), *Korn(s)bab* 'czarownica mająca siedzieć w zbożu (jako straszdyło na dzieci)' (PrWb III 484), *Kräuterbabe* 'zielarka — kobieta zbierająca zioła' (PrWb III 555), *Kuslababe* 'babcia (w zabawie dziecięcej)' — Mitzka II 764), *Quatschbabe* 'gadula, papla, trajkotka' (Mitzka II 773), *Lichtmessenbabe* 'przebrana kobieta, chodząca w czasie święta Matki Boskiej Gromnicznej' (PrWb III 915), *Mohnbabe* 'kobieta stara, powolna, gadatliwa' itp. (Mitzka II 886), *Neujahrsbabe* 'przebrana kobieta mająca przynosić szczęście w dniu Nowego Roku' (PrWb IV 105) i inne. Człon *-baba/-babe* wchodzi też w skład różnych złożzeń oznaczających akuszerkę, jak *Geburtsbaba* (Mitzka I 376), *Kindel-, Kindleinbabe* (Mitzka II 649, 651) oraz — jako rezultat kontaminacji słow. *baba* z niem. *Hebamme* — *Hebabe, Hollababa, Kulababa* (por. Schwarz 1958: 137, Mitzka I 499, 504, 555, II 758). Wśród wielu złożzeń z *Baba-* w pierwszym członie należy zwrócić uwagę na *Babadruschke* 'zameżna druhna' (Mitzka I 84, Olesch 1970: 192) składające się wprawdzie z obu elementów polskich, ale połączonych na sposób niemiecki.

Wiele różnego typu doraźnych złożzeń, w skład których wchodzi wyraz niemiecki i słowiański można podać z dialektów niemieckich, np. z dawnych pomorskich i pruskoniemieckich *Klitschkebuck, Knitschkebuck* 'kleszcz' — kasz. *klečk* 'ts.' i dnem. *-buck*, tj. *Bock* 'koziół', *Fibritzkatte, Wibritzenkatte, Fibritz(en)katze* 'wiewiórka' — pol. *wiewiórka* i dnem. *katte*, niem. *Katze* 'kot' (Frischbier I 187, PrWb II 2, Winter 1963: 280-282, Bielfeldt SWD (1963): 208, (1966b): 250-251, 255), z Brandenburgii *Brautdruschke* 'druhna' (Brand I 715) — niem. *Braut* 'panna młoda' i dłuż. *družka* 'druhna' na wzór niem. *Brautjungfer* 'ts.', z Turyngii *Mehlgraupe* 'roztarte ciasto na makaron' (Thür IV 579) — niem. *Mehl* 'mąka' i *Graupe* (ze słow. *krupa*, por. Polenz 1963: 267-270), z dawnego dialektu niemieckiego pod Wrocławiem *Stoisuppe* 'gęsta zupa' (Mitzka III 1334) — pol. *stoi* i niem. *Suppe*, z dawnej wyspy niemieckiej w Wilamowicach pod Bielskiem *Loutzdreck* — pol. *ludzki* i niem. *Dreck* 'łajno' (Mitzka II 822, Olesch 1970: 198), z żargonu niemieckich dzieci uczęszczających do dawnych szkół niemieckich w Pradze *Kaschkind* 'uczeń lub uczennica pierwszej klasy' (Elsner 1992: 197) — czes. potoczne i ekspresywne *kašička* 'najniższa klasa w szkole' lub przekształcenie czes. derywatu sufiksального *kašičkár* 'uczeń pierwszej klasy' przez hybrydalne złożenie niemieckie, z niemieckiego żargonu zło-dziejskiego *Kleckstein* 'zdrajca' — czes. *klektat* 'klekotać' i niem. *Stein* 'kamień' (Oberpfalcer 1934: 332), z dawnych dialektów niemieckich w pld. Morawach, a także z terenu Austrii *Alstergatsche* 'sroka' — niem. *Elster*

sroka' i czes. *Káča* 'Kasia' (Schwarz 1958: 139, 149), żartobliwe niby łacińskie *alapoláka* 'powoli, wolno' od *Polak* (Ziesemer I 106) itd. Można spotkać też złożenia będące zestawieniami to samo znaczących wyrazów niemieckich i słowiańskich, jak np. z dawnych dialektów niemieckich w płn. Czechach *Huschegans* 'gęś' — czes. *husa* i niem. *Gans* (Schuchardt 1885: 65), z dawnych niemieckich dialektów na Pomorzu *Pankeherr* 'drobny szlachcic kaszubski' — pol. *pan(ek)* i niem. *Herr* 'pan' (Frischbier II 120).

Można też przytoczyć wiele hybryd mniej przejrzystych, jak np. z dialektów na terenie dawnej Austrii *Hetschepetsch* 'owoc dzikiej róży' uważane za złożenie — śrwniem. *hecke* 'cierniste zarośla' i czes. *šípčí* 'zarośla dzikich róż' (Schwarz 1932-1933: 328, Steinhauser 1958: 138, 1962: 74-78), z dawnej niemieckiej wyspy językowej koło Budziejowic przym. *barbaßi* 'bosy' powstały zapewne w wyniku kontaminacji niem. *barfüßig* 'ts.' i czes. *bosý* (Schwarz 1932-1933: 228, 342), z dawnych dialektów niemieckich na Górnym Śląsku *Bergola* [*bergoua*] 'bryła ziemi' zapewne łączące niem. *Berg* 'góra' i pol. *bryła*, dial. *bréua* (SGP II 584-585), por. Reiter 1960: 83, z Saksonii *berrebrätsch* 'łaskawy, życzliwy' nawiązujące budową do pruskoniemieckiego *parjebratsch* 'poufały, familiarny', 'ordynarny' z pol. zwrotu w formie wołacza *panie bracie*, w którym pierwsza część złożenia *berre-* powstała zapewne pod wpływem niem. *Herr(e)* 'pan', tj. w wyniku częściowego przetłumaczenia zwrotu polskiego (por. Eichler 27). Pomijam inne tego typu przykłady, które wywołały wątpliwości i krytykę u różnych badaczy (por. np. *Buśchebaka* [*bużebaka*] 'biedronka' u Frischbiera I 121).

Ciekawą grupę hybryd włączających pożyczki słowiańskie do niemieckiego systemu morfologicznego stanowią złożenia powstałe przez dodanie członów oznaczających owoce (jagody), krzewy, drzewa, jak np. *Brenitschkebeere* 'borówka brusznica' (Ziesemer I 796) od pol. *brusznica* (por. Kleczkowski 1931: 115), *Kalinkenbeere* 'owoce kaliny' (Schuchardt 1885: 70) od czes. *kalinka*, *Malinebeere* 'owoc maliny' (Brand III 193, Mitzka II 841) od słow. *malina*, *Brunitschkenkraut* 'krzew borówki brusznicy' (Frischbier I 113), *Malin(en)strauch* 'krzew maliny' (Brand III 193), *Bortscheschkenstrauch* 'krzew porzeczki' (Ziesemer I 736) od pol. *porzeczka*, *Kalinenstrauch*, *Kalinenbaum* 'krzak kaliny' (Frischbier I 329, II 532), *Dirndelbaum* 'dereń' w Niemczech austriackiej (Steinhauser 1962: 73-74, Müller 1974: 120) od słow. **dernь* 'dereń' i wiele innych tego typu. W wyniku działania tej samej tendencji powstały ogniem. hybrydy *Bilchmaus* z *Bilch*, stwniem. *pilch*, co ze stwni. **pilch*, dziś *póth* (Bielfeldt SWD (1965): 74) i *Elentier* 'łoś', dawna pożyczka słowiańska lub bałtycka, por. pol. *jeleń*, litew. *elenis* (Beyersdorf 1871: 498, Bielfeldt SWD (1965): 32-33, (1967): 147). Interesujący przykład adaptacji morfologicznej stanowi ogniem. *Dudelsack* 'dudy, kobza' z czes. *dudy* (np. Bielfeldt SWD (1965): 46, (1966a): 162).

Szczególnie ciekawe są różne złożenia hybrydalne, które powstały na terenach bilingwalnych w wyniku adideacji pożyczek słowiańskich do pewnych złożonych wyrazów niemieckich lub w wyniku jakiegś kontami-

nacji. Są to zazwyczaj wyrazy mające dosyć ograniczone zasięgi terytorialne. W dawnych dialektach niemieckich na terenie Czech i Śląska obok powszechnego *Druschma* powstały formy *Druschmann*, *Drauschmann*, *Drutschmann*, *Trauschmann*, *Truschmann*, na terenie Czech też *Druschknecht* 'družba zapraszający gości na wesele' jako przekształcenia słow. *družba* pod wpływem niem. wyrazów *Hochzeitsmann*, *-knecht* (por. Weinhold 1855: 16, Schuchardt 1885: 71, Schwarz 1932-1933: 342, 1958: 130, 135, Mitzka I 216-217, III 1413, Olesch 1970: 193, 202). Niem. *Bielmann* 'katarakta, bielmo', też 'choroba grochu' na Łużycach stanowi najpewniej przekształcenie łuz. *bělan* 'katarakta, bielmo' od *běly* 'biały' pod wpływem niem. złożzeń z *Mann* (por. Bielfeldt SWD (1962): 306, (1978): 350, Eichler 28, ale też Schuster-Sewc I 26). Z dawnych dialektów niemieckich na terenie Czech znane były np. *Boschemann* [bōžemon] 'zły duch, szatan', składający się z czes. wołacza *bože* i niem. *Mann* oraz *Krimtschnabel* ornit. 'krzyżodziób', stanowiący kontaminację niem. *Kreuzschnabel* i czes. **krivonos* 'ts.' (Schwarz 1932-1933: 224, 335).

Przedstawiony materiał wyraźnie pokazuje, że właściwa językowi niemieckiemu tendencja do tworzenia złożzeń sprzyja powstawaniu hybryd niemiecko-słowiańskich, przy czym jednakowo łatwo składnikami tych złożzeń stają się zarówno wyrazy już przyswojone, jak i doraźne zapożyczenia. Podobnie łatwo pożyczki słowiańskie włączane są do niemieckiego systemu morfologicznego za pomocą niemieckich afiksów.

Literatura

- Bellmann, Günter, *Slavoteutonica. Lexikalische Untersuchungen zum slawisch-deutschen Sprachkontakt im Ostmitteleutschen*, Berlin-New York 1971.
- Beyersdorf, *Über Slawisches im Deutschen*, „Schlesische Provinzialblätter”, t. 75, s. 497-499, 559-561, 606-607.
- Bielfeldt, Hans Holm
 SWD — *Die slawischen Wörter im Deutschen. Ausgewählte Schriften 1950-1978*, Leipzig 1982.
 (1962), *Slawische Wörter in den deutschen Mundarten der Niederlausitz und benachbarter Gebiete*, przedruk: SWD, s. 297-330.
 (1963), *Die slawischen eigentlichen Reliktwörter in den deutschen Mundarten*, przedruk: SWD, s. 205-222.
 (1965), *Die Entlehnungen aus den verschiedenen slawischen Sprachen im Wortschatz der neuhochdeutschen Schriftsprache*, przedruk: SWD, s. 21-79.
 (1966a), *Die tschechischen Lehnwörter im Deutschen*, przedruk: SWD, s. 159-169.
 (1966b), *Pomoranische Wörter in der deutschen Mundart Hinterpommerns im 19. Jahrhundert*, przedruk: SWD, s. 247-260.
 (1967), *Die Wege der Verbreitung slawischer Wörter im Deutschen nach ihrer Entlehnung*, przedruk: SWD, s. 142-157.
 (1974), *Die Wortgeschichte von deutsch Jauche 'flüssiger Stalldünger'. Ein Beitrag zur Methodik der slawisch-deutschen Lehnwortforschung*, przedruk: SWD, s. 98-118.
 (1978), *Brandenburg-Berlinisches Wörterbuch*, przedruk: SWD, s. 343-360.
- Brand — *Brandenburg-Berlinisches Wörterbuch*, bearb. unter der Leitung von Gerhard Ising, Berlin 1976 I n.

- Eichler, Ernst, *Etymologisches Wörterbuch der slawischen Elemente im Ostmitteldeutschen*, Bautzen 1965.
- Eisner, Pavel, *Rady Čechům, jak se hravě přiučiti češtině*, Praha 1992.
- Frischbier, Hermann, *Preussisches Wörterbuch. Ost- und westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge*, I-II, Berlin 1882-1883.
- Kleczkowski, Adam, *Wpływ języka polskiego na dialekty prusko-niemieckie*, [w:] *Problem narodowościowy na Pomorzu. Pamiętnik Zjazdów Pomoroznawczych*, Toruń 1931.
- Mitzka, Walther, *Schlesisches Wörterbuch*, I-III, Berlin 1963-1965.
- Müller, Bärbel, *Zur Typisierung slawischer Wörter in den deutschen Mundarten*, „Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur”, t. 94, Halle/Saale 1974, s. 101-140.
- Oberpfalzer, František, *Argot a slangy*, [w:] *Československá vlastivěda*, t. III: *Jazyk*, Praha 1934, s. 311-375.
- Olesch, Reinhold, *Slavistische Anmerkungen zum Schlesischen Wörterbuch*, „Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik”, t. 37, 1970, s. 190-203.
- Polenz, Peter von, *Slavische Lehnwörter im Thüringisch-Obersächsischen nach dem Material des Deutschen Wortatlas*, [w:] *Deutsche Wortforschung in europäischen Bezügen*, t. II, hrsg. v. Ludwig Erich Schmitt, Gießen 1963, s. 265-300.
- PrWb — *Preussisches Wörterbuch*, begr. v. Erhard Riemann, hrsg. v. Erhard Riemann, Ulrich Tolksdorf, Neumünster 1974 i n.
- Relter, Norbert, *Die polnisch-deutschen Sprachbeziehungen in Oberschlesien*, Wiesbaden 1960.
- Schuchardt, Hugo, *Slavo-deutsches und Slavo-italienisches*, Graz 1885.
- Schuster-Šewc, Heinz, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, I-IV, Bautzen 1978-1989.
- Schwarz, Ernst
1932-1933, *Zur Wortgeographie tschechischer Lehnwörter in den deutschen Mundarten*, „Germanoslavica”, t. II/2-3, s. 221-237, 327-343.
1958, *Probleme der sudetendeutschen Lehnwortgeographie*, „Zeitschrift für Mundartforschung”, t. 26/1, s. 128-150.
- SGP — *Słownik gwar polskich*, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kier. Mieczysława Karasia, od t. II pod kier. Jerzego Reichana, Wrocław 1977 i n.
- Siatkowski, Janusz
1992a, *Słowiańskie wpływy słowotwórcze w języku i dialektach niemieckich*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, ser. VIII: *Językoznawstwo*, Warszawa, s. 235-240.
1992b, *Slawizmy z sufiksem -ačъ w dialektach niemieckich*, „Listy filologicke. Folia philologica”. Supplementum II. Palaeobohemica Immanueli Michálek septuagenario oblata, Praha, s. 144-152.
1994, *Slawizmy z sufiksem -ak w języku i dialektach niemieckich*, „Prace Filologiczne”, t. 39, s. 49-95.
w druku: *Slawizmy z sufiksami -lk, -nlk, -ljk w dialektach niemieckich*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 32.
Niemieckie czasowniki prefiksalne o źródłosłowie słowiańskim, Praha.
- Steinhauser, Walter
1958, *Slawisches im Wienerischen*, „Muttersprache”, t. 68, s. 133-142.
1962, *Slawisches im Wienerischen*, Wien.
- Thür — *Thüringisches Wörterbuch*, bearb. unter Leitung von Karl Spangenberg, t. IV i n., Berlin 1976 i n.
- WDGS — *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*, hrsg. v. Ruth Klappenbach und Wolfgang Steinitz, I-VI, Berlin 1978.
- Weinhold, Karl, *Beiträge zu einem schlesischen Wörterbuch*. Anhang zum XIV. Bande der Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften, Wien 1855.
- Winter, Renate, *Slawische Entlehnungen im niederdeutschen Wortschatz des ehemaligen Hinterpommern*, „Lud”, t. 48, 1963, s. 277-297.
- Ziesemer, Walther, *Preußisches Wörterbuch. Sprache und Volkstum Nordostdeutschlands*, I-II, Königsberg 1935-1944.

Objaśnienia skrótów

czes. — czeski
dial. — dialektalny
dłuż. — dolnołużycki
franc. — francuski
głuż. — górnołużycki
kasz. — kaszubski
litew. — litewski
luž. — lużycki

niem. — niemiecki
og niem. — ogólnonemiecki
pol. — polski
słc. — słowacki
słow. — słowiański
słwñ. — słowiński
stwniem. — staro-wysoko-nemiecki
śrwniem. — średnio-wysoko-nemiecki

Krystyna Długosz-Kurczabowa i Władysław Kupiszewski

PRZEGLĄD POLSKICH PRAC JĘZYKOZNAWCZYCH OGŁOSZONYCH DRUKIEM W ROKU 1993

Zofia ABRAMOWICZ, *Imiona chrzestne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885-1985)*, Uniwersytet Warszawski Filia w Białymstoku, Białystok 1993, s. 508.

Przedmiotem badań jest materiał antroponimiczny wyekscerpowany z ksiąg chrztów i urodzeń, znajdujących się w archiwum USC w Białymstoku, z lat 1885-1905, 1919-1939 oraz 1946-1950, 1960-1965, 1970-1975, 1980-1985; w ten sposób autorka uwzględniła trzy okresy historyczno-polityczne w dziejach Białegostoku: rosyjski, międzywojenny i powojenny. Analizie poddała zarówno imiona katolików, jak i ludności wyznania ewangelicko-augsburskiego i prawosławnego oraz imiona Żydów białostockich. Interesującym elementem prezentowanej pracy jest wprowadzona tu metoda statystyczna, pozwalająca ustalić bogactwo systemu imienniczego, wskaźnik popularności imienia, wieloimiennosc, pełną listę częstości wykorzystania wszystkich imion itp. Do opracowania został dołączony indeks imion użytych do nominacji w Białymstoku w latach 1885-1985.

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska XL, Językoznawstwo, Toruń 1993, s. 144.

Tom ten stanowią następujące rozprawy: T. Friedelówna, *Biblijna onomastyka w staro-cerkiewno-słowiańskim Psalterzu synajskim*; K. Kallas, *Kilka uwag na temat charakterystyki akomodacyjnej i konotacyjnej leksemów BYĆ*; A. Kruplanka, *Ze studiów nad słownictwem „Pana Tadeusza” A. Mickiewicza. Słownictwo ubioru szlacheckiego*; T. Minikowska, *Dlaczego „pokora” znaczy potocznie „uniżoność, uległość”?*; M. Wiśniewski, *Projekt strukturalnej klasyfikacji polskich wypowiedzi niezdanowych*; A. Wróbel, *Z dziejów chełmińskiej terminologii rolniczej. 3. Nazwy wykonawców zawodów związanych z chełmińskim gospodarstwem wiejskim XVI-XVIII w.*

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska XLII, Językoznawstwo, Toruń 1993, s. 133.

Acta obejmują następujące rozprawy: M. Grochowski, *Docent Jerzy Maciejewski (31.1.1923 — 8.3.1992)*; Ł.M. Szewczyk, *Spis publikacji doc. dra Jerzego Maciejewskiego*; J. Dronow, *Składniowa charakterystyka spójnika i partykuły „czy”*; M. Grochowski, *O strukturze semantycznej czasowników „bagatelizować, lekceważyć, ignorować”*; K. Kallas, *Przesta-*

wialność członów i pozycja linearna spójnika w polskich konstrukcjach współrzędnych; I. Kosek, *Wstępne uwagi o opisie przyimków w „Słowniku języka polskiego” PAN pod redakcją W. Doroszewskiego*; M. Wiśniewski, *Składniowa charakterystyka tzw. imiesłowów we współczesnej polszczyźnie*; K. Zawilska, *Błędy składniowe w pracach pisemnych kandydatów na studia polonistyczne*; M. Frankowska, *Jak powstała opozycja „biegać — biec”*; T. Friedelówna, *Rzeczownik „ziemia (ziemia)” w staro-cerkiewno-słowiańskim Psalterzu synajskim*; A. Krupianka, *Synonimy „ubioru” w tekstach Adama Mickiewicza (ze szczególnym uwzględnieniem „Pana Tadeusza”)*; K. Nowakowska, *O nazwach naczyń służących do picia, przechowywania i odmierzenia trunków (na podstawie pracy Łukasza Gołębiowskiego „Domy i dwory”)*.

Afazja. Z lingwistycznych badań empirycznych, t. II, wybór Maria Przybysz-Piwkowska, Uniwersytet Warszawski, Pomagisterskie Studium Logopedyczne, Warszawa 1993, s. 202.

Tom zawiera artykuły i fragmenty większych prac, które były już drukowane, lecz są trudno dostępne. Ich cechą wspólną jest to, że ukazują ściśle powiązanie teorii i praktyki lingwistycznych badań empirycznych nad afazją.

Publikacja jest adresowana do logopedów, którzy pracują lub przygotowują się do pracy z osobami z afazją, a także do wszystkich zainteresowanych patologią mowy przedstawicieli różnych dyscyplin.

Amerykańska antropologia kognitywna. Poznanie, język, klasyfikacja i kultura, wybór i redakcja naukowa Michał Buchowski, Instytut Kultury, Warszawa 1993, s. 294.

Antropologia kognitywna jest nową, prężnie rozwijającą się dyscypliną, w Polsce — jak dotąd — mało znaną. Prezentowana tu książka zawiera artykuły, które należą do klasyki antropologii kognitywnej, a zarazem reprezentują jej zasadnicze nurty. Językoznawców zainteresują w szczególności rozprawy: D.B. Kronenfeld, J.D. Armstrong, S. Wilmoth, *Badanie struktury wewnętrznej kategorii językowych z punktu widzenia semantyki ekstensjonalnej* oraz K.H. Basso, *„Słowa mądrości” w dialekcie zachodnich Apaczów: metafora a teoria semantyczna*.

Elżbieta ARTOWICZ, Bożenna BOJAR, Ewa CHMIELESKA-GORCZYCA, Barbara SOSIŃSKA-KALATA, Jadwiga WOŹNIAK, *Słownik encyklopedyczny terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 210.

Autorzy tak piszą o funkcji tej publikacji: „Rola słownika encyklopedycznego terminologii języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych jest: — podawanie znaczenia terminów, — wprowadzenie ładu terminologicznego w wypadku terminów używanych w tekstach w sposób niekonsekwentny, — tworzenie systemu terminologicznego przez ujawnianie relacji paradygmatycznych zachodzących między wchodzącymi w jego skład terminami — podawanie najważniejszych informacji o desygnatach terminów. Z tych czterech funkcji wynikają daleko idące konsekwencje dla wyboru informacji uwzględnionych w artykułach hasłowych, a przede wszystkim dla rodzaju definicji oraz sposobu ich konstruowania”.

Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, pod. red. S. Glinki, oprac. przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN w składzie S. Glinka, M. Czurak, B. Janiak, M. Kondratiuk, C. Oszer-Podgórska, t. III, PAN — Instytut Sławistyki, ZNIO, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 214.

Kolejny tom zawiera 100 map, z których 25 dotyczy zagadnień fonetyki, pozostałe zaś odnoszą się do fleksji rzeczownika. Cechy językowe Białostoczczyzny ukazane zostały w powiązaniu z pozostałymi gwarami polskimi oraz z cechami białoruskimi i ukraińskimi. Zagadnienia szczegółowe uwzględniono w komentarzach do map. Mapy wykonano techniką punktową.

Adam BEDNAREK, Maciej GROCHOWSKI, *Zadania z semantyki językoznawczej*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Skrypty i teksty pomocnicze, Toruń 1993, s. 63.

„Głównym celem tej książki — czytamy w *Przedmowie* — jest przedstawienie propozycji zbioru zadań z zakresu współczesnej semantyki synchronicznej. [...] Kompozycja książki wynika z podjęcia następujących decyzji. Dokonałszy (w sposób arbitralny) podziału problematyki semantycznej na dziesięć kompleksów zagadnień. Każdemu z nich został poświęcony w książce osobny rozdział. Ustalając kolejność rozdziałów, staraliśmy się zachować układ odzwierciedlający stopniowe przechodzenie od analizy leksykalnego poziomu języka do analizy poziomu zdania i wypowiedzi. Każdy rozdział składa się z dwóch głównych części. Pierwsza zawiera omówienie podstawowych pojęć i zasad analizy problemu sygnalizowanego w tytule rozdziału, i jest określona mianem „wprowadzenia”, druga obejmuje zadania dotyczące scharakteryzowanego problemu. Każde zadanie składa się ze zbioru poleceń i zbioru przykładów przeznaczonych do interpretacji. Na zakończenie pierwszej części każdego rozdziału podajemy odsyłacze do wybranej literatury przedmiotu”.

O zakresie podjętej problematyki informują tytuły rozdziałów: I. *Semantyka a inne dziedziny lingwistyki. Pojęcie znaczenia*; II. *Pojęcie jednostki leksykalnej. Zasady wyróżniania jednostek*; III. *Relacje semantyczne między jednostkami leksykalnymi*; IV. *Polisemia semantyczna i polisemia właściwa*; V. *Zadania analityczne i syntetyczne*; VI. *Definicje jednostek leksykalnych*; VII. *Struktura predykatywno-argumentowa, struktura tematyczno-rematyczna, presupozycja*; VIII. *Typy kwantyfikacji i ich wykładniki*; IX. *Performatywy i konstatacje*; X. *Negacja*.

Aleksandra BELCHNEROWSKA, *Nazwy wód stojących w dorzeczu Bałtyku między dolną Odrą a dolną Wisłą*, Uniwersytet Szczeciński, t. 130 (CCIV), Rozprawy i Studia, Szczecin 1993, s. 300.

Praca dotyczy nazw wód stojących na Pomorzu Gdańskim, Środkowym i Szczecińskim. Część pierwsza to słownik zawierający 2124 hydronimy. Część druga przedstawia analizę semantyczną i strukturalno-gramatyczną zawartych w słowniku nazw wodnych. Podstawę pracy stanowi materiał historyczny i współczesny. (Tytuł niefortunnie sformułowany: „w dorzeczu Bałtyku?”. może lepiej w „domorzcu Bałtyku?”).

Janina BIELECKA, *Zapożyczenia leksykalne z języka polskiego do rosyjskiego. Rzeczowniki*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kielce 1993, s. 119.

Pierwsza część pracy zawiera analizę materiału (465 jednostek leksykalnych). Autorka omawia tu zagadnienia semantyczne i strukturalne zapożyczeń, ich chronologię, procesy przekształceń znaczeniowych i wreszcie ich funkcjonowanie we współczesnym języku rosyjskim. Podstawą pracy jest materiał wybrany ze współczesnych słowników rosyjskich. Część druga — to słownik analizowanych zapożyczeń przedstawionych w porządku alfabetycznym.

Ireneusz BOBROWSKI, *Językoznawstwo racjonalne. Z zagadnień teorii językoznawczej i metodologii opisów gramatycznych*, PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1993, s. 157.

Autor we *Wstępie* tak pisze o swojej rozprawie: „Książka ta jest zbiorem teoretycznych przemyśleń badacza, któremu się zdaje, że jest racjonalista, choć często musi zwalczać pokusy zwątpienia w sens swoich racjonalnych — jak mniema — badań i zastąpienia ich pisarstwem lżejszym, eselistycznym, może ciekawszym i przystępniejszym dla odbiorcy. [...] Niniejsza książka składa się z dwóch części. W pierwszej przedstawiam ogólne problemy, z jakimi spotyka się językoznawca w trakcie budowania gramatyk. Do tych ogólnych problemów powracam w drugiej części pracy, w której omawiam zagadnienia szczegółowe. Ze względu na ich różnorodność poszczególne rozdziały w drugiej części konstruuje tak, by stanowiły one same w sobie pewną czytelną i w miarę spójną całość. Zawsze jednak każdy problem szczegółowy jest rozważany w kontekście ogólniejszym w pierwszej części”.

Bardzo interesującą część książki stanowi *Dodatek* zatytułowany: *Czy możliwa jest racjonalna kultura języka?*, który kończy się takim stwierdzeniem: „Sumując zatem te dodatkowe rozważania, można pokusić się o paradoksalnie wręcz brzmiącą tezę, która byłaby odpowiedzią na pytanie tytułowe. Racjonalne (tj. umocowane racjonalnie) poradnictwo językowe jest możliwe tylko wtedy, jeżeli w założeniu swoim będzie ono pozaracjonalne (pozanaukowe)”.

Andrzej BOGUSŁAWSKI, Jan WAWRZYŃCZYK, *Polszczyzna, jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*, Uniwersytet Warszawski, Katedra Lingwistyki Formalnej, Warszawa 1993, s. 488.

Autorzy informują we *Wstępie*, że w ich publikacji można znaleźć „garść dosyć przygodnie zebranych okrucichów polszczyzny. Racje ich podania w osobnej książce są dwie: po pierwsze, chodzi o odnotowanie pewnej części tego, co można z sensem uznać za odrębne wyrażenia języka polskiego, a co nie trafiło — przynajmniej w tym dokładnie kształcie — do istniejących słowników lub innych opracowań leksykograficznych słownictwa polskiego; po drugie, chodzi o próbę opisu znalezionych wyrażeń według szczególnego (na pewno dyskusyjnego) zestawu zasad.

Jest więc ta książka z jednej strony czymś w rodzaju niedużego suplementu do wielkich i mniejszych dzieł polskiej leksykografii współczesnej, z drugiej zaś swoistym praktycznym głosem w trwającej wciąż dyskusji nad możliwymi sposobami prezentacji leksyki na użytek różnych kręgów ludzi”.

Józef BUBAK, *Księga naszych imion*, ZNIO, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 360.

Księga daje — w układzie alfabetycznym — omówienie przeszło 1300 chrześcijańskich imion męskich i żeńskich, używanych w Polsce. Każde imię-hasło zawiera objaśnienia etymologiczne, najstarsze poświadczenia w języku polskim, dane o popularności imienia dawniej i dziś, sławniejsze nazwiska Polaków, którzy dane imię nosili, formy pochodne (zdrobnienia i zgrubienia) od imion, nazwiska derywowane od danego imienia, jego obcojęzyczne odpowiedniki i datę obchodzenia imienin. Książka ta przeznaczona jest dla szerokiego grona czytelników, ma bowiem charakter popularny.

Danuta BUDNIAK, *Adaptacja wyrazów polskich we współczesnym ukraińskim języku literackim*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Opolu, Opole 1993, s. 137.

Na podstawie analizy bogatego materiału (około 14 tys. wyrazów) autorka stwierdza obecność i funkcjonowanie wyrazów polskiego pochodzenia we współczesnym ukraińskim języku literackim. Wśród polonizmów leksykalnych wyróżnia leksemy przyjęte bezpośrednio, skalkowane struktury i zapożyczone znaczenia (łącznie ok. 750 jednostek). Odrębną grupę stanowią zapożyczenia innojęzyczne, które weszły do języka ukraińskiego za pośrednictwem polskim (320 leksemów). Autorka analizuje także stylistyczne funkcje polonizmów.

Marian BUGAJSKI, *Językoznawstwo normatywne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 210.

Jedną z przyczyn powstania tej książki jest — jak to stwierdza we *Wstępie* autor — „potrzeba pracy teoretycznej, która by odzwierciedlała postawę językoznawcy wobec języka własnego narodu. Nie może to być postawa obojętna. Lingwistyka — nawet w swej najbardziej sformalizowanej postaci — jest nauką humanistyczną. Od humanistów zaś oczekuje się nie suchego, obiektywnego opisu faktów, lecz przede wszystkim ich społeczno-kulturowej interpretacji”.

Książkę tę adresuje autor „do tych grup społecznych, które mają dziś szczególnie duży wpływ na rozwój języka, tj. do sfer naukowych, publicystycznych i dziennikarskich oraz do nauczycielstwa. Powinna być pomocna tym wszystkim, których interesują zagadnienia lingwistyki normatywnej, a którzy na co dzień nie mają kontaktu z językoznawcami i nie mogą dokonywać szczegółowych studiów w tej dziedzinie; wyposażona jest w aparat naukowy umożliwiający weryfikację przedstawionych zagadnień i skonfrontowanie zapatrywań autora z poglądami innych badaczy”.

Jan Stanisław BYSTRON, *Nazwiska polskie*, wyd. III, Książka i Wiedza, Warszawa 1993, s. 300.

Wznowienie *Nazwisk polskich* J.S. Bystronia — z przedmową Krystyny Długosz-Kurczabowej — zostało oparte na drugim wydaniu z 1936 r.

J.S. Bystron pisał: „Jedynym tematem mej książki jest zwyczaj nazywania osób, jego kształtowanie się i zmiany w ciągu wieków”. Praca ma charakter popularnonaukowy; ukazuje

nazwiska w aspekcie językoznawczym, socjologicznym, prawnym, historycznym, literackim. To wielostronne ujęcie tematu powoduje, że rozprawa Bystronia jest teraz równie atrakcyjna, jak była kilkadziesiąt lat temu.

Helena CICHOCKA, Jakub Z. LICHANŃSKI, *Zarys historii retoryki. Od początku do upadku cesarstwa bizantyńskiego*. Richard VOLKMANN, *Wprowadzenie do retoryki*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 233.

Jest to podręcznik retoryki przeznaczony dla studentów filologii (przede wszystkim klasycznej). Składa się z dwóch części. Część pierwsza autorstwa H. Cichockiej i J.Z. Lichanńskiego jest pierwszą w języku polskim historią retoryki, ukazującą zasadniczą problematykę szkół retorycznych od czasów greckich po średniowiecze łacińskie. Część druga, Volkmana, z roku 1901 jest zarysem teorii i praktyki retorycznej Greków i Rzymian.

Witold CIENKOWSKI, *Praktyczny słownik wyrazów bliskoznacznych*, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1993, s. 363.

W roku 1990 W. Cienkowski opublikował *Szkolny słownik. Synonimy*, zawierający około 4000 grup synonimicznych. Obecnie otrzymujemy wersję poszerzoną, przeznaczoną dla szerszego kręgu odbiorców, pomyślaną „jako pomoc dla osób posługujących się językiem polskim, a w szczególności piszących po polsku”. Słownik ten może być pomocny w bogaceniu zasobu leksykalnego oraz w stylistycznym kształtowaniu tekstów.

Gerauld de CORDEMOY, *Rozprawa fizykałna o mowie*, Biblioteka Myśli Semiotycznej, Warszawa 1993, s. 89.

Gerauld de Cordemoy to XVII-wieczny filozof francuski, pozostający pod wpływem Descartes. Zajmował się filozofią języka, lecz nie wywarł większego wpływu na kształtowanie się nowożytnej teorii lingwistycznej. Ten stan trwał do roku 1966, kiedy to Noam Chomsky w dziele *Cartesian Linguistics* poświęconym filozofii języka przywołał nazwisko Cordemoya jako prekursora tezy o kreatywnym aspekcie języka. Dzieło Cordemoya jest interesującą lekturą także dla współczesnego czytelnika.

Marek CYBULSKI, *Język piętnastowiecznej części Psalterza floriańskiego. Składnia zdania pojedynczego*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Linguistica 29, Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1993, s. 125.

Jest to kontynuacja monograficznego opisu językowego piętnastowiecznej części *Psalterza floriańskiego* (od psalmu 101 w. 19 do końca), por. tegoż autora *Język piętnastowiecznej części Psalterza floriańskiego. Ortografia, fonetyka, fleksja*, Łódź 1988. Autor objął analizą wszystkie konstrukcje badanego tekstu; względnił również częstość występowania poszczególnych konstrukcji. O charakterze pracy informują tytuły rozdziałów: *Związek główny*, *Związek*

z przydawką, Związek z dopełniaczem, Związek z okolicznikiem, Wyrazy poza związkami, Łączenie składników szeregu. W Zakończeniu zostały ukazane różnice składniowe między tekstem polskim a łacińskim oraz między wersją polską a tekstami czeskimi.

Zofia CZAPIGA, *Z badań nad predykatywnością określeń w języku polskim i rosyjskim*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, Rzeszów 1993, s. 106.

O charakterze tej publikacji informują tytuły poszczególnych części: *O wartości semantycznej konstrukcji polipredykatywnych typu „Wrócił królem”; Warianty formalne określenia predykatywnego; Pozycja określenia predykatywnego w strukturze zdania; Przydopełnieniowe określenie predykatywne; Określenie predykatywne odnoszące się do dopełnienia dalszego i okolicznika; Rzeczownik w funkcji określenia predykatywnego; Wyrażenie przyimkowe w funkcji określenia predykatywnego; Konstrukcje z funktorami porównawczymi w funkcji określenia predykatywnego; Szeregi członów jednorodnych w funkcji określenia predykatywnego.*

Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu w szkole średniej. Książka pomocnicza dla nauczycieli, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 1993, s. 165.

Książka zawiera następujące rozprawki: M. Skarżyński, *Ćwiczenia w mówieniu i pisaniu — uwagi nieprofesjonalisty*; H. Kurczab, *Związki ćwiczeń w mówieniu i pisaniu z nauką o języku*; M. Preyzner, *O definiowaniu i definicjach*; J. Chalońska, *Reportaż literacki — ćwiczenia dekompozycyjne w klasie II — na przykładzie fragmentów „Tworzywa” M. Wańkowicza*; J. Chalońska, *Praca nad esejem w szkole średniej*; A. Marzec, *Recenzje w dydaktyce*; E. Kram-Mikoś, *Teoria i praktyka wywiadu jako formy wzajemnego komunikowania się*; A. Mackiewicz, *O dyskusji w programie II klasy liceum*; W. Rajca, *Rozprawka — rzecz o pochodzeniu, które zobowiązuje*; B. Bernsdorff-Melanowicz, *Przemówienie — forma wypowiedzi nie tylko szkolna*; W. Rajca, *(Nie)proste „zdawanie sprawy” — sprawozdanie jako forma wypowiedzi w liceum i szkole zawodowej*; A. Szurczak, *wyrazy bliskoznaczne „Pana Tadeusza” (propozycja metodyczna dla kl. II liceum i technikum).*

Anna DĄBROWSKA, *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993, s. 420.

Celem książki jest przedstawienie eufemizmów współczesnego języka polskiego wraz z ich historycznym i kulturowym tłem oraz ukazanie sposobów ich używania. Bardzo bogaty materiał pochodzi ze źródeł pisanych (literatury pięknej, prasy współczesnej, literatury ludowej, języków środowiskowych) i języka mówionego. Autorka podjęła temat dotychczas słabo opracowany, tym bardziej jej książka zasługuje na uwagę.

Andrzej DĄBRÓWKA, Ewa GELLER, Ryszard TURCZYN, *Słownik synonimów*, MCR, Warszawa 1993, s. 489.

Autorzy tak uzasadniają tytuł publikacji: „Rezygnujemy z określenia „wyrazy bliskoznaczne”, ponieważ jest ono mylące, zacierając fakt notorycznej wieloznaczności słów, sugeruje, jakoby można było zestawiać całe słowa języka niosące podobne znaczenia. Tymczasem słownik tego rodzaju gromadzi w istocie nie słowa o podobnym znaczeniu, ale podobne z n a c z e n i a. Można je porównać do segmentów pomarańczy, które składają się na cały owoc: słowo wieloznaczne. W słowniku opisowym występują one pod kolejnymi numerami jako poszczególne znaczenia danego słowa. Tylko te segmenty wyjęte z różnych owoców ze względu na podobieństwo, tylko poszczególne znaczenia, nie całe słowa, stanowią budulec *Słownika synonimów*”. Zawartość słownika charakteryzują następujące dane liczbowe: „Słownik zawiera ponad 53000 znaczeń leksykalnych języka polskiego ze słownictwa ogólnego i niewielką liczbę terminów specjalistycznych. Na tę liczbę leksemów (wyrazów i grup wyrazowych) o różnych znaczeniach składa się ponad 18 tysięcy znaczeń czasownikowych, 23 tysiące rzeczownikowych i 12 tysięcy z pozostałych części mowy. Jeśli czynny słownik wykształconego człowieka obejmuje przeciętnie około dziesięciu tysięcy wyrazów, można śmiało powiedzieć, że *Słownik synonimów* ma okazały zasób słów i ktokolwiek weźmie go do ręki, nie odejdzie z niczym. Nie jest jednak w żadnej mierze kompletny, zwłaszcza w części frazeologicznej; nie licząc paru tysięcy utartych zwrotów i kolokacji jedynie z rzadka przytaczane są związki luźne, zwykle przy braku słów samodzielnych”. Notabene *kolokacja* (z jednym „l”) znalazła się w grupie synonimów *zwrot, wyrażenie, fraza, idiom, frazeologizm*. Tego znaczenia nie notują słowniki.

Karol DEJNA, *Dialekty polskie*, wyd. II, ZNIO, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 284 + 70 map.

Jest to II wydanie (I ukazało się w roku 1973) podręcznika uniwersyteckiego, który — jak pisze autor — „ma na celu omówienie tych zjawisk dialektowych, których znajomość jest nieodzownie potrzebna dla pełniejszego i bardziej jasnego zrozumienia teoretycznonaukowych podstaw języka polskiego i jego historii oraz powiązań z innymi językami pokrewnymi”. Autor zwrócił uwagę przede wszystkim na problem powstawania, rozprzestrzeniania się i ostatecznego ustalenia się zasięgów poszczególnych innowacji dialektalnych, a nie na opis dzisiejszych gwar. Szkoda, że mówiąc o historii badań dialektologicznych ani słowem nie wspomina o ośrodku dialektologicznym kierowanym niegdyś przez prof. Doroszewskiego, a przecież w tym ośrodku tak wiele cennych prac powstało.

Robert DEBSKI, Elżbieta GALDYN, Magdalena SZELC-MAYS, *A jednak się kręci. Podręcznik języka naukowo-technicznego dla obcokrajowców*, UJ — Instytut Polonijny, Skrypty Uczelniane nr 682, Nakładem UJ, Kraków 1993, s. 144 + 20 tabl.

Jest to podręcznik dla cudzoziemców i ma na celu zapoznanie ich z bogactwem języka technicznego, z jego słowotwórstwem, słownictwem i składnią. Głównie chodzi o tych cudzoziemców, którzy podejmują studia techniczne w Polsce.

Diagnoza i terapia zaburzeń mowy, pod red. Tadeusza Gałkowskiego, Zbigniewa Tarkowskiego, Tomasza Zaleskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1993, s. 247.

Jest to praca zbiorowa poświęcona omówieniu podstawowych zaburzeń mowy od strony ich etiologii, diagnozy i terapii. Składają się na nią następujące rozprawy: T. Zaleski, *Obwodowe mechanizmy mowy*; A. Obrębowski, *Anatomiczne i fizjologiczne podstawy zaburzeń mowy*; W. Tłokiński, *Psycho- i socjolingwistyczne ujęcie obrazu zaburzeń mowy*; T. Zaleski, *Klasyfikacja zaburzeń mowy*; T. Zaleski, *Nosowanie*; T. Gałkowski, *Zaburzenia słuchu*; D. Kądziaława, *Afazja*; Z. Tarkowski, *Dyzartria*; A. Balejko, *Dyslalia: Etiologia, diagnoza*; J. Surowanlec, *Metodyka postępowania logopedycznego w przypadku dyslalii*; J. Grossman, *Rozszczepy podniebienia a wady wymowy*; M. Checiek, *Jąkanie*; B. Adamczyk, *Terapia jąkania metodą „ECHO”*; Z. Tarkowski, *Gietkot*; T. Gałkowski, *Autyzm*; T. Zaleski, *Opóźniony rozwój mowy*; E. Minczakiewicz, *Zaburzenia mowy u upośledzonych umysłowo*; M. Bodgano-wicz, *Specyficzne trudności w opanowaniu mowy pisanej: czytania i pisanie*; Z. Tarkowski, *Ocena rozwoju mowy dziecka*; E. Kilińska-Ewertowska, *Logorytmika*.

Krystyna DŁUGOSZ-KURCZABOWA, Stanisław DUBISZ, *Gramatyka historyczna języka polskiego. Skrypt dla studentów polonistyki, cz. I*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 137.

W pierwszym tomie skryptu znalazły się zagadnienia związane z pochodzeniem języka polskiego i metodologią badań diachronicznych oraz opisy najważniejszych procesów fonetycznych i fonologicznych polszczyzny. Autorzy starają się ukazać ewolucję systemu fonetycznego i fonologicznego nie tylko przez pryzmat procesów językowych, lecz także w przekrojach synchronicznych.

W przygotowywanym tomie II skryptu zostaną przedstawione zagadnienia morfologiczne: fleksyjne i słowotwórcze.

Teresa DOBRZYŃSKA, *Tekst. Próba syntezy*, Instytut Badań Literackich, Warszawa 1993, s. 45.

Autorka tak pisze o tej publikacji: „Opracowanie niniejsze stanowi pierwszą na gruncie polskim próbę całościowego ujęcia rezultatów badań nad strukturą tekstu. Powstało w trakcie przygotowywania artykułu hasłowego „Tekst” do *Encyklopedii kultury polskiej XX wieku* (zob. t. 2. *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993) i jest obszerniejszą, w mniej popularny sposób ujętą wersją tego hasła — wzbogaconą o liczne odesłania bibliograficzne i omówienia stanowisk badawczych. Takie rozszerzone ujęcie zagadnień nowo powstałej dyscypliny adresowane jest głównie do językoznawców, ale i do innych humanistów, których przedmiotem zainteresowania są teksty i różne aspekty ich funkcjonowania”.

Piotr DRZYMAŁA, *Fraseologia italiana. Frazeologia włoska. Wybór zwrotów i syntagm czasownikowych*, wyd. poprawione i poszerzone, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1993, s. 250.

Słownik zawiera ponad 1000 jednostek frazeologicznych. Są to związki stałe i łączliwe oraz pewna liczba syntagm czasownikowych często używanych. Słownik ten ma służyć Polakom uczącym się języka włoskiego.

Irena DULEWICZOWA, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Fonetyka i fonologia, grafia i ortografia*, PAN — Instytut Sławistyki, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1993, s. 86.

Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska nie stanowi podręcznika związanego z określonym programem nauczania, lecz — jak to czytamy we *Wstępie* — jest przeznaczona dla użytkowników, którzy w swej pracy zawodowej lub studiach nadal mają kontakt z językiem rosyjskim i potrzebują niejednokrotnie praktycznych wskazówek, dotyczących przede wszystkim poprawnego użycia form gramatycznych. Oprócz prezentowanej tu części poświęconej fonetyce, fonologii, grafii i ortografii na całość gramatyki składają się: *Morfologia ze słowotwórstwem* [sic!] Ireny Maryniakowej (por. s. 60) i *Składnia* Violetty Koseskiej-Toszewej (por. s. 56). Zamierzeniem autorki było także przedstawienie problematyki gramatycznej, aby poprzez odniesienie językowych form rosyjskich do ich odpowiedników w języku polskim można było łatwiej uporządkować sobie zarówno podobieństwa, jak i różnice między omawianymi językami.

Władysław DYNAK, *Łowy, łowcy i zwierzyzna w przysłowiaach polskich*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1993, s. 358.

Prezentowana tu praca nie jest rozprawą sensu stricto językoznawczą. Może jednak zainteresować frazeologów i paremiologów, historyków języka i historyków kultury. Autor przytacza kilkaset przysłów związanych tematycznie z łowami. W ich interpretacji uwzględni zarówno aspekt językowy, jak i obyczajowy; wykazuje się świetną znajomością realiów myśliwskich, dawnej kultury szlacheckiej, staropolszczyzny.

Wiesław DZIENIARZ, *Wербalne ujęcie intencji semantycznych w mowie dzieci w wieku przedszkolnym*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Opolu, Opole 1993, s. 182.

Materiał będący podstawą pracy pochodzi od 40-osobowej grupy dzieci. Analiza materiału pozwala stwierdzić kierunek rozwoju struktur składniowych używanych przez dzieci z kolejnych roczników (od 3-6 lat) w wypowiedziach spontanicznych i kierowanych w warunkach pracy dydaktyczno-wychowawczej w przedszkolu. Praca ma charakter językoznawczy, uwzględnia też aspekt psychologiczny i pedagogiczny omawianych zjawisk.

Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, pod. red. Kazimierza Polańskiego, ZNIO, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 672.

Omawiana *Encyklopedia* jest cennym kompendium wiedzy z zakresu językoznawstwa ogólnego. Zawiera hasła — czytamy w nocie redakcyjnej — „opisujące pojęcia, kategorie, zjawiska, teorie z zakresu fonetyki i fonologii, morfologii i morfonologii, składni, leksykologii i leksykografii, gramatyki porównawczej, dialektologii, onomastyki, typologii językoznawczej, semantyki, psychologii, socjologii i filozofii języka, stylistyki, kultury języka, zaburzeń mowy. Znalazły się w niej hasła poświęcone szkołom językoznawczym i kierunkom metodologicznym, sylwetkom wybitniejszych uczonych, a także pismu. Zamieszczone informacje o językach świata orientują głównie w powiązaniach genetycznych języków i w ich geografii, niekiedy także w ich rozwoju historycznym”. Przeznaczona jest nie tylko dla specjalistów-językoznawców, studentów różnych filologii, ale i dla szerszego grona czytelników.

Etyka międzyludzkiej komunikacji, pod red. Jadwigi Puzyniny, Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Komisja Kultury Słowa, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1993, s. 69.

Jest to zbiór wypowiedzi uczestników panelowego spotkania zorganizowanego przez Komisję Kultury Słowa Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w dniu 27 kwietnia 1992 roku. Obejmuje wypowiedzi następujących osób: A. Giza, *Na czym polega „etyczna komunikacja”?*; J. Puzynina, *O warunkach udanej komunikacji językowej*; T. Hołówka, *Zasady dyskusji racjonalnej*; J. Sallj OP, *Troska o ducha prawdy*; J.J. Jadacki, *Zły język*; M. Jarymowicz, *Poza etyką komunikacji: o niektórych przesłankach braku gotowości do porozumiewania się*; J. Czapiński, *Autorytet i intencje nadawcy — a „etyka efektów komunikacyjnych”*; I. Krzeminski, *Język polityki naszych dni w świetle etyki komunikacji*; M. Ilowicki, *Uwagi o etyce dziennikarstwa*; R. Kapuściński, *Środki masowego przekazu a etyka komunikacji*; J. Łużyńska, *O etyce komunikacji filmowej*; J. Zakrzeński, *O komunikacji międzypokoleniowej i kulturze słowa*.

Profesor Jadwiga Puzynina — redaktorka naukowa publikacji — poprzedziła wymienione artykuły *Wstępem*, w którym się znalazły omówienia poszczególnych wystąpień i ogólna refleksja nad etyką międzyludzkiej komunikacji. W zakończeniu *Wstępu* czytamy: „W czasach nasilającej się bezpośredniej przemocy i różnorodnych form nieuczciwości można zwątpić w istotność etyki komunikacji, której poświęcony jest ten tomik: ważniejsze mogą się wydawać ludzkie czyny. Jednakże u podłoża czynów jakże często odnajdujemy — s ł o w a w ich szerokim rozumieniu. A zarówno o czynach, jak i słowach decydują jednak przede wszystkim ludzkie postawy: imponderabilia, które uznajemy, oraz siła, z jaką chcemy i potrafimy je realizować”.

Marian FILIPIAK, *Biblia jako tekst religijny i kulturowy. Wykłady otwarte UMCS*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1993, s. 69.

Praca jest zbiorem wykładów, które autor wygłosił na UMCS w roku ak. 1992/93. Jego zainteresowania skupiały się na trzech zagadnieniach: I. *Wprowadzenie w lekturę Biblii* (Powstanie Biblii, Podział i ogólna charakterystyka tekstu, *Stary Testament* jako dzieło literackie), II. *Wybrane tematy antropologii biblijnej* (Wszeczeńświat — ojczyzna człowieka, Życie — najwyższą wartością, Jak przemoc cierpienie? Jak żyć mądrze?) oraz III. *Dwie „Pieśni nad Pieśniami”*, tzn. „Pieśń nad Pieśniami” — miłości i „Pieśń nad Pieśniami” — sceptycyzmu, czyli o Księdze Koheleta, zwanego też Eklezjastesem.

Filologia Polska XXXI. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu, Opole 1993, s. 256.

XXXI tom *Zeszytów Naukowych WSP w Opolu* jest zbiorem artykułów dedykowanych profesor Dorocie Simonides w trzydziestopięcioletnie pracy naukowej. Językoznawców mogą zainteresować następujące rozprawy: S. Gajda, *Genealogiczna typologia tekstów*; Z. Adamiszyn, *O pojęciu tzw. integracji językowej*; E. Jakus-Borkowa, *Nazwa osobowa „Szymon” w polskim nazewnictwie*; K. Nowik, *„Mlekita” (salix viminalis L.) w polskiej toponimii*; B. Wołowik, *Dawne opłaty, daniny i podatki w toponimii polskiej*; B. Radwańska, *Problemy klasyfikacji nazw miejscowych z sufiksem „-lje”*.

Filologia Rosyjska XXXI. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu, Opole 1993, s. 143.

W dziale *Językoznawstwo* XXXI tomu *Zeszytów Naukowych Filologii Rosyjskiej* znalazły się następujące artykuły: W. Chlebda, *Z badań nad frazeologią gatunków mowy (rosyjski nekrolog prasowy)*; Cz. Lachur, *Relikty pionowej osi czasu w językach słowiańskich (na materiale języka polskiego i rosyjskiego). Model dobowy*; I. Danecka, *Analityczeskije konstrukcyi so znaczenijem naczala diejstwija w russkom i polsskom jazykach*; F. Witkowska-Lewicka, *Analiza semantyczna nazw toponimicznych Warszawy i Mińska*.

Filozofia języka, wybór i wstęp Barbara Stanosz, Fundacja ALETHEIA — Wydawnictwo SPACJA, Warszawa 1993, s. 257.

Zebrane w tym tomie prace współczesnych filozofów anglosaskich prezentują cztery wątki tematyczne występujące w filozofii języka ostatnich dwu dziesięcioleci. Rozdział I, zatytułowany *Znaczenie, prawda i komunikacja*, zawiera następujące pozycje: P.F. Strawson, *Znaczenie i prawda*; J. McDowell, *Znaczenie, komunikacja i wiedza*; P.F. Strawson, *Odpowiedź McDowellowi*; M. Dummett, *Język i komunikacja*. Rozdział II — *Prawda, gramatyka i logika* — obejmuje teksty: W.V. Quine, *Znaczenie logiki dla wiedzy o składni języka*; 2. G. Harman, *Forma logiczna*; M. White, *Filozoficzny list Alfreda Tarskiego*. Rozdział III, *Przekład i znaczenie* tworzą artykuły: W.V. Quine, *Trzy niezdeterminowania*; Richard Rorty, *Niezdeterminowanie przekładu i prawdy*; J.R. Searle, *Niezdeterminowanie, empiryzm i pierwsza osoba*; A. Zabłudowski, *O Quine'a teorii niezdeterminowania*; W.V. Quine, *Raz jeszcze o niezdeterminowaniu przekładu*. Rozdział IV noszący tytuł *Przyczynowa teoria referencji*, składa się z prac: K.S. Donnellan, *Nazwy własne i deskrypcje identyfikujące*; G. Evans, *Przyczynowa teoria nazw*; H. Putnam, *Znaczenie i referencja*.

Janina GARDZIŃSKA, *Teksty gwarowe z południowego Podlasia, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Siedlcach, Siedlce 1993, s. 137.*

Teksty gwarowe zamieszczone w zbiorze pochodzą z lat 1985-1990, przedstawiają zatem współczesny język mieszkańców wsi Podlasia i przylegających do niego krańców Mazowsza. Mamy tu teksty przedstawicieli wszystkich pokoleń — najmłodszymi informatorami były

dzieci 6-letnie, a wśród najstarszych znaleźli się ludzie ponad 90-letni. Publikacja ta może służyć dydaktyce — jako materiał do analizy na zajęciach z dialektologii oraz nauce — jako źródło do badań językoznawczych nad współczesnymi gwarami. Zapisy te są również dokumentem obyczajowości wiejskiej, wierzeń ludowych, dzisiejszego sposobu myślenia mieszkańców wsi.

Michał GŁOWIŃSKI, *Peereliada. Komentarze do słów 1976-1981*, PIW, Warszawa 1993, s. 389.

Peereliada to kolejna po *Nowomowie po polsku* (1990) i *Marcowym gadaniu* (1991) praca poświęcona analizie języka propagandy komunistycznej. Składają się na nią zapisy z lat 1976-1981; tworzą one interesującą dokumentację języka propagandy tamtych czasów.

Michał GŁOWIŃSKI, Teresa KOSTKIEWICZOWA, Aleksandra OKOPIEŃ-SŁAWIŃSKA, Janusz SŁAWIŃSKI, *Podręczny słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, Open, Warszawa 1993, s. 285.

Słownik przeznaczony jest przede wszystkim dla szkół, zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli. Zawiera terminologię przede wszystkim z takich dziedzin, jak: poetyka, stylistyka, wersologia, genologia, wiedza o procesie historycznoliterackim i teoria komunikacji literackiej.

Marek GÓRNY, *Rodzina chłopska w świetle swoich antroponimów. Studia nad kulturą nazewniczą wsi pałuckiej w XVII wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993, s. 120.

Podstawę materiałową pracy stanowią zapisy metrykalne. Analiza językowa tego materiału pozwoliła wykryć bogactwo nazewnictwa (nazwisk i przezwisk) chłopów pałuckich w XVII w., dawność niektórych nazwisk oraz procesy ich kształtowania się. Praca przydatna dla historyków i językoznawców.

Gramatyka opisowa. Materiały do ćwiczeń, seria II. Opracowania, Uniwersytet Warszawski — Wydział Polonistyki, wyboru dokonała Dorota Kopcińska, Warszawa 1993, s. 218.

Tom zawiera fragmenty podręczników, monografii i artykułów, które znajdują się na liście lektur z gramatyki opisowej języka polskiego. Wybór obejmuje materiały do zajęć ze wszystkich czterech działów: fonetyki-fonologii, słotwórstwa, fleksji i składni. W tomie znalazły się również przykładowe zadania sprawdzające opanowanie umiejętności analizy gramatycznej współczesnych tekstów polskich, opracowane przez autorkę wyboru.

Barbara GRESZCZUK, *Składnikowe wykładniki negacji i ich funkcje w historii języka polskiego*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, Rzeszów 1993, s. 162.

Przedmiotem badań jest tu negacja językowa (a nie logiczna), przydaniowa (a nie przy-nazwowa). Autorka wychodzi z założenia, że ten typ negacji rządzi się specjalnymi prawami, odrębnymi od praw logiki; ma podłoże psychologiczne, wiąże się bowiem z kontrowersyjnością natury ludzkiej. W komunikacji językowej jest formą prowokacji wobec odbiorcy, wyrazem polemicznej postawy w dyskusji. Analizie poddano 10000 przykładów pochodzących z tekstów wszystkich okresów historycznych i różnych odmian polszczyzny. O zakresie badań informują tytuły poszczególnych rozdziałów: I. *Założenia teoretyczne*, II. *Wykładniki negacji językowej — negatory strukturalne*, III. *Wykładniki negacji językowej — negatory inherentne*, IV. *Negacja w zdaniach pytajnych*, V. *Dwuczłonowe konstrukcje zaprzeczone o znaczeniach sekundarnych (negacja pozorna) w historii języka polskiego*, VI. *Negacja w zdaniach z morfemem „by”*, VII. *Zakończenie*.

Maciej GROCHOWSKI, *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażeń językowych*, Biblioteka Myśli Semiotycznej, Warszawa 1993, s. 116.

Autor podejmuje tu — podstawowe dla współczesnej synchronicznej semantyki leksykalnej — zagadnienie możliwości definiowania jednostek słownikowych. Praca składa się z dwu części. Część pierwsza dotyczy teoretycznych podstaw definiowania, część druga jest próbą empirycznego uzasadnienia hipotezy o istnieniu jednostek leksykalnych rozkładalnych częściowo. Autor przedstawia ogólną charakterystykę trzech klas wyrażeń: nazwy artefaktów, wyrażenia precepcji słuchowej oraz interiekcje wolttywne. Proponuje też definicje wybranych jednostek leksykalnych reprezentujących te trzy klasy. W *Aneksie* przedstawia teorię prototypów i propozycję analizy pojęcia gry.

Gwary mieszane i przejściowe na terenach słowiańskich, pod red. Stefana Warchoła, UMCS — Wydział Humanistyczny, Rozprawy Sławistyczne 6, Lublin 1993, s. 376.

Jest to zbiór referatów (w liczbie 34) wygłoszonych na Międzynarodowej Sławistycznej Konferencji Naukowej w Lublinie i Zamościu 25-28 kwietnia 1989 roku. Referaty te dotyczą ważnych procesów zachodzących na pograniczach językowych oraz na pograniczach gwar w obrębie jednego języka etnicznego. Dostarczają bardzo ciekawych obserwacji na temat gwar przejściowych i mieszanych. Jest to cenna pozycja w dialektologii i językoznawstwie ogólnym.

Janusz IMIOŁCZYK, Ignacy NOWAK, Grażyna DEMENKO, *Implementacja systemu syntezy ciągłej mowy polskiej z tekstu ortograficznego wprowadzonego z klawiatury komputera typu PC 11/1993*, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1993, s. 31.

Oto prezentacja książki przez jej autorów: „W pracy przedstawiony jest system automatycznej syntezy mowy polskiej z tekstu, opracowany na przestrzeni trzech ostatnich lat w

Pracowni Analizy i Syntezy Mowy. Elementem generującym sygnał akustyczny jest wyspecjalizowany układ scalony sterowany z komputera PC AT przy użyciu oryginalnego oprogramowania, na które składają się moduły edytora transkrypcji fonematycznej i syntezy parametrów cyfrowych. Mowa wytworzona jest w czasie rzeczywistym i charakteryzuje się wysoką zrozumiałością, co otwiera przed układem perspektywę konkretnych zastosowań".

Indeks a tergo do Słownika staropolskich nazw osobowych, pod red. A. Cieślakowej i M. Malec. PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1993, s. 259.

Indeks ten został przygotowany przez Zespół Pracowni Antroponimicznej w Krakowie. Obejmuje wszystkie postaci (odmianki fonetyczne i morfologiczne) imion staropolskich zamieszczonych w słowniku. Stanowi cenną pomoc w badaniach językoznawczych, zwłaszcza słowotwórczych.

Ewa JĘDRZEJKO, *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 140.

Autorka tak prezentuje swoją pracę: „Zasadniczo składa się ona z dwu części: pierwsza część zawiera dyskusyjne omówienie problemów nominalizacji w różnych ujęciach metodologicznych (rozdział I) oraz opis wybranych jej typów w aspekcie systemowym, ze wskazaniem semantycznych i formalnych modeli konstrukcji imiennych (znominalizowanych), a także próbę ich klasyfikacji (rozdział II). Druga część poświęcona jest ukazaniu pewnych funkcji nominalizacji w tekście i ich wartości komunikatywno-stylistycznych w płaszczyźnie *parole*. Składa się na to omówienie stylistycznych i komunikatywnych aspektów nominalizacji w wybranych tekstach, reprezentujących różne style funkcjonalne: artystyczny (poezja i proza współczesnych autorów polskich) i publicystyczny (prasa) (rozdział III). Na zakończenie sformułowane zostaną wnioski ogólne i uwagi o stylotwórczej roli nominalizacji”.

Język a chrześcijaństwo, pod red. I. Bajerowej, M. Karpluk, Z. Leszczyńskiego. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1993, s. 165.

Książka jest owocem konferencji *O języku religijnym*, która odbyła się w Kazimierzu Dolnym w kwietniu 1990 roku. Zawiera następujące referaty: I. Bajerowa, *Wpływ życia religijnego na język ogólnopolski (próba systematyzacji opisu historycznego)*; L. Moszyński, *Książka S. Rosponda „Kościół w dziejach języka polskiego” w oczach autora recenzji wydawniczej*; B. Walczak, *Komu zawdzięczamy polski język literacki*; M. Karpluk, *Hus i Rej jako autorzy „Postylli” (studium językowo-stylistyczne)*; D. Zdunkiewicz, *Leksykalne środki wartościowania w niedzielnych kazaniach radiowych*; M. Kamińska, *Z problemów funkcjonowania terminologii religijnej w świadomości wiernych*; Z. Leszczyński, *Perspektywy uchwycenia zasobu formalnych stereotypów językowych pochodzenia biblijnego w polszczyźnie*; A. Kowalska, *Udział duchowieństwa katolickiego w obronie języka polskiego na Górnym Śląsku w XIX i na początku XX wieku*; T. Lisowski, *Cerkiew i kościół jako „ecclesia” i „templum Christianorum” w polszczyźnie szesnastowiecznej*; A. Jabłoński, *Nazwy osób duchownych w historii polszczyzny*. Całość poprzedza wstęp Z. Leszczyńskiego.

Język Artystyczny, tom 8, praca zbiorowa pod red. A. Wilkońa i B. Witosz, Prace Naukowe UŚ w Katowicach, nr 1338, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 121.

Kolejny tom zawiera następujące artykuły: A. Wilkoń, *Typologia współczesnych stylów literackich. Część I: Style poetyckie*; E. Jędrzejko, *Stylizowane aspekty nominalizacji jako teoretyczny problem w badaniach nad tekstem*; E. Sławkowa, „*Chcę od mojego pisania nabrania życia otoczenia*”. *O funkcji konstrukcji znominalizowanych w strukturze tekstów Mirona Białoszewskiego*; J. Grzenia, *Odczytywanie aluzji literackiej*; A. Skudrzykova, *Język mówiony w literackim zapisie. Problemy badawcze*; E. Jędrzejko, B. Witosz, *Modyfikacje struktur składniowych w polskiej prozie lat siedemdziesiątych*; K. Termińska, *Symbolika okna w prozie Jarosława Iwaszkiewicza*; D. Ostaszewska, *O organizacji sonetu barokowego — uwag kilka*; J. Tambor, *Opozycja jako podstawa budowy tekstu poetyckiego. Na przykładzie „Listu do ludożerców” Tadeusza Różewicza*.

Językoznawstwo XIV, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu, Opole 1993, s. 110.

Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu zawierają następujące prace: J. Biniewicz, *Symbole w osiemnastowiecznych i dziewiętnastowiecznych tekstach matematycznych*; W. Dzieniarz, *Wypowiedzi spontaniczne a rozwój umysłowy i językowy dzieci w wieku przedszkolnym*; S. Gajda, *Metafora w nauce — norma czy dewiacja*; E. Mallnowska, *Uwagi o stylu administracyjnym*; K. Nowik, *Nazwy topoli w toponimii polskiej*; F. Pluta, *Stylizacja gwarowa w „Marynce, cerze gajdosza” Pawła Łyska*; A. Słodzińska, *Terminologia w podręcznikach dla klas III i IV szkoły podstawowej*; A. Starzec, *Elementy składni w tekście naukowym i popularnonaukowym z zakresu fizyki*; B. Wołowik, *Z historii nazewnictwa dawnych świadczeń dla żaków*; B. Wyderka, *Formy dialogizmów w XVII-wiecznym piśmiennictwie retorycznym*.

Językoznawstwo synchroniczne i diachroniczne, pod red. J. Sambor, J. Linde-Ustekniiewicz i R. Huszczy, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 350.

Tom poświęcony pamięci Adama Weinsberga zawiera materiały z sesji naukowej (Jemu poświęconej), która odbyła się w 1992 roku. W I części znajdują się prace ukazujące Profesora Weinsberga jako uczonego, nauczyciela i człowieka. Część II obejmuje prace teoretyczne, ogólnojęzykoznawcze pióra przyjaciół i współpracowników Profesora oraz teksty (o tematyce bardzo różnorodnej) młodych autorów, którzy pozostawali z Profesorem Weinsbergiem w ścisłych kontaktach naukowych i których pomysły często inspirował. Całość poprzedzają artykuły wstępne prof. prof. O. Jurewicza i J. Sambor oraz bibliografia prac naukowych Zmarłego.

Stanisław P. KACZMARSKI, *Polskie i angielskie czasy gramatyczne. Przegląd porównawczy*, Wydawnictwo VEDA, Warszawa 1993, s. 166.

Książka jest przeznaczona zarówno dla osób uczących się języka angielskiego, jak i tych, które już osiągnęły znaczną w nim biegłość, ale mają jeszcze wątpliwości dotyczące form

czasu. Może również służyć nauczycielom jako źródło praktycznej wiedzy o czasowniku angielskim. Zasadniczą jej część stanowi rozdział zatytułowany *Przegląd porównawczy polskich i angielskich czasów gramatycznych*. Autor prezentuje materiał dwufazowo: 1) za pomocą dwujęzycznych diagramów porównujących najpierw same kategorie gramatyczne, a następnie egzemplifikujące je czasowniki w 3. osobie lp. i lm. oraz 2) w postaci polskich i angielskich zdań ilustrujących zastosowania wymienionych w tabelach czasów gramatycznych.

Stanisław KALINKOWSKI, *Aurea dicta. Złote słowa. Słynne łacińskie sentencje, przysłowia i powiedzenia*, Wydawnictwo VEDA, Warszawa 1993, s. 185.

Tytuł tomiku *Aurea dicta* pochodzi od rzymskiego poety Lukrecjusza, który w ten sposób określił sentencje swego mistrza, Epikura. Tomik zawiera nieco ponad 450 wypowiedzi o ustalonym autorstwie. Słynne sentencje i powiedzenia pochodzą przede wszystkim z literatury klasycznej: łacińskiej i greckiej oraz z Biblii. Wydawnictwo zamierza w przyszłości publikować kolejne tomiki tego typu.

Roman KALISZ, *Pragmatyka językowa*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1993, s. 202.

Dobłą prezentację książki może stanowić jej końcowy fragment: „Pragmatyka językowa z pewnością pozostanie w najbliższych latach jedną z najbardziej rozwijających się dziedzin językoznawstwa. Po lekturze tej książki czytelnik może odczuwać pewien niedosyt, gdyż nie zawiera ona bezspornych rozwiązań, jednoznacznej charakterystyki zjawisk czy ścisłości i formalizacji, pożądaných w opracowaniach naukowych. Niestety, dzisiejsza wiedza o pragmatyce językowej na takie stwierdzenia nie pozwala bez redukcjonizmu, wypaczającego podstawy i dotychczasowe osiągnięcia w tej dziedzinie. Również natura zjawisk pragmatycznych nie poddaje się łatwo formalizacji przy zastosowaniu modeli matematyczno-logicznych. Inna natura zjawisk wymaga innego typu wyjaśnienia, który nie został w pełni opracowany. Mam nadzieję jednak, że książka ta wprowadza w najbardziej klasyczne i kontrowersyjne aspekty dziedziny. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że wiele przedstawionych tu poglądów — to poglądy autora, często dosyć nieortodoksyjne, chociaż nie całkiem odosobnione”.

Krystyna KALLAS, *Składnia współczesnych polskich konstrukcji współrzędnych*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1993, s. 175.

Przedmiotem analizy są własności syntaktyczne konstrukcji współrzędnych we współczesnym języku polskim. Autorka podkreśla, że rozłożenie akcentów nie jest w pracy równomierne: zagadnienia lepiej opracowane w dotychczasowej literaturze przedmiotu traktuje marginalnie (głównie spójniki i zdania złożone współrzędnie), eksponuje natomiast zagadnienia traktowane dotychczas pobieżnie. Układ pracy jest następujący: W rozdziale I został rozpatrzony problem konstrukcji współrzędnych i definicji spójników współrzędnych oraz wzajemnej relacji między tymi pojęciami. W rozdziale II znalazły się omówienia takich zagadnień jak: sposoby przedstawiania hierarchii składników, dyspozycje syntaktyczne współrzędnych grup podmiotowych, wewnętrzna struktura współrzędnych, analiza swoistych konstrukcji

współrzędnych. Rozdział III nosi tytuł *Syntaktyczna typologia konstrukcji współrzędnych*. W rozdziale IV opisuje autorka związki linearne, a mianowicie przestawialność członów i pozycji linearnej spójnika, a także grupy nieciągłe. Rozdział V zawiera wstępne, intuicyjne sugestie na temat gier językowych opartych na zjawisku koordynacji. W *Zakończeniu* oprócz głównych wyników analizy znalazły się uwagi na temat charakteru gramatycznego współrzędności.

Maria KARPLUK, *Mowa naszych przodków. (Podstawowe wiadomości z historii języka polskiego do końca XVIII w.)*, Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego nr 21, Kraków 1993, s. 77.

Jest to w wielkim skrócie przedstawiona historia dawnego języka polskiego ukazana w trzech perspektywach. Pierwszą stanowi historia wewnętrzna języka — zmiany w systemie gramatycznym. Drugą — historia zewnętrzna: wpływy innych języków na polszczyznę oraz jej oddziaływanie na inne języki. Trzeci wreszcie aspekt naszej historii języka to kultywowanie wiedzy o polszczyźnie, jej ortografii, słownikach i gramatykach. Książka powstała z myślą o uczniach szkół średnich.

Andrzej M. KEMPIŃSKI, *Słownik mitologii ludów indoeuropejskich*, Kantor Wydawniczy SAWW, Poznań 1993, s. 472.

W *Przedmowie* czytamy: „Słownik zawiera blisko dwa i pół tysiąca artykułów, dotyczących nie tylko — jak to zwykle w słownikach mitologicznych bywa — bóstw, duchów, demonów, bohaterów i wydarzeń mitycznych, ale także zwierząt i owadów, roślin i owoców, elementów kosmicznych i krajobrazowych, zjawisk naturalnych i przedmiotów, instytucji społecznych i zawodów, części ciała ludzkiego i pojęć abstrakcyjnych oraz terminów ogólnoteoretycznych (razem blisko sto haseł). Uwzględnienie tych „niestandardowych” kategorii ma oczywiście na celu wyjaśnienie mitologiczno-religijnych znaczeń pojęć je tworzących, ale nie wyłącznie: otóż cały zabieg dawał szansę próbie zrekonstruowania właściwego Indoeuropejczykowi (naszemu przodkowi) rozumienia świata, swojego w nim miejsca i siebie samego. [...] Zakres tematyczny stanowi o swoistej unikatowości pracy, bowiem istniejące już na świecie słowniki zajmowały się albo mitologiami poszczególnych nacji (przede wszystkim Greków i Rzymian), albo aspirowały do uniwersalności, zamierzając zebrać mitologie wszystkich narodów. W rodzimej leksykologii nie ma dotąd słownika pierwszego typu, drugi natomiast rodzaj reprezentuje jedyny, pochodzący z początków XIX w. i ze zrozumiałych powodów zdezaktualizowany, choć nie pozbawiony przecież pewnych wartości, leksykon Alojzego Osńskiego”.

Aleksander KLUGMAN, *Nowy słownik polsko-hebrajski, hebrajsko-polski*, Warszawa-Tel Awiw 1993, s. 336.

Słownik zawiera w części p o l s k o-hebrajskiej 12 tysięcy słów, a w części h e b r a j s k o-polskiej około 8 tysięcy. We wstępie znajdują się wiadomości dotyczące wymowy i pisowni oraz niezbędne wiadomości gramatyczne.

Violetta KOESKA-TOSZEWA, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Składnia*. PAN — Instytut Sławistyki, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1993, s. 185.

Gramatyka składa się z trzech autonomicznych części, opracowanych przez różne osoby: fonetykę i fonologię wraz z ortografią opisała Irena Dulewiczowa, morfologię — Irena Maryniakowa, składnię — Violetta Koeska-Toszewa. Autorki postawiły sobie przede wszystkim cel praktyczny, który zdeterminował formę opisu.

Pierwsza część *Składni* obejmuje analizę podstawowych jednostek syntaktycznych rozpatrywanych równoległe w obu językach. Chodzi tu o części zdania i rodzaje zdań w języku rosyjskim i polskim. Druga część pracy zawiera omówienie kategorii: czasu, modalności, osoby oraz określoności/nieokreśloności.

Jadwiga KOWALIK, *Powtórka do matury. Nauka o języku*, Wydawnictwo „Oświata”, Warszawa 1993, s. 112.

Książka przeznaczona dla maturzystów i kandydatów na studia filologiczne. Ma ona na celu ułatwić opanowanie materiału językowego objętego programem szkoły średniej i podstawowej. Materiał z poszczególnych dziedzin nauki o języku jest ujęty w formę pytań i odpowiedzi.

Zofia KOWALSKA, *Mikołaja Rozembarskiego traktat z roku 1499 o pochodzeniu Tatarów. Studium krytyczne i edycja traktatu*, Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1993, s. 78.

Explanatio compendiosa, czyli traktat o pochodzeniu, życiu, obyczajach i dziejach Tatarów, powstała w 1499 r. w Baden pod Wiedniem na zamówienie Maksymiliana, króla niemieckiego. Autorem traktatu jest urzędnik kancelarii królewskiej, poseł i dyplomata króla Jana Olbrachta. Prezentowane tu studium zawiera informacje o autorze i o przekazach rękopiśmiennych: omówienie wartości poznawczych dzieła i jego źródła, charakterystykę języka i stylu tego tekstu (pisanego w średniowiecznej łacinie) oraz edycję traktatu, której podstawę stanowi jego kopia z 1499 r.

Stanisław KOZIARA, *Pojęcia wartościujące w polskich przekładach Psalterza*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas” w Krakowie, Kraków 1993, s. 153.

Książka stanowi próbę odnalezienia w Psalterzu wykładników językowych (leksykalnych i stylistycznych) skupionych wokół antonimicznych pojęć DOBREGO i ZŁEGO. Ta właśnie antonimia współtworzy tematykę psalmidii i stanowi klucz do zrozumienia Starego Testamentu.

Na całość pracy składają się cztery rozdziały. Pierwszy zawiera krótkie wprowadzenie w problematykę gatunku literackiego psalmów, jego uwarunkowań genetycznych i strukturalnych. Rozdział drugi został poświęcony w całości analizie materiału leksykalnego wynotowanego z 50 miejsc paralelnych odnoszących się do tematycznej antonimii w pięciu wybranych

przekładach Psalterza (Jana Kochanowskiego, Jakuba Wujka, Biblii gdańskiej, Biblii Tysiąclecia, Czesława Miłosza). W rozdziale trzecim przedmiotem analizy stały się wykładniki metaforyczne, które tworzą kontekstową warstwę znaczeń odnoszących się do omawianej grupy pojęć. Autor uwzględnił trzy sfery odniesień wartościujących: struktura wertykalna i horyzontalna przestrzeni oraz świat zwierzęcy i roślinny. W rozdziale końcowym znalazła się rekonstrukcja analizowanego systemu pojęć, w której zostały również uwzględnione warianty leksykalno-stylistyczne występujące w polskich przekładach.

Tomasz KRUSZEWSKI, *Niemiecko-polski spis ulic, placów i mostów Wrocławia 1873-1993*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993, s. 218.

Jest to kompletny wykaz nazw ulic Wrocławia w okresie 120 lat. W części pierwszej podano w porządku alfabetycznym nazwy ulic w brzmieniu niemieckim wraz z ich polskimi odpowiednikami i wyjaśnieniami. Dołączono także nazwy obiektów fizjograficznych. W drugiej części przedstawione zostały aktualne nazwy polskie wraz z informacją o ostatniej nazwie niemieckiej. Opracowanie to, ważne dla administracji miejskiej, może stanowić podstawę materiałową do studiów toponomastycznych.

Kształcenie językowe w szkole, t. 7, pod red. Marii Dudzik, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993, s. 147.

7. tom *Kształcenia językowego w szkole* zawiera 10 artykułów skupionych w trzech częściach. Redaktor naukowy publikacji tak charakteryzuje poszczególne części: „Część I. *Ku zmianom w edukacji polonistycznej* — obejmuje zmodyfikowaną koncepcję eksperymentalnych prac magisterskich, zmierzających ku pomaganiu w rozwoju uczniowi, jego rodzicom i nauczycielowi, w rozwoju wyrażonym w sferze języka, szczególnie w odniesieniu do relacji międzyludzkich. Kolejne prace w tej części dotyczą troski o precyzję i poprawność języka pisanego. Część II. *Badania eksperymentalne nad kształceniem języka ucznia* — prezentują fragmenty badań eksperymentalnych, dokonywanych na seminarium magisterskim z metodyki nauczania języka polskiego, mieszczących się w ramach zasygnalizowanej tu problematyki. Część III. *Uczenie się języka polskiego przez cudzoziemców* — swoiste novum w tej serii wydawniczej, przedstawia wprowadzenie w problematykę glottodydaktyki i prace obcokrajowców, związane z poszukiwaniem kontaktów z językiem polskim, różnie motywowanych”.

Władysław KUPISZEWSKI, *O języku powieści „Pan Zdzich w Kanadzie” J. Abramowa-Newerlego*, Dom Wydawniczy i Handlowy „Elipsa”, Warszawa 1993, s. 50.

Rozprawa dotyczy polszczyzny XX wieku występującej w powieści J. Abramowa-Newerlego *Pan Zdzich w Kanadzie*. W pracy omówiono zagadnienia zapożyczeń obcych (angielskich, rosyjskich, niemieckich), funkcję gwar ludowych reprezentowanych przez powieściowych bohaterów-emigrantów, stylistyczne funkcje zjawisk słowotwórczych i leksykalnych (w tym frazeologicznych) oraz funkcje stylistyczne faktów onomastycznych. (Jest to osobne odbicie z pracy *Studia nad słownictwem XIX i XX wieku*, t. II, Warszawa 1993; por. niżej).

Henryk KURCZAB, *Scalanie treści kształcenia w przygotowaniu zawodowym nauczyciela polonisty*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, Rzeszów 1993, s. 173.

Prezentowana praca jest próbą metodologicznego, teoretycznego i empirycznego uzasadnienia potrzeby integracji badań naukowych i wynikającej z nich konieczności scalania treści w procesie kształcenia nauczycieli języka polskiego. Potrzeba kształcenia integrującego nie jest bowiem powszechnie uświadamiana i realizowana w praktyce dydaktycznej.

Autor ukazuje kierunki działań integrujących międzyprzedmiotowych i wewnątrzprzedmiotowych oraz przedstawia interesujące pomysły rozwiązań dydaktycznych, które mogą wpływać na formowanie się kompetencji, postaw i sprawności niezbędnych nauczycielowi współczesnej szkoły.

Zofia KURZOWA, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI-XX w.*, PWN, Warszawa-Kraków 1993, s. 500 + 4 mapy.

W roku 1983 ukazała się książka *Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich*. Dziś otrzymujemy obszerny tom dotyczący polszczyzny kresów północno-wschodnich. Obie te prace stanowią znakomite źródło wiedzy, dotychczas najobszerniejsze, o wschodnich dialektach kresowych i ich historii.

Omawiana praca ma charakter historyczny. Podstawę jej stanowi materiał wyekscerpowany z różnych dokumentów od połowy XVI do XVIII wieku, także materiał XIX i XX-wieczny. Autorka ukazała obraz dialektu północnokresowego w XVI-XVIII w. (jego fonetykę, fleksję, słowotwórstwo, słownictwo, niektóre zagadnienia składni), następnie jego postać w XIX-XX w. i wreszcie sytuację językową na omawianym terenie po drugiej wojnie światowej. Jest to praca imponująca, o wielkim znaczeniu nie tylko dla historii języka polskiego i stosunków narodowych na tym terenie, ale także dla kultury polskiej.

Zofia KURZOWA, *O mowie Polaków na kresach wschodnich*, PAN Oddział w Krakowie, Nauka dla Wszystkich nr 460, Wyd. „Secesja”, Kraków 1993, s. 64.

Jest to popularno-naukowy zarys języka polskiego na kresach wschodnich. Autorka ukazuje stosunki polityczno-społeczne i narodowe, w jakich kształtował się i kształtuje dialekt omawianych terenów, istotę tych dialektów, ich cechy strukturalne i wpływ na polszczyznę ogólną.

Marianna I. KWIECIEN, *Uczę się ortografii. Teksty dyktand dla uczniów kl. IV-VIII*, Wydawnictwo Alfa, Warszawa 1993, s. 322.

Książka zawiera zestaw tekstów do samodzielnych ćwiczeń ortograficznych dla uczniów od IV do VIII klasy szkoły podstawowej. Składa się z dwu części. Część I obejmuje ćwiczenia z szyfrem (w wyrazach ilustrujących określone zasady pisowni są kropki zamiast liter/-y). Zadaniem ucznia jest ten szyfr odczytać, czyli wpisać brakujące litery. Część II zawiera pełne teksty dyktand. Układ ćwiczeń w cz. I i II uwzględnia zasady ortograficzne objęte programem nauczania języka polskiego.

Agnieszka LATAŁA, *Tablice pamiątkowe w kościołach warszawskich. Kresy Wschodnie w przysłowia*, Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993.

W roku 1990 prof. Jan Malanowski zainicjował badania nad funkcjonowaniem Kresów Wschodnich w świadomości społecznej. Prezentowana tu książka stanowi część planowanych badań. Jak wynika z tytułu, praca składa się z dwu części. Pierwsza zawiera bardzo ogólne omówienie treści tablic pamiątkowych znajdujących się w kilkudziesięciu kościołach warszawskich. Autorka odnalazła ponad 300 tablic ufundowanych dla uczczenia pamięci osób związanych z Kresami (miejscem urodzenia, śmierci, miejscem pracy i pełnienia urzędów, miejscem udziału w stoczonych walkach, udziałem w kresowych formacjach wojskowych). Fotografie wielu tablic są dołączone do książki.

Drugą część publikacji stanowi rejestr przysłów tematycznie związanych z Kresami wyekscerpowanych z *Nowej księgi przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich* pod redakcją J. Krzyżanowskiego.

Władysław LUBAŚ, Stanisław URBAŃCZYK, *Podręczny słownik poprawnej wymowy polskiej*, wyd. II, rozszerzone, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego i Fundacja dla Wspierania Śląskiej Humanistyki, Kraków-Katowice 1993, s. 509.

„Drugie wydanie *Podręcznego słownika poprawnej wymowy polskiej* zawiera kilkaset nowych haseł, uporządkowany system informacji i zdecydowanie bardziej czytelny — niż wydanie pierwsze — układ typograficzny. Wprowadziliśmy hasła — słowa żywe, nawet te najnowsze zapożyczenia, które weszły do polszczyzny wraz ze zmianą ustroju politycznego, gospodarowania, sposobu życia i jego wartościowania. Uwzględniliśmy więcej nazw własnych, zwłaszcza internacjonalizmów” — piszą autorzy w *Przedmowie*.

Mały słownik języka polskiego, wyd. zmienione i poprawione, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 1181.

Jest to dziesiąte wydanie słownika z roku 1968, opracowanego pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej i Z. Łempickiej, zmienione i poprawione oraz uzupełnione nowymi hasłami z dziedziny ekonomii, polityki i informatyki. Słownik obejmuje 35 tysięcy haseł, opatrzonych definicjami znaczeniowymi, informacjami o pisowni i odmianie (jeśli to jest potrzebne) oraz o związkach frazeologicznych, zawiera także przykłady użycia danego wyrazu. Ma charakter popularny, jest przystępny dla każdego, kto w nim będzie szukał informacji.

Andrzej MARKOWSKI, *Polszczyzna znana i nie znana. Porady, ciekawostki, dyktanda konkursowe*, Wydawca „Twój Styl”, Warszawa 1993, s. 192.

Książka jest zbiorem felietonów wcześniej drukowanych w „Życiu Warszawy”. Dotyczą one zagadnień głównie słownictwa, a więc znaczeń wyrazów, ich form, użycia, rzadziej zagadnień gramatycznych z nimi związanych. Felietony te często mają charakter porady językowej, przynoszą ciekawostki etymologiczne, ukazują żywy związek współczesności języka z jego historią.

Irena MARYNIAKOWA, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Morfologia ze słowotwórstwem*, PAN — Instytut Sławistyki, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1993, s. 239.

Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska składa się z trzech oddzielnych części (por. J. Dulewiczowa, V. Koseska-Toszewa). Jedną z nich jest *Morfologia ze słowotwórstwem* [sic!]. Irena Maryniakowa pisze o niej: „Opis morfologii w prezentowanym opracowaniu podporządkowano założeniu ukazania w ramach przyjętej konwencji „gramatyki tradycyjnej” podstawowych zagadnień języka rosyjskiego i ich odpowiedniości w języku polskim. Oba języki należą do jednej rodziny języków słowiańskich i w dziedzinie morfologii zachowały bardzo wiele analogii, pochodzących ze wspólnego dziedzictwa. Przyjęta metoda, zestawienia pełnego materiału tych dwu języków w ramach zamkniętych odcinków opisu gramatycznego, ukazuje wszystkie ich podobieństwa oraz na tym tle uwypukla obserwowane różnice. Równoległe opracowanie pozwala dotrzeć do poszczególnych zjawisk gramatycznych nie tylko z pozycji głównego w niniejszym opracowaniu języka rosyjskiego, ale także z pozycji języka polskiego”.

Masz na imię..., pod red. M. Mikołajczyka, Wyd. Gandalf, Piekary Śląskie 1993, s. 328.

Jest to wydawnictwo popularne. Zawiera słownik imion katolickich wraz z wyjaśnieniami etymologicznymi i datą imienin. W hasłach znajdujemy także wiadomości dotyczące używania danego imienia w dziejach Polski i sylwetki ważniejszych świętych noszących dane imię. Całość zamykają: indeks omówionych imion i skarbczyk, to jest wykaz tych imion, które nie zostały w publikacji uwzględnione, a są w użyciu w języku polskim.

Maria Renata MAYENOWA, *Studia i rozprawy*, wybór i opracowanie A. Axer i T. Dobrzyńskiej, IBL Wydawnictwo, Warszawa 1993, s. 420.

Tom zawiera 28 prac wybranych z czasopism i wydawnictw zbiorowych. Dotyczą one stylistyki, metaforologii, semiotyki literatury, teorii tekstu, semantyki form wierszowych i poetyki lingwistycznej. Autorów tekstów cechuje nowatorstwo metodologiczne, doskonała znajomość kontekstów historycznoliterackich i precyzja analizy. Prace zawarte w tym tomie stanowią podstawę do dalszych tego rodzaju badań, mogą też być wykorzystane w dydaktyce uniwersyteckiej.

Jolanta MEDELSKA, *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1993, s. 348.

Podstawę pracy o języku polskim na Litwie stanowi materiał wyekscerpowany z czasopisma „Kobieta Radziecka” z lat 1980-1989 oraz materiał porównawczy z „Czerwonego Sztandaru” i dwóch antologii poezji z Wilieńczyzny. Ukazanie kształtującej się współcześnie rzeczywistości językowej zaczyna autorka od zarysu historii kresowych terenów północno-wschodnich. Fakty językowe analizuje w płaszczyźnie fonetycznej, morfologicznej, składniowej i leksykalnej. Analiza ta pozwoliła na ogólną charakterystykę badanej odmiany języka, a także na wydobywanie zjawisk nowych, związanych ze zmianami w rzeczywistości polityczno-

-społeczno-kulturalnej, oraz na ukazanie całego splotu zależności międzyjęzykowych. Umożliwiła też ustalenie liczby i charakteru interferencji językowych. Praca ciekawa i potrzebna nie tylko dla specjalistów z zakresu historii języka, ale i językoznawstwa ogólnego.

Maria MIECZKOWSKA, Grzegorz RUDZIŃSKI, *Język polski w tekstach technicznych*, Uniwersytet Łódzki, 1993, s. 145.

Jest to skrypt mający na celu przygotowanie cudzoziemców do studiów politechnicznych. Zawiera dziesięć tekstów wprowadzających w tematykę stylistyki i słownictwa technicznego oraz odpowiednie ćwiczenia, które mają na celu wyjaśnienie uczącym się istoty języka technicznego i wytworzenie u nich pewnych nawyków językowych oraz utrwalenie wiadomości.

Jolanta MINDAK, Irena SAWICKA, *Zarys gramatyki języka albańskiego*, PAN — Instytut Sławiastyki, Sławiastyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1993, s. 157.

Po ukazaniu się *Słownika albańsko-polskiego i polsko-albańskiego* oraz *Rozmówek albańsko-polskich* pojawia się gramatyka. Jest to pierwsza w Polsce i pierwsza polskojęzyczna gramatyka języka albańskiego. Obejmuje podstawowe wiadomości dotyczące istoty i funkcjonowania jego systemu, to jest opis fonetyki, morfologii i składni. Zawiera także wzory odmiany czasowników.

Barbara MOSSAKOWSKA, *Nazwiska mieszkańców komornictwa olsztyńskiego*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1993, s. 174.

Podstawę pracy stanowi bogaty materiał (9000 kartek) nazewniczy z ksiąg rachunkowych i innych akt Kapituły Warmińskiej będących dziś własnością Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie. Materiał ten sięga wieku XVI. Część pierwsza obejmuje słownik nazwisk w porządku alfabetycznym, zawierający dokumentację materiałową i objaśnienia etymologiczne. Część druga jest analizą materiału pod względem semantycznym i strukturalnym. Analiza ta umożliwia wyodrębnienie nazwisk prymarnych i sekundarnych, obcych i hybrydalnych. Praca ciekawa i ważna nie tylko dla onomastyki, ale i dla historii, historii języka i dla kultury regionu warmińskiego.

Munera linguistica Ladislao Kuraszkiewicz dedicata, pod red. M. Basaja i Z. Zagórskiego, PAN — Komitet Słowianoznawstwa, Komitet Językoznawstwa, ZNIO, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 395.

Jest to zbiór prac poświęconych Profesorowi Doktorowi Władysławowi Kuraszkiewiczowi z okazji osiemdziesiątej piątej rocznicy Jego urodzin. Książka zawiera 55 artykułów autorów polskich i zagranicznych. Tematycznie artykuły te nawiązują do dziedzin językoznawstwa, które uprawia Jubilat.

Myślę więc jestem. Aforyzmy, maksymy, sentencje, zebrali i opracowali Czesława i Joachim Glenskowie. Wydawnictwo Antyk 1993, s. 404.

Książka zawiera ponad 4 tysiące aforyzmów 340 autorów. Aforyzmy te zostały przedstawione w układzie alfabetycznym według nazwisk ich autorów. Indeks tematyczny ułatwi odszukanie potrzebnych sentencji. Oto aforyzmy o języku: — „Nie ma nic lepszego niż język, który jest łącznikiem życia społecznego, kluczem do wiedzy, organem prawdy i rozsądku oraz modlitwy” (Ezop); — „Język żmii mniej jest szkodliwy od języka oszczercy, a złote łuski grzechotnika mniej straszne są od saskiewki ciemłoczytela” (Henry Fielding); — „Język ma ogromne znaczenie nie tylko dla pisarzy, ale dla całych narodów i państw. Wojny są w pewnym względzie błędami składni” (Curzio Malaparte); — „Ostry język, lichy charakter” (Blaise Pascal).

Jan NIŁECKI, *Słowniczek przysłów*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993, s. 175.

Autór zgromadził około 4000 przysłów i pogrupował je w 28 działach tematycznych. We *Wstępie* w popularny sposób scharakteryzował funkcje przysłów w życiu człowieka.

Jadwiga Ewa NOWAK, *Wybrane problemy logopedyczne*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Bydgoszcz 1993, s. 114.

Jest to drugie, rozszerzone wydanie książki, która po raz pierwszy ukazała się w 1984 r. Adresowano ją przede wszystkim do studentów pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej, ale mogą z niej korzystać również studenci innych kierunków, np. nauczania początkowego, wychowania przedszkolnego czy resocjalizacji. Celem tej książki jest bowiem wprowadzenie studenta w problematykę logopedyczną, zaznajomienie go z podstawowymi terminami i pojęciami oraz metodami pracy.

Antonina OBREBSKA-JABŁOŃSKA, *Śladami żywego języka. Wybór pism*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 437.

Tom jest wyborem prac prof. dr A. Obrębskiej-Jabłońskiej (dziś liczącej 93 lata) drukowanych w różnych czasopiśmie naukowych polskich i zagranicznych. Zgrupowane są w dwóch działach, polonistycznym i sławistycznym. Prace polonistyczne (mające tło sławistyczne) dotyczą zagadnień kultury języka, jego historii, języka autorów, dialektologii i różnych zagadnień gramatycznych. Część sławistyczna jest poświęcona głównie językom wschodniosłowiańskim. Tom zamyka bibliografia prac naukowych prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej.

O definicjach i definiowaniu, pod red. J. Bartmińskiego i R. Tokarskiego, Instytut Filologii Polskiej UMCS, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1993, s. 400.

Tom zawiera referaty wygłoszone na konferencji językoznawczej, która odbyła się 28-30 października 1991 roku w Kazimierzu nad Wisłą. Referaty dotyczą ważnego zagadnienia definicji i definiowania, które wiąże się z przygotowaniem do opracowania nowego wielkiego

[„narodowego”) słownika języka polskiego i kilku redagowanych słowników specjalistycznych”. Omawiany tom przedstawia aktualny stan prac nad teorią definicji i propozycje nowych rozwiązań.

Onomastica. Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu. Rocznik XXXVIII, PAN Komitet Językoznawstwa, ZNIO, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 226.

Tom zawiera następujące artykuły: K. Rymut, *Zasób leksemów w prasłowiańskich imionach złożonych*; M. Ruszkowski, *Ojkonimy jako przedmiot zainteresowań kultury języka*; B. Wyderka, *Polskie nazwy toponimiczne z formantem -iszcze*; K. Nowik, *Wykładnik -ek w toponimii polskiej*; Cz. Kosyl, *Nazwa miejscowa «Hordzież» na tle innych toponimów*; L. Dimitrowa-Todorowa, *Kъм etimologijata na selisztnoto ime «Opakà»*; K.T. Witczak, *Studies in Cretan Toponymy. I-IV*; K.T. Witczak, *Ze studiów nad religią Prasłowian, cz. I: Nowogrodzki Regl a wedyjski Rudra*; B. Kreja, *Formacje na -anin i -an w języku polskim i w innych językach słowiańskich*; D. Kopertowska, *Żywotność dwuczłonowych nazw osobowych (na podstawie wybranego materiału antroponimicznego z terenu centralnej i północnej Małopolski)*; Z. Abramowicz, *Transformacja polskich i niemieckich imion w języku rosyjskim (na podstawie metryk chrztu białostoczan z lat 1885-1905)*; G. Surma, *Przezwiśka i przydomki w świetle materiałów opoczyńskich*; A. Mallszewska, *Nazwy osobowe ludności łemkowskiej (na podstawie materiałów z nagrobków)*; J. Strutyński, *Imiona zwierząt pokojowych*; W. Budziszewska, *Imiona bułgarskich zwierząt domowych*; J. Bubak, *Nazewnictwo literackie w utworach dramatycznych Sławomira Mrożka*.

Ponadto w tomie zamieszczono 6 recenzji prac onomastycznych oraz omówienia i sprawozdania z konferencji poświęconych onomastyce.

Onomastica Slavogermanica XVIII, pod red. Bogdana Sicińskiego, Uniwersytet Wrocławski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993, s. 161.

W tomie znajdujemy następujące artykuły: S. Bąk, *Breslau — zniemczona nazwa Wrocławia*; K. Hengst, *Ortsnamenbücher zu deutsch-slavischen Kontaktgebieten. Zum Erscheinen einer Bibliografie*; E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Najstarsze niemieckie nazwy miejscowe i terenowe na Pomorzu Szczecińskim*; E. Rymar, B. Czopek, *Nazwy młynów i osad młynskich na terenie dawnej Nowej Marchii*; S. Gala, *Struktura morfologiczna polskich antroponimów z komponentem -el*; A.M. Sklarenko, *Diwiergientno-konwiergientnyje processy w toponimicznej sistemie (na materiale niemieckich nazwanij naselennych punktow)*; J. Majchrowski, *Niemieckie nazwy miejscowe na obszarze dawnego województwa kaliskiego*; R. Łobodzińska, *Zmiany imion i nazwisk obecnych we Wrocławiu w latach 1945-1956*.

Opuscula logopedica in honorem Leonis Kaczmarek, UMCS, Lublin 1993, s. 329.

Tom zawiera 31 artykułów, autorów polskich i zagranicznych, poświęconych Profesorowi Leonowi Kaczmarskiemu, który wydatnie przyczynił się do rozwoju polskiej logopedii. Artykuły w przeważającej części dotyczą tej dziedziny nauki, w części odnoszą się do dziedzin pokrewnych oraz do językoznawstwa ogólnego, socjolingwistyki i in. Tom poprzedza artykuł ukazujący Profesora jako uczonego, dydaktyka i człowieka. Do całości dołączono także bibliografię Jego prac z zakresu logopedii.

Teresa ORŁOŚ, *Tysiąc lat czesko-polskich związków językowych*, „Universitas”, Kraków 1993, s. 158.

Książka dotyczy czesko-polskich związków nie tylko językowych, lecz także kulturalnych od czasów najdawniejszych aż po współczesność. Część pierwsza omawia wpływy czeskie na rozwój polskiego języka literackiego (w. X-XVI), druga ukazuje oddziaływanie polszczyzny na czeski język literacki w XIX wieku. Książka przeznaczona dla czytelników polskich i czeskich, zwłaszcza dla studentów bohemistyki w Polsce.

Danuta OSTASZEWSKA, *Język poetycki Jana Andrzeja Morsztyna. Z zagadnień semantyki*, PAN Oddział w Katowicach, Komisja Językoznawstwa, ZNIO, Wrocław - Warszawa - Kraków 1993, s. 104.

Praca dotyczy zagadnień semantyczno-stylistycznych języka poetyckiego. Autorka poddała analizie pełny materiał ze zbiorów poezji J.A. Morsztyna. Do badań zastosowała metodę statystyczną, dzięki której ustaliła listę wyrazów-kluczy i ich frekwencję. Następnie zbadała kontekstową realizację znaczeń wyrazów kluczowych, to zaś ujawniło mechanizmy semantyki poetyckiej właściwe dla całej twórczości Morsztyna. Jest to ciekawe metodologicznie opracowanie języka artystycznego.

Anna PAJDZIŃSKA, *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*, Instytut Filologii Polskiej UMCS, Lublin 1993, s. 248.

Autorka podjęła ambitną próbę całościowego opisu sposobów wykorzystywania frazeologii języka polskiego w powojennej poezji. Analizie poddała połączenia frazeologiczne stałe, nieregularne semantycznie, funkcjonalnie odpowiadające leksemom. Podstawę materiałową stanowią utwory kilkunastu poetów. Praca ta ma duże znaczenie nie tylko dla językoznawstwa, ale również dla teorii literatury i praktyki interpretacyjnej współczesnej poezji.

Stanisław PAJKA, *Współcześni badacze i popularyzatorzy Kurpiowszczyzny*, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Ostrołęka 1993, s. 96.

Książka zawiera biogramy 85 osób związanych z Kurpiowszczyzną: naukowców, pedagogów, pisarzy, twórców ludowych. Ukazują one różne pasje, różne sfery aktywności, które w gruncie rzeczy służą wspólnej sprawie: podtrzymują tożsamość grupową, ożywiają region, wprowadzają go w obieg świadomości ogólnonarodowej.

Pateryk Kijowsko-Pieczerski czyli opowieści o świętych ojcach w pieczarach kijowskich położonych, opracowała i przełożyła na język polski Ludmiła Nodzyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993, s. 280.

Pateryk Kijowsko-Pieczerski jest jednym z najcenniejszych zabytków Rusi Kijowskiej, zawiera opowieści o ojcach z Ławry Pieczerskiej, klasztoru — najpotężniejszego ogniska kultury chrześcijańskiej Rusi.

Publikacja składa się w dwu części. Pierwsza omawia okoliczności powstania zabytku, jego ewolucję na przestrzeni dziejów, przedstawia też jego recepcję w Polsce. Część druga zawiera przekład na język polski, bogate komentarze oraz indeksy nazw osobowych, geograficznych i ważniejszych terminów.

Allan PEASE, *Język ciała. Jak czytać myśli ludzi z ich gestów*, przełożyła Ewa Wiekiera, Wydawnictwo Gemini, Kraków 1993, s. 165.

Allan Pease jest bardzo popularnym w świecie ekspertem w dziedzinie języka ciała, czyli komunikacji bez słów. Przedmiotem jego analizy były zachowania ludzi, ich gesty i ruchy rąk, nóg, oczu, sposób trzymania okularów, papierosów, cygara, urządzenie miejsca pracy, naśladownictwo, wykazywanie dominacji itp. Wnioski wynikające z tych obserwacji i doświadczenia innych osób zajmujących się tym zagadnieniem stały się podstawą prezentowanej tu pracy. „Książka ta — pisze autor we *Wstępie* — była początkowo pomyślana jako podręcznik dla ludzi pracujących w handlu, dyrektorów w tej branży i pracowników na kierowniczych stanowiskach. Jednakże w ciągu tych dziesięciu lat, jakich potrzebowałem na badania i ich opracowanie, została rozszerzona do takich rozmiarów, że może być użyta przez każdego, niezależnie od jego zawodu, aby pomóc mu lepiej zrozumieć najbardziej złożone wydarzenie ludzkiego życia — bezpośredni kontakt z innym człowiekiem”.

Jacek PERLIN, *Lingwistyczny opis polskiego języka migowego*, Wydział Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 286.

Prezentowana praca daje opis narodowego języka migowego dokonany przy użyciu metodologii lingwistycznej. Składa się z dwu części. Pierwsza obejmuje rozważania teoretyczne dotyczące języka migowego i jego stosunku do języków naturalnych. Omawia także kwestie związane z genezą oraz możliwościami użycia języków migowych na świecie. Część druga zawiera opis polskiego języka migowego. Autor stwierdza: „Podejmując się dokonania tego opisu wychodzimy z założenia, że jest to język porównywalny z każdym językiem naturalnym, od którego różni się w kilku istotnych szczegółach, z których najważniejszymi są: prymarny kanał gestowo-wzrokowy (wobec głosowo-słuchowego), ograniczona wielokierunkowość transmisji, brak systemu fonologicznego i wreszcie duży stopień ekonomiczności (wobec w zasadzie całkowitej arbitralności znaków w językach naturalnych)”.

Zasady opisu przejął autor z pracy *Języki różnych rodzin i typów* pod redakcją Adama Weinsberga.

Jerzy PIENKOS, *Przekład i tłumacz we współczesnym świecie. Aspekty lingwistyczne i pozalingwistyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 496.

Jest to pierwsza w literaturze polskiej praca ukazująca w tak szerokim zakresie językową i pozajęzykową problematykę przekładu. Autor uwzględnił także zagadnienia terminologiczne oraz związane z dydaktyką przekładu. Osobny rozdział dotyczy międzynarodowych uwarunkowań i konsekwencji pracy tłumacza.

Halina PIETRAK-MEISER, *Słownik frazeologiczny czesko-polski*, KUL — Wydział Nauk Humanistycznych, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1993, s. 381.

Słownik zawiera około 5700 czeskich jednostek frazeologicznych oraz ich polskie odpowiedniki. Są to wyrażenia, zwroty i frazy, niektóre przysłowia i porzekadła. Pewną część zasobu słownikowego stanowią frazeologizmy zaczerpnięte z żywej mowy. Słownik został opracowany z uwzględnieniem dotychczasowych doświadczeń leksykograficzno-leksykologicznych polskich i obcych.

Marek PIOTROWSKI, *Słownik kieszonkowy polsko-norweski i norwesko-polski*, Wydawnictwo MacK, Warszawa 1993, s. 248.

Słownik obejmuje ok. 7000 haseł w części norwesko-polskiej i ok. 6000 w części polsko-norweskiej. Słownictwo dotyczy głównie życia codziennego, turystyki, geografii, nauki i techniki itp. Przeznaczony dla szerokiego kręgu odbiorców.

J. Collin de PLANCY, *Słownik wiedzy tajemnej*, wybór i przekład Michał Karpowicz, Oficyna Wydawnicza POLCZEK Polskiego Czerwonego Krzyża, Warszawa-Kraków 1993, s. 221.

Książka J. Collin de Plancy'ego *Dictionnaire Infernal* ukazała się po raz pierwszy w 1818 roku i natychmiast zyskała europejską sławę: była ciągle uzupełniana, miała też wiele wznowień. Później została zapomniana. Na nowo odkrył ją Umberto Eco i wykorzystał w słynnej powieści *Imię róży*. Książka przeżywa obecnie swój renesans. Polskie wydanie zostało oparte na VII wydaniu *Dictionnaire Infernal* z 1863 r. Jest to księga o duchach nieczystych, demonach, czarnoksiężnikach, wróżbach, urokach, kabale, okultyzmie, spirytyzmie, wszelkiej wiedzy tajemnej. Jest znakiem czasu, że dziś u schyłku drugiego tysiąclecia takie wielkie zainteresowanie wzbudzają np. wszelkiego rodzaju — *mancje*: *aeromancja*, *aksynomancja*, *aleutromancja*, *alfrotomancja*, *amniomancja*, *antropomancja*, *apantomancja*, *arytomancja*, *aspidomancja*, *astragalomancja* itp.

Jerzy PODRACKI, *Czy to naprawdę po polsku? Poradnik językowy*, Wydawnictwo „Oświata”, Warszawa 1993, s. 136.

Jest to publikacja popularnonaukowa przeznaczona dla uczniów i nauczycieli oraz dla wszystkich miłośników polszczyzny. Dotyczy zagadnień kultury języka, jego poprawności gramatycznej, leksykalnej i semantycznej. Omówiono tu szeroko zjawiska współnofunkcyjności elementów języka, ich rywalizację i specjalizację. Przedstawiono także w perspektywie historycznej zagadnienia semantyki wyrazów.

Jerzy PODRACKI, *Słownik interpunkcyjny języka polskiego z zasadami przestankowania*, Wydawnictwo „Oświata”, Warszawa 1993, s. 179.

Autor wykorzystał dotychczasowe fragmentaryczne i marginalne opracowania interpunkcji, zgromadził duży materiał, wypracował pewne kryteria i założenia. Na tej podstawie sporządził słownik, który jest pierwszą próbą całościowego ujęcia interpunkcji w języku polskim. Zamieścił w nim ponad 400 wyrazów i wyrażeń istotnych pod względem interpunkcyjnym; są to: spójniki, zaimeki, wykrzykniki, partykuły, modulanty, różne inne wyrażenia i zwroty. Część słownikową poprzedzają szeroko omówione zagadnienia ogólne oraz przepisy interpunkcyjne.

Jest to praca ciekawa i bardzo potrzebna szerokim rzeszom użytkowników języka polskiego.

Kazimierz POLAŃSKI, *Słownik etymologiczny języka Drzewian Połabskich*, PAN — Komitet Językoznawstwa, Energeia, Warszawa 1993, s. 669-902.

Jest to kolejny, piąty tom cennego słownika etymologicznego języka Drzewian. Obejmuje wyrazy *Sahi — Źuzęc*.

Polono-Slavica Varsoviensis. Studia semantyczne, pod red. Renaty Grzegorzycowej i Zofii Zaron, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 243.

Kolejny językoznawczy tom serii *Polono-Slavica Varsoviensis* jest poświęcony szeroko rozumianej problematyce semantycznej. W pierwszej części publikacji, zatytułowanej *Semantyka i pragmatyka tekstu*, znalazły się następujące artykuły: R. Grzegorzycowa, *Teoretyczne i metodologiczne problemy semantyki w perspektywie tzw. kognitywnej teorii języka*; E. Zakrzewska, *Grupa przymiotnikowa w strukturze tematyczno-rematycznej zdania*; K. Mosiołek, *Obraz kota w języku polskim (w zestawieniu z francuskim)*; M. Grzegorzewicz, *Nazwy dźwięków nieartykułowanych wytwarzanych przez człowieka*; J. Chojał, Z. Zaron, *Propozycja opisu leksykograficznego wyrażenia «cały»*; E. Wierzbicka, *Co mówimy, mówiąc «właśnie»*; K. Waszakowa, *Charakterystyka słowotwórczo-semantyczna rzeczowników z sufiksami obcymi we współczesnej polszczyźnie*; M. Danielewiczowa, *O pojęciu konotacji wartościującej*; D. Zdunkiewicz, *Komponenty semantyczne przekazywane poza asercją w tekstach o funkcji perswazyjnej (na materiale homilii z lat 1981-1983)*; E. Kozarzewska, *O użyciu performatywnych polskich czasowników mówienia*; G. Falkenberg, *Groźba*; A. Nagórko, *Jak ludzie zwracają się do siebie w różnych językach — przyczynek do gramatyki grzeczności*.

Część druga książki nosząca tytuł *Badania ilościowe w semantyce* obejmuje rozprawy: J. Sambor, *Nowe prace z zakresu kwantytatywnej semantyki leksykalnej*; R. Hammerl, *Badania strukturalnych właściwości gniazd pojęciowych*; J. Lewczuk, E. Gołębiowska, *Stopień bliskości znaczeń w leksemach polisemicznych i homonimach*; M. Golanowska, *Funkcje przyimka «w» w różnych odmianach współczesnej polszczyzny*.

Polska piszcząca w średniowieczu. Kopiści i kolofony rękopisów średniowiecznych ze zbiorów polskich, t. 1. Biblioteki Warszawy, pod redakcją naukową Edwarda Potkowskiego, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 63.

Jest to pierwszy tom z planowanej serii wydawniczej, która będzie zawierała wykaz kopistów i teksty kolofonów rękopisów średniowiecznych ze współczesnych zbiorów polskich. Kolofony, tzn. formuły końcowe średniowiecznego rękopisu, obejmują dane dotyczące kopisty-pisarza, miejsce i datę kopiowania rękopisu, niekiedy także imię osoby zlecającej kopiowanie i księgozbiór, dla którego kopia została wykonana. Często w tekstach kolofonów znajdują się żartobliwe wierszyki, sentencje, życzenia, uwagi różnego typu (najczęściej w języku łacińskim, ale także i w polskim, np. *Ach myli Boze thocz boly kyedi chlop kygyem glowa goly. Ale barszycy boli kyedi myla gynszego woly. Myly boze day pokoy myr a kchemu po krachu chleba uczeszky syr*). Tom I *Biblioteki Warszawy* zawiera wykaz kopistów i teksty kolofonów rękopisów z Biblioteki Narodowej, Biblioteki Archidiecezjalnej oraz Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego.

Polska powieść XIX i XX wieku. Interpretacje — analizy — konteksty, tom II, pod red. L. Ludorowskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin 1993, s. 190.

Językoznawcę zapewne zainteresuje część dotycząca języka artystycznego, któremu poświęcone są następujące artykuły: B. Bartnicka, *Stylizacja językowa w powieściach historycznych Henryka Rzewuskiego*; K. Długosz, *Komizm językowy w „Ludziach bezdomnych” Stefana Żeromskiego*; W. Kupiszewski, *Stylizacja językowa w „Szyfowych pracach” Stefana Żeromskiego*; B. Walczak, *Powieść XIX i XX wieku — zwierciadło przemian językowych doby nowopolskiej*.

Józef PORAYSKI-POMSTA, *Umiejętności komunikacyjne i językowe u dzieci w wieku przedszkolnym. Wybór tekstów rozmów z dziećmi*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 152.

Praca składa się z dwu zasadniczych części. W części pierwszej, ogólnej, Autor podejmuje zagadnienia związane z komunikacją językową oraz umiejętnościami komunikacyjnymi i językowymi dzieci w wieku przedszkolnym. Część drugą pracy stanowi wybór tekstów rozmów z dziećmi trzyletnimi, czteroletnimi, pięcioletnimi i sześcioletnimi.

Prace Filologiczne XXXVIII, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 444.

Kolejny tom zawiera 28 artykułów zgrupowanych w następujących działach: 1. *Słowotwórstwo*, 2. *Fleksja i semantyka*, 3. *Składnia*, 4. *Leksykologia*, 5. *Onomastyka*, 6. *Zagadnienia języka artystycznego*, 7. *Zagadnienia przekładu języka artystycznego*, 8. *Historia sławistyki* i 9. *Zagadnienia języka dzieci*. W dziale siódmym znajdują się referaty wygłoszone na konferencji polsko-enerdowskiej, która odbyła się w Warszawie w r. 1988.

Prace Językoznawcze, z. 113, pod red. S. Stachowskiego, *Zeszyty Naukowe UJ* CLVII, Nakładem UJ, Kraków 1993, s. 112.

Tom zawiera następujące artykuły: E. Baranek, *Szeregi słowotwórcze rzeczowników z formantem -ator*; Z. Berdychowska, *Die funktionale Satzperspektive und Textablauf in deutschen medizinischen Zeitschriftenaufsätzen*; E. Chrzanowska-Kluczevska, *Pro and Against Montague Semantics*; D. Krajewska, *Temat i remat, czyli o strukturze propozycjonalnej*; W. Mańczak, *Linguistique contrastive et linguistique historique*; B. Podolak, *Die türkische Sprache in Breve compendium fidei catholicae Turcio textu (1721) von Michał Ignacy Wieczorkowski*; J. Sławomirski, *Les redoublements des compléments pronominaux sont-ils d'origine celtique?*; S. Stachowski, *Arabishe Lehnwörter im Codex cumanicus*.

Prace Językoznawcze 20. Studia rusycystyczne i slawistyczne, pod red. Michała Blicharskiego, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 140.

Tom zawiera następujące artykuły: M. Blicharski, *Właściwości najnowszych rosyjskich okazjonalizmów (przymiotniki, czasowniki, przysłowki)*; J. Stawnicka, *Przymiotniki motywowane abstraktami na -ость/-ość w języku rosyjskim i polskim*; A. Zych, *Relacje leksykalno-semantyczne w polskich i rosyjskich gniazdach słowotwórczych z centrum •biały, czarny, szary; белый, черный, серый•*; J. Stawnicka, *Prefiksalna czasownikowa enantiosemia we współczesnym języku rosyjskim i polskim (czasowniki z prefiksami VY- OT-)*; E. Straś, *Zmiany znaczeniowe w obrębie rosyjskich związków frazeologicznych o strukturze przymiotnik + rzeczownik*; M. Borek, *Gatunek reportażu jako funkcjonalny typ tekstu we współczesnym języku rosyjskim*; J. Lubocha, *Presupozycje w nagłówkach gazet i czasopism (na materiale współczesnego języka rosyjskiego)*; E. Jędrzejko, *Semantyczne właściwości przymiotników a ich paradygmat składniowy (na przykładzie wybranej grupy przymiotników oceniających)*; A. Bluszcz, *Mechanizmy adaptacji okcydentalizmów leksykalnych we współczesnej czeszczyźnie*; D. Tkaczewski, *Słowotwórcze metody tworzenia słownictwa slangu studenckiego (na materiale slangu studentów czeskich)*; J. Staszewski, *Z problematyki czasownika serbsko-chorwackiego*; W. Banyś, L. Dembowska, J. Stawnicka, *Gramatyka semantyczna w ujęciu hipotetyczno-dedukcyjnym a relacje wzajemne między konstrukcjami warunkowymi i dysjunktywnymi*.

Prace językoznawcze 21. Z zagadnień językoznawstwa ogólnego i słowiańskiego, pod red. H. Fontańskiego, *Prace Naukowe UŚ* nr 1369, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 138.

Jest to praca zbiorowa zawierająca następujące artykuły: K. Terpińska, *Alfabet: sylabiczny, głoskowy i spółgłoskowy. Preliminaria strukturalne*; J. Stawnicka, *O kształtowaniu się pojęcia „kategoria aspektu” w starszych gramatykach słowiańskich (do początku XIX wieku)*; M. Blicharski, *Czasowniki dwuaspektowe obcego pochodzenia w języku rosyjskim i bułgarskim*; L. Dembowska, *Kilka uwag o tak zwanych czasownikach faktywnych*; M. Borek, *Z badań nad kategorią stanu w języku rosyjskim i polskim*; J. Lubocha, *Rosyjskie zdania egzystencjalne z zaprzeczeniem w konfrontacji z językiem polskim*; A.J. Bluszcz, *Funkcja składniowa i znaczenie czeskich konstrukcji z Acl*; H. Fontański, *Użycie zaimków wskazujących po określonym rzeczowniku w języku polskim i rosyjskim*; E. Straś, *Nowe wyrażenia o strukturze „przymiotnik oznaczający barwę + rzeczownik” w języku rosyjskim i polskim*; A. Zych, *Właściwości strukturalno-semantyczne polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych*

z centrum czerwony, krasnyj; M. Poźniak, *Analiza formalno-semantyczna słowackich złożeń imiennych z pierwszym członem: pol- oraz polo-*; D. Tkaczewski, *Język czeskich czasopism erotycznych*.

Przekład artystyczny, t. 5. *Strategie translatorskie*, pod red. P. Fasta, *Prace Naukowe UŚ nr 1405*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 190.

Na tom składają się następujące artykuły dotyczące sztuki tłumaczenia: T. Sławek, *ORT/WORT. Nomadyzm jako strategia translacji. (Jak tłumaczyć to, co nieprzetłumaczalne)*; T. Rachwał, *O autorstwie translacji*; P. Wilczek, *Czy przekład „autentyczny” jest możliwy? Rozważania o niektórych polskich przekładach „Sonetu X” Johna Donne’a*; K. Hańska, *Tłumacze wobec dylematu Hamleta*; B. Tokarz, *Wielojęzyczność poezji Czesława Miłosza (na przykładzie tłumaczeń: słoweńskiego i francuskiego)*; B. Musallk, *Seweryna Pollaka immanentna a sformułowana poetyka przekładu*; A. Bednarczyk, *Stopniowa degradacja tekstu w tłumaczeniu*; J. Borda, *O polskich przekładach „Czarnego mnicha” Antoniego Czechowa*; J. Paszek, *Rosyjski Leśmian dwakroć przepolszczony*; J. Zarek, *Jak tłumaczyć „Noc z Hamletem” Vladimira Holana, czyli o strategii tłumacza potencjalnego*; L. Spyrka, *Wokół tłumaczenia tzw. prozy lirycznej*; Z. Bundyk, *Neki problemi kod prevodjenja s hrvatskoga jezika na engleski jezik i obrnuto*; G. Kurpanik-Mallnowska, *Strategia tłumacza wobec odbiorcy w świetle polskiego wydania „Księgi miłości” Mehmeda*; U. Dzika, *Motyw ufności w „Psalmie 27” — zagadnienia zastosowania i przekładu terminologii zbawczej*; Z. Grosbart, *Jedinica pierewoda w strategii obuczenija translacji*; G. Szewczyk, *Translatorska działalność Hermana Buddensiega, polonofila i tłumacza z literatury polskiej*.

Przyczynki do teorii i metodyki kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy. Materiały z XVI Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Białobrzegi 16, 17, 18 listopada 1990 r., pod red. naukową Franciszka Gruczy, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 183.

Tom zawiera następujące artykuły: F. Grucza, *O potrzebie tworzenia naukowych podstaw kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy*; F. Grucza, *Podstawy teorii kształcenia nauczycieli języków obcych*; K. Chomicz-Jung, H. Makowska, *Przebudowa wiedzy potocznej jako warunek efektywnego przechodzenia od teorii do praktyki w kształceniu przyszłych nauczycieli i tłumaczy*; Z. Kozłowska, *Przekład tekstów naukowych — z problematyki nauczania*; W. Majewski, *Rola i znaczenie ćwiczeń relaksowo-koncentrujących w procesie kształcenia nauczycieli*; Z. Berdychowska, *Specjalizacja tłumaczeniowa na studiach filologicznych. Przesłanki i propozycje programowe*; J. Łukszyn, *Kształcenie tłumaczy i nauczycieli języków obcych w zakresie leksykografii dydaktycznej*; K. Hejwowski, *Właściwości tłumacza a proces kształcenia tłumaczy*; D. Urbanek, *O analizie tłumaczeniowej tekstu wyjściowego (na materiale tłumaczeń polsko-rosyjskich)*; I. Bagajewa, *O nazwach geograficznych w ujęciu translatorskim*; M. Wysocka, *Badania nad możliwością zużycia języka docelowego u nauczycieli języków obcych (aspekt metodologiczny)*; O. Usenko, *O kulturoznawczych aspektach doboru kanonu tekstów literackich w programie kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy*; A. Marchwiński, *Z problematyki dydaktyzacji tłumaczenia*; B. Ktelar, *Nauczanie tłumaczenia: rozważania nad ekwiwalencją i ekwiwalentnym tekstem przekładu*; B. Grucza, *O kształtowaniu kompetencji glottodydaktycznej nauczycieli języków obcych*; W. Miodunka, *Co oznacza dla nauczycieli języków obcych wejście do „Wspólnego Europejskiego Domu”?*; M. Mendychowski, *Labora-*

torium komputerowe wspomagające nauczanie języka obcego na uczelni niefilologicznej na przykładzie programu STUDIUM; J. Lewandowski, *Kształcenie nauczycieli języka polskiego (jako obcego?) w Polsce i krajach ościennych (głos w dyskusji)*.

Stefan RAMULT, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, część II, opracowała i wstępem opatrzyła Halna Horodyska, PAU, Kraków 1993, s. 82.

Jest to II część *Słownika* opracowanego w roku 1898 na konkurs im. S.B. Lindego (na którym był nagrodzony), obecnie odnalezionego i po raz pierwszy wydanego. Zawiera hasła od A do Z, podobnie jak i część I, którą Ramult opracował i opublikował w 1893 roku. Omawiany tom obejmuje 4925 haseł (łącznie z częścią I — 18000 haseł).

Region, regionalizm. Pojęcia i rzeczywistość. Zbiór studiów, pod red. Kwiryny Handke, PAN — Instytut Slawistyki, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1993, s. 331.

Publikację tworzą teksty referatów interdyscyplinarnej konferencji, która odbyła się w listopadzie 1992 roku w Instytucie Slawistyki PAN w Warszawie z udziałem siedemnastu referentów: geografów, historyków, socjologów, etnografów, językoznawców, literaturoznawców, przedstawicieli systemowych badań stosowanych dla potrzeb ekonomicznych. Oto zawartość tomu: Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region i regionalizacja w geografii*; S. Alexandrowicz, *Różne pojęcia historii regionalnej i możliwości jej uprawiania*; M. Koter, *Region polityczny — geneza, ewolucja i morfologia*; K. Kwaśniewski, *Elementy teorii regionalizmu*; Z. Rykiel, *Typologia ruchów regionalnych w Polsce*; A. Kłoskowska, *Wielokierunkowość regionów pogranicza*; K. Handke, *Pojęcie „region” a symbolika „środka”*; M. Białoskórska, *Postrzeżenie zróżnicowania regionalnego polszczyzny do końca XVIII wieku*; W. Rzepka, *Status regionalizmów w polszczyźnie XIX wieku*; E. Rzetelska-Feleszko, *Rola nazewnictwa w tworzeniu poczucia regionalnego*; I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa, *Język kresowy w świadomości Polaków*; H. Popowska-Taborska, *Specyfika kaszubskich regionalizmów leksykalnych*; J. Kolbuszewski, *Literackie oblicza regionalizmu*; J. Rapacka, *Rola regionalizmu w kulturze chorwackiej*; A. Drwicz, *Literatura rosyjska i problematyka „małych ojczyzn”*; J. Kacprzyk, J.W. Owsiniński, *Zagadnienia regionalne w analizie systemowej*. Istotną część publikacji stanowią teksty wystąpień w dyskusji oraz indeks pojęć i terminów.

Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo, Towarzystwo Naukowe KUL, t. XXXIX-XL, z. 6, Lublin 1991-1992, s. 238.

Tom ukazał się w 1993 r., jest poświęcony Profesorowi Doktorowi Marianowi Kucałowi z okazji 65-lecia Jego urodzin. Zawiera 23 artykuły autorów polskich i zagranicznych. Artykuły dotyczą głównie zagadnień historii i współczesności języka polskiego oraz dialektologii. Całość poprzedza wstęp Z. Leszczyńskiego zarysowujący sylwetkę Jubilatę i bibliografia prac naukowych.

Roman ROSZKO, *Wykładniki modalności imperceptywnej w języku polskim i litewskim*, PAN — Instytut Sławistyki, „Język na pograniczach” 7, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1993, s. 130.

Autor tak prezentuje tę publikację „Niniejsza rozprawa dotycząca konfrontatywnego opisu zagadnień imperceptywności w języku polskim i litewskim, napisana została w duchu ostatnio coraz popularniejszego podejścia ukierunkowanego od analizy planu treści ku analizie formalnej konfrontowanych języków. Innymi słowy — przyjęte przez nas podejście do badanego materiału wychodzi od wspólnej płaszczyzny znaczeniowej, dochodzi zaś do formalnej struktury powierzchniowej w obu konfrontowanych językach”. Układ pracy jest następujący: cz. I to przede wszystkim analiza terminu „badania konfrontatywne”, cz. II jest poświęcona semantycznej kategorii imperceptywności; w cz. III przedstawił Autor stan badań nad imperceptywnością w języku polskim i litewskim; w cz. IV — środki wyrażania znaczeń imperceptywnych w języku litewskim; w cz. V — środki wyrażania znaczeń imperceptywnych w języku polskim; cz. VI to zestawienie podstawowych wykładników imperceptywności w badanych językach; część ostatnia jest podsumowaniem badań.

Rozprawy Komisji Językowej XIX, Nakładem Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 1993, s. 155.

Tom poświęcony Prof. dr. Jerzemu Woronczakowi z okazji Jego siedemdziesiątej rocznicy urodzin. Zawiera następujące artykuły: K. Hartenstein, *Passivierungsstrategien in der slawischen Sprachen*; D. Włeczorek, *Dativus a kontekst intensjonalny w polszczyźnie*; P.H. Lewiński, *Próba klasyfikacji semantycznej compositów polskich, których drugi człon nie występuje jako samodzielny wyraz*; W. Paryl, *Procesy integracji językowej na Dolnym Śląsku w 45-lecie powojennym*; J. Sokołowski, *O białoruskich przymiotnikach z prefiksem -bez*; J. Stopyra, *Aussprachfehler der polnischen Muttersprachler im Bereich des deutschen Vokalismus*; A. Nowakowska, *Nazwy mieszkańców derywowane od nazw geograficznych*; J. Brodzjak, *Słowo-obrazowatelnaja struktura etnonimow w sowriemiennom russkom jazyke w sopostawlenii s polskom jazykom*. Całość poprzedza artykuł wstępny B. Sicińskiego przedstawiający sylwetkę naukowo-dydaktyczną Jubilata i wykaz Jego prac naukowych.

Anna SERETNY, *A co to takiego? Obrazkowy słownik języka polskiego*, UJ — Instytut Polonijny, Skrypty Uczelniane nr 678, Nakładem UJ, Kraków 1993, s. 195.

Praca ta pomyślana jest jako pomoc dydaktyczna w nauczaniu cudzoziemców języka i kultury polskiej. Zawiera 1800 haseł definiowanych za pomocą obrazków. Wyrazy zgrupowane są w 23 kręgach (polach) tematycznych. Słownik ten pomocny będzie nie tylko dla osób rozpoczynających naukę języka, ale i dla tych, którzy chcą wzbogacić swój zasób leksykalny. Odda także usługi prowadzącym zajęcia ze studentami, zwłaszcza w grupach niejednorodnych językowo.

Henryka ŚEDZIAK, *Czasowniki ruchu w gwarze łomżyńskiej i we współczesnej polszczyźnie literackiej. Studium porównawcze*, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, Łomża 1993, s. 175.

Celem pracy — pisze autorka — „jest próba opisu czasowników ruchu w gwarze łomżyńskiej poprzez określenie ich łączliwości składniowej, semantycznej i frazeologicznej, czyli poprzez ich walencję. Przedmiotem badań jest tu tylko wybrana grupa czasowników, których podstawowym znaczeniem jest ruch [...]. Są to czasowniki *iść* — *chodzić* i pochodne od nich formacje prefiksalne oraz inne czasowniki należące do tego pola leksykalno-semantycznego”. Podstawą jest materiał (nagrania, zapisy) własny zebrany w latach 1974-1976. Jest to opracowanie ciekawe i ważne dla dialektologii, a przede wszystkim dla składni polskiej.

Andrzej SIERADZKI, *Prefiksacja czasownikowa w siedemnastowiecznych księgach miejskich Gniezna*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1993, s. 63.

Przedmiotem tej pracy jest analiza czasowników prefiksalnych wynotowanych z ksiąg miejskich Gniezna, podstawowym zaś jej celem — ustalenie wartości semantycznych, które można przypisać prefiksom łączącym się z określonymi typami semantycznymi podstaw słowotwórczych. Autor podejmuje też próbę ustalenia etapów ewolucji poszczególnych funkcji omawianych przedrostków. Podstawę teoretyczną pracy stanowi zmodyfikowana teoria H. Wróbla przedstawiona w rozprawach: *O zasadach opisu słowotwórczego polskich czasowników prefiksalnych; Możliwości i ograniczenia opisu struktur słowotwórczych w modelu językowym znaczenie — forma oraz Słowotwórstwo czasowników*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego*.

Roxana SINIELNIKOFF, Ewa PRECHITKO, *Wzory listów polskich*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1993, s. 272.

Książka ta jest przeznaczona dla osób prowadzących korespondencję i dla cudzoziemców uczących się języka polskiego. Zestaw wzorów listów w niej zawarty prezentuje szeroką problematykę ujętą w kilku konwencjach stylistycznych (styl literacki, potoczny i urzędowy). Czytelnik znajdzie w książce wzory listów, kart, telegramów pisanych z różnych okazji, a także autentyczne listy pisarzy i poetów.

Katarzyna SKOWRONEK, *Reklama. Studium pragmatyngwistyczne*, IJP PAN, Prace Instytutu Języka Polskiego 85, Kraków 1993, s. 89.

Już starożytni Grecy i Rzymianie posługiwali się reklamą. W ciągu wieków zmieniała się jej forma, środki i techniki jej przekazywania. Reklama to jeden ze stałych sposobów masowego komunikowania i przejawów masowej kultury. Przekazywana jest za pomocą różnych środków, w tym urządzeń technicznych, a ukierunkowana na anonimowe, liczebnie wielkie i zróżnicowane rzesze odbiorców. Z punktu widzenia pragmatyngwistyki — czytamy we *Wnioskach końcowych* — reklama jest makroaktem mowy o charakterze pośrednim (indirect) i dominującej funkcji perswazyjnej, zbudowanym z mikroaktów (pośrednich bądź bezpośrednich).

nich): zachęty, nakłaniania, stwierdzenia, chwaleń, proponowania, rady, gwarancji i obietnicy oraz grzecznościowych, których funkcje pragmatyczne są zawsze podporządkowane funkcji naczelnej”.

Slavica Stetinensia, nr 2, Uniwersytet Szczeciński, Zeszyty Naukowe Nr 105, Szczecin 1993, s. 127.

Tom zawiera trzy działy: Literaturoznawstwo, Językoznawstwo i Glottodydaktykę. Językoznawcę zainteresuje zawartość dwu ostatnich, w których znajdują się następujące artykuły: E. Sekeżycki, *Słowoobrazowatełnyj potencjał wriemiennych suszczestwiitelnych*; B. Ryczelska, *Paradigmaticzeskije i sintagmaticzeskije odnoszenija russkich i polskich polisiemicznych priłagatielnych opriedielajuszczich tiempieramient czelowieka*; J. Kur-Kononowicz, *Nazwy zup w języku rosyjskim końca XIX wieku — adekwatność i precyzyjność definicji*; J. Miturska-Bornowska, *Srawniitelnyj analiz nazwanij kulinarnych izdielij i napitkow w russkom i polskom jazykach*; K. Iwan, *Metodyczne i statystyczne aspekty stosowania zaimków w podręczniku języka rosyjskiego dla klasy V Z. Harczuka, W. Figarskiego i A. Pawlik*; T. Pietraszkiewicz, *Błędy językowe o charakterze komicznym w pracach pisemnych kandydatów na studia filologiczne*; K. Janaszek, *Motywy uczenia się języków obcych u uczniów klas VIII województwa szczecińskiego*.

Słownictwo etyczne Cypriana Norwida. Część I: prawda, fałsz, kłamstwo, pod red. Jadwigi Puzyniny, Uniwersytet Warszawski, Prace Wydziału Polonistyki, Warszawa 1993, s. 165.

Jest to zeszyt pierwszej planowanej serii poświęconej słownictwu Norwida, myśliciela i artysty. Zawiera pełny materiał (cytaty ze wszystkich utworów poety) odnoszący się do takich pojęć, jak: prawda, fałsz i kłamstwo. Wszystkie użycia wyrazów należących do wymienionych pól semantycznych podano w porządku chronologicznym. Praca ta przeznaczona jest dla norwidologów oraz wszystkich interesujących się twórczością literacką, myślą i językiem wielkiego pisarza.

Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur, T. III, H-K, opracowany przez Pracownię Słownika Gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur Zakładu Językoznawstwa w Warszawie pod red. Z. Stamirowskiej i H. Perzowej, PAN — Instytut Języka Polskiego, Warszawa-Kraków 1993, s. 402.

Trzeci tom *Słownika*... obejmuje hasła *Ha — Kwoka*. Jego podstawą jest materiał pochodzący z badań Pracowni Dialektologicznej, z nagrań Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i z literatury dialektologicznej dawniejszej i dzisiejszej. Przy opracowaniu słownika wykorzystuje się najnowsze doświadczenia leksykografii dialektologicznej.

Słownik gwar polskich, oprac. przez Pracownię Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kierunkiem Jerzego Reichana, IJP PAN, Kraków 1993, t. IV, z. 3 (12), *Ciupaga — Czarniutki*, s. 437-650.

Podstawę słownika stanowi bogaty materiał gwarowy z całego obszaru Polski obejmujący 150 ostatnich lat. Opracowany wzorowo, według najnowszych osiągnięć leksykografii polskiej i obcej.

Słownik idiomów angielskich, pod red. J. Fisiaka, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1993, s. 379.

Słownik zawiera około 5 tysięcy idiomów angielskich. Hasła, oprócz objaśnień znaczenia, zawierają informację o ich (to jest idiomów) obecnej wartości stylistycznej. Słownik przeznaczony jest dla szerokiego kręgu odbiorców, dla studentów, tłumaczy, dla wszystkich, którzy językiem angielskim muszą się posługiwać.

Słownik katolickiej nauki społecznej, pod red. ks. prof. dr. hab. Władysława Piwońskiego, Instytut Wydawniczy PAX, Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów „PALABRA”, Warszawa 1993, s. 213.

Jest to pierwsze wydawnictwo tego typu w Polsce. O jego genezie pisze redaktor naukowy w ten sposób: „Podjętym się tego zadania, kierowaliśmy się przede wszystkim zapotrzebowaniem społecznym, które w Polsce ujawnia się już od wielu lat. Nasze społeczeństwo było indoktrynowane i wychowywane w duchu ideologii totalitarnej, która zmierzała do ukształtowania jednokierunkowego myślenia i kolektywistycznego działania. A jednak społeczeństwo to uświadamiało sobie potrzebę alternatywnego myślenia i działania w stosunku do totalitarnego ustroju. Oznacza to, że poszukiwało wyjścia z narzuconej sytuacji, choć nie zawsze we właściwym kierunku, m.in. przez popadanie w drugą skrajność, jaką jest prymitywny liberalizm. I tu przychodzi z pomocą katolicka nauka społeczna, która jakkolwiek nie jest „trzecią drogą” (między liberalizmem a kolektywizmem), to jednak może się okazać bardzo pomocna w reformie gospodarczej, czyli w upodmiotowieniu człowieka we wszystkich podstawowych dziedzinach życia publicznego”. Publikacja *Słownika katolickiej nauki społecznej* była przygotowywana na setną rocznicę ogłoszenia encykliki papieża Leona XIII *Rerum novarum*. Ukazał się on z trzyletnim niemal opóźnieniem i nie uwzględnia ostatnich encyklik Jana Pawła II.

Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych, t. VI, Ł-N, opr. Kazimierz Rymut, PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1993, s. 666.

Jest to kolejny, szósty już tom *Słownika...*, obejmujący nazwiska na litery Ł — N. *Słownik* został opracowany na podstawie materiałów Rządowego Centrum Informacyjnego PESEL. Stanowi bezcenne opracowanie źródłowe do badań współczesnej antropimii polskiej, zawiera bowiem nie tylko pełny rejestr nazwisk, lecz także dane o ich frekwencji oraz różnicowaniu geograficznym.

Socjolingwistyka 12-13, PAN — Instytut Języka Polskiego, Kraków 1993, s. 307.

Tom ten poświęcony jest XI Kongresowi Słowistów w Bratysławie. Zawiera 22 artykuły autorów polskich i zagranicznych dotyczące zagadnień socjolingwistyki. W *Przeglądzie literatury socjolingwistycznej* zamieszczono obszerny artykuł I. Angelowej, *O problematyce językoznawczej w prasie bułgarskiej w okresie przelomowych wydarzeń politycznych*.

Anna SOŁTYS-CHMIELOWICZ, Grażyna TKACZYK, *Usprawnienie mowy u dzieci specjalnej troski. Metodyka postępowania*, Zakład Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1993, s. 127.

Książka ta ma przybliżyć czytelnikom problemy, z którymi styka się logopeda pracujący z dziećmi upośledzonymi. Jednym z najczęściej pojawiających się ostatnio zaburzeń jest mózgowo porażenie dziecięce. W prezentowanej publikacji zostały omówione trzy różne metody pracy z dziećmi cierpiącymi na tę chorobę. O zawartości książki informują tytuły poszczególnych rozdziałów: A. Sołtys-Chmielowicz: *Logopedia jako nauka; Klasyfikacja zaburzeń mowy; Podstawowe wiadomości z fonetyki; Rozwój mowy dziecka; Dyslalia*; S.A. Poniatowska, *O usprawnianiu procesu komunikacji słownej u dzieci upośledzonych umysłowo*; E. Sachajska, *Metoda komunikacji symbolicznej „Bliss”*; G. Tkaczyk, *Rozwój mowy u dzieci z mózgowym porażeniem, upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym*.

Klemens STEPNIAK, *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, przy współpracy Z. Podgórcza, Wydawnictwo PULS, Londyn 1993, s. 735.

Jest to poszerzone wydanie, nieco zmienione i uzupełnione *Słownika gwar środowisk dewiacyjnych* z roku 1986. Zawiera 35 tysięcy haseł. Obejmuje zasób leksykalny gwar przestępczych: złodziejskiej, chuligańskiej, oszustów, gwary gangów i przemytników. W nowym wydaniu rozszerzono go o słownictwo kryminalistów, narkomanów, żebraków, a także gwary szkolnej i żołnierskiej. Słownik ten odda duże usługi wszystkim tym, którzy zajmują się zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości. Dla językoznawców jest ważnym i ciekawym źródłem materiałów do badań socjolingwistycznych.

Janusz STRUTYŃSKI, *Zarys gramatyki polskiej. Cz. II, Morfologia*, UJ — Instytut Filologii Polskiej, Kraków 1993, s. 163.

Jest to skrypt polskiej gramatyki opisowej przeznaczony dla kolegów nauczycielskich. Obejmuje morfologię, to jest fleksję i słowotwórstwo.

Studia gramatyczne bułgarsko-polskie, t. V-VI. *Konfrontacja językowa. Słotwórstwo. Wybrane kategorie semantyczne*, pod red. V. Koseskiej-Toszewej i M. Korytkowskiej, PAN — Instytut Sławistyki, Prace Sławistyczne 100, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1993, s. 228.

Tom V *Studiów...* zawiera artykuły dotyczące słotwórstwa ujmowanego w perspektywie konfrontatywnej. Są to: J. Baltova, J. Siatkowski, *Koncepcja opisu słotwórstwa w konfrontatywnej gramatyce bułgarsko-polskiej*; B. Bojar, M. Korytkowska, *Problemy konfrontatywnego opisu tzw. czasowników denominalnych w języku bułgarskim i polskim*; V. Koseska-Toszeva, *O stanie/zdarzeniu w świetle pewnych faktów słotwórczych*; V. Maladźieva, *W sprawie słotwórczych sposobów wyrażania semantycznej kategorii „modalności”*; I. Dolński, *Bułgarskie nazwy środków czynności (NInstr) z sufiksem -tel*.

W tomie szóstym omówiono wybrane zagadnienia semantyczne, również w aspekcie konfrontatywnym. Oto artykuły z tego tomu: S. Karolak, *Czy istnieją przypadki głębokie w semantycznym systemie języka? (wokół „The Case for Case” Fillmore’a)*; M. Korytkowska, *O konfrontatywnym opisie predykatów bułgarskich i polskich. (Na przykładzie jednostek otwierających miejsce dla argumentu o wartości Experiencer)*; V. Maladźieva, *Podstawowe założenia opisu semantycznej kategorii „modalności” w gramatyce konfrontatywnej*; M. Korytkowska, V. Koseska-Toszeva, *Z problematyki modalności imperceptywnej*; R. Roszko, *Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności a semantyczna kategoria ilości w języku polskim i bułgarskim*; A. Kerner, *Problemy opisu kategorii rodzaju w języku polskim i bułgarskim*.

Całość poprzedza wstęp oraz informacja o śmierci bułgarskiego sławisty prof. dra Svetomira Todorova Ivančeva.

Studia nad słownictwem XIX i XX wieku, t. II, praca zbiorowa pod red. W. Kupiszewskiego, Warszawa 1993, Dom Wydawniczy i Handlowy „Elipsa”, s. 167.

Tom II *Studiów* (w odróżnieniu od t. I, 1992) obejmuje także prace dotyczące wieku XX. Oto zawartość tomu: W. Kupiszewski, *O języku powieści „Pan Zdzich w Kanadzie” J. Abramowa-Newerlego*; B. Bartnicka, *Słownictwo prawnicze w „Pamiętkach Soplicy” Henryka Rzewuskiego*; K. Długosz-Kurczabowa, *Uwagi o języku listów Kornela Ujejskiego. Słownictwo*; H. Karaś, *Rusycyzmy frazeologiczne w polszczyźnie okresu zaborów (na materiale prasy warszawskiej)*; A. Kępińska, *Zapomniane przymiotniki w „Dzienniku Sprawy Bożej” Seweryna Goszczyńskiego*. Całość poprzedza wstęp redaktora tomu dotyczący badań słownictwa w XIX i XX wieku.

Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, t. 30, PAN, Instytut Słowianoznawstwa — Komitet Słowianoznawstwa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 278.

Tom zawiera siedem artykułów z zakresu filologii polskiej (dotyczą zagadnień leksykalnych — etymologii wyrazów, regionalizmów, zapożyczeń) i jedenaście z filologii słowiańskiej. W tej grupie przeważają artykuły traktujące o zagadnieniach języków południowosłowiańskich.

Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, t. 31, PAN — Instytut Sławistyki, Sławi-
styczny Ośrodek Wydawniczy Omnitech Press, Warszawa 1993, s. 312.

Tom zawiera 19 artykułów, z tego 8 dotyczy filologii polskiej (prace te poruszają zagadnie-
nia z zakresu dialektologii oraz gramatyki — składni, morfologii, fonetyki), a 11 — filologii
słowiańskiej. Większość tych artykułów jest poświęcona językom wschodniosłowiańskim.
Ponadto w tomie znajduje się 6 recenzji prac sławistycznych i 4 nekrologi.

Stylistyka II, 1993. *Przemiany stylowe*, pod red. Stanisława Gajdy, s. 324.

Stylistyka to pismo (rocznik) o zasięgu międzynarodowym przedstawiające wyniki badań
nad komunikacją językową ze stylistycznego punktu widzenia. *Stylistyka* jest tu ujmowana
bardzo szeroko, mieszczą się w niej zagadnienia dotyczące kompetencji językowej, środków
stylistycznych, stylu konkretnego tekstu, stylów indywidualnych i zbiorowych oraz ich
psychicznych, społecznych i kulturowych uwarunkowań. Tom pierwszy tej serii wydawniczej
ukazał się w 1992 roku i nosił tytuł *Stylistyka dziś*. W przygotowaniu są następne tomy:
Stylistyka porównawcza, *Tekst i styl* oraz *Stylistyka stosowana*. Prezentowana tu *Styli-
styka II. Przemiany stylowe* jest poświęcona XI Międzynarodowemu Kongresowi Słowistów
w Bratysławie. Obejmuje następujące pozycje: T. Skubalanka, *O rozwoju stylów językowych*;
M.N. Kożyna, *Status istoriczeskiej stilistiki*; L. Ohnheiser, *Jüngere Entwicklungen im Russi-
schen und in Anderen Slawinen aus Stilistischer Sicht*; E. Umińska-Tytoń, *Z problematyki
kształtowania się stylu potocznego*; M. Wojtak, *Przemiany stylowe w obrębie gatunku literac-
kiego (na przykładzie komedii polskiej XVII i XVIII w.)*; J. Paszek, *Impresjonizm w Młodej
Polsce*; A.J. Janowicz, *Stylistyka tekstów skaryniskich pradnów*; D. Bieńkowska, *O prze-
obrażeniach stylu biblijnego*; M.N. Kożyna, Ł.P. Duskaiewa, *Lingwostylisticzeskije izmienienia
w russkoj gazietie posledniego desiatiletija*; J. Bażenowa, *Izmienienija w funkcyonirowanii
kratkich prilogatielnych w russkich naucznych tiekstach XVIII-XX w.*; T.B. Troszewa, *Ewolucija
upotrieblenija słożno-podcziniennogo przedłożenija w russkich naucznych tiekstach XVII-XX w.*;
J.A. Bielecykow, *Rieczewaja komunikacija kak kulturno-istoriczeskij i istoriko-lingwisticzeskij
faktor funkcyonirowanija literaturnogo jazyka*; B. Bogolebska, *Proces wyodrębniania się teorii
stylu na przełomie XIX i XX*; J. Ożdżyński, *Pojęcie „kulturemu” jako podstawowej jednostki
derywacji stylistycznej*; A. Kałkowska, *Językowe wykładniki pragmatycznej funkcji listów*;
U. Żydek-Bednarczuk, *Analiza rozmowy potocznej*; K.G. Popow, *Łaitmotiwni dumi w poezija
na Dimczo Debelianow*; L.W. Krasilnikowa, *Funkcyonirowanije woprosow w naucznoj rieczniji*;
I. Szkraba, *Semantyka-stylistycznija warianty jak wynik drugaczna naminacyi*.

Oprócz przedstawionego wyżej działu *ARTICLES* tom zawiera następujące rubryki: *ESSAY
REVIEW, CHRONICLE, BOOK REVIEWS, BOOK NOTES, BOOK RECEIVED*.

Marek SZALEK, JIŘÍ NEČAS, *Czesko-polska homonimia*, UAM, Poznań 1993,
s. 302.

Słownik wyrazów będących homonimami polsko-czeskimi jest pierwszym tego typu
opracowaniem w Polsce. Zawiera około 1600 haseł (ułożonych według alfabetu czeskiego)
i pomyślany jest jako pomoc w nauczaniu polskiego i czeskiego. Obejmuje jednostki lek-
sykalne należące do współczesnego języka literackiego. Każde hasło składa się z pary wyrazów
o jednakowym lub podobnym brzmieniu w czeskim i polskim oraz ich znaczeniowych od-
powiedników.

Łucja Maria SZEWCZYK, *Nazewnictwo literackie w twórczości Adama Mickiewicza*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Bydgoszcz 1993, s. 210.

Poprzez onomastyczno-stylistyczny opis funkcjonujących w utworach A. Mickiewicza nazw własnych i ich apelatywnych odpowiedników, czyli deskrypcji jednostkowych, ukazuje autorka źródła nazewnictwa literackiego oraz jego właściwości językowo-artystyczne. Praca ciekawa i pożyteczna. Wzbogaca wiedzę dotyczącą onomastyki literackiej romantyzmu, a tym samym wiedzę o języku artystycznym poety.

Szkice o problemie prawdy, pod red. Andrzeja Lorczyka, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1993, s. 75.

Tom zawiera następujące szkice: S. Barć, *Prawda a metafizyka u Fregego*; Z. Gosławski, *Semantyczna teoria prawdy Alfreda Tarskiego*; M. Magdziak, *Kripke i współczesna teoria prawdy*; K. Szlachcic, *Prawda, experimentum crucis i rozwój wiedzy naukowej*; W. Domalewski, *Pojęcie prawdy w filozofii krytycznego racjonalizmu*. Poprzedza je *Wstęp* charakteryzujący poszczególne artykuły.

Władysław ŚLIWIŃSKI, *Słownik semantyczno-syntaktyczny przymiotników polskich*, UJ — Instytut Polonijny, Skrypty Uczelniane nr 683, Nakładem UJ, Kraków 1993, s. 142.

Słownik przeznaczony jest dla cudzoziemców i lektorów języka polskiego. Zawiera 770 haseł przymiotnikowych ukazujących łączliwość przymiotników z rzeczownikami. Typy łączliwości ilustrowane są przykładami z literatury. Znaczenia omawianych połączeń podawane są w języku polskim i angielskim.

Tezaurus terminologii translatorskiej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 500.

Tezaurus... zawiera 1778 haseł. Są nimi terminy pochodzące z tekstów naukowych publikowanych od lat pięćdziesiątych do roku 1990 w języku polskim, angielskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim. Redaktor naukowy opracowania, Jurij Lukszyn, stwierdza, że „*Tezaurus* jest pełnym słownikiem terminologii branżowej i jako taki reprezentuje w sposób maksymalnie obiektywny całościowy kształt wiedzy w zakresie współczesnej translatoryki. Składa się on z trzech zasadniczych części, a mianowicie: — ze słownika właściwego, — z indeksów terminów obcojęzycznych ze wskazaniem ich miejsca w słowniku właściwym i — ze spisu literatury, na której podstawie *Tezaurus* został sporządzony”.

Jan TOKARSKI, *Schematyczny indeks a tergo polskich form wyrazowych*, opr. i red. Zygmunt SALONI, Wydawnictwa Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 382.

Jest to opracowanie bez precedensu w polskim językoznawstwie. Zawiera bowiem zakończenia wszystkich polskich form wyrazowych i przyporządkowane im zakończenia haseł

typowego słownika. Może być źródłem informacji fleksyjnych dla twórców gramatyk i komputerowych programów przetwarzania tekstów. Autorem pomysłu książki i jej pierwszej rękopiśmiennej wersji był Jan Tokarski. Pozostawiony przez niego materiał uporządkował, sprawdził, uzupełnił i opracował Zygmunt Saloni.

Stanisław URBAŃCZYK, *Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751-1950)*, PAU, Rozprawy Wydziału Filologicznego, t. LXIX, Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja”, Kraków 1993, s. 270.

Autor omawia, począwszy od połowy XVIII wieku, ważne dla polskiego językoznawstwa przedsięwzięcia, ukazuje kierunki badań, charakteryzuje ośrodki naukowe, przedstawia sylwetki polskich językoznawców, ich twórczość naukową i wkład do nauki polskiej. Praca ta ma ogromną wartość dla językoznawstwa, a w szczególności dla historii języka polskiego. Będzie też bardzo przydatna w nauczaniu uniwersyteckim.

Małgorzata WITASZEK-SAMBORSKA, *Zapóżyczenia z różnych języków we współczesnej polszczyźnie (na podstawie słowników frekwencyjnych)*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Prace Komisji Językoznawczej t. XX, Poznań 1993, s. 103.

Praca ta stanowi kontynuację badań autorki nad zapożyczeniami we współczesnym języku polskim (por. *Wyrazy obcego pochodzenia we współczesnej polszczyźnie (na podstawie słowników frekwencyjnych)*, Poznań 1992). Prezentowana tu publikacja zawiera kwantytatywny opis tego samego materiału, lecz ujmowanego z innego punktu widzenia. W części wstępnej czytamy: „Celem niniejszej książki jest zatem ilościowy opis zapożyczeń z poszczególnych języków, obecnych w [...] zasobie leksykalnym współczesnego języka polskiego. Dane liczbowe wskazują na ekstensję stylową pożyczek przejmowanych z poszczególnych języków oraz stopień ich integracji z systemem leksykalnym polszczyzny. Jak wskazywano na to już we wcześniejszej publikacji [...] o integracji tej świadczy między innymi szerokie rozpowszechnienie zapożyczeń w różnych odmianach języka zapożyczającego (ich szeroka ekstensja stylowa) oraz ich częstość. Opis kwantytatywny dostarcza więc danych o sile oddziaływania i trwałości wpływu poszczególnych języków na polszczyznę. W niniejszej książce prezentuje się dane liczbowe z tego właśnie punktu widzenia”. Autorka omawia kolejno zapożyczenia z języków: greckiego i łacińskiego, niemieckiego, francuskiego, czeskiego, angielskiego, włoskiego, z języków ruskich i z języka rosyjskiego oraz tzw. zapożyczenia sztuczne, czyli wyrazy utworzone współcześnie z elementów leksykalnych łaciny i greki.

Krystyna WOJTCZUK, *Język nauczycieli w świetle badań lingwistycznych. Normatywne aspekty wariacji wyrazowej (na przykładzie nauczycieli nauczania początkowego siedleckich szkół podstawowych)*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Siedlcach, Siedlce 1993, s. 174.

Opracowanie jest próbą analizy funkcjonowania niektórych typów wariantów współczesnej polszczyzny ogólnej w mowie nauczycieli. Autorka przebadła 100 osób. Analizowała zarówno warianty fonetyczne typu *gałąź* — *gałęź*, *ozór* — *ozor*, jak i morfologiczne, np. *landrynek* —

landrynka, jabłeczny — jabłkowy oraz *adaptera — adapteru, szepczę — szepłam*. Zostały one wynotowane ze *Słownika poprawnej polszczyzny* pod red. W. Doroszewskiego, należą więc do normy skodyfikowanej współczesnej polszczyzny. Autorce chodziło z jednej strony o pokazanie labilności normy oficjalnej, z drugiej zaś o scharakteryzowanie kompetencji językowej nauczycieli. Pracę tę adresuje przede wszystkim do nauczycieli nauczania początkowego. „Jej główne cele — pisze autorka — to poszerzenie wiedzy wyraźnej o języku, czyli wiedzy meta-językowej, w środowisku nauczycieli, a także ich autokorekta językowa”.

Wokół słownika współczesnego języka polskiego, III. Zakres selekcji i informacji, pod red. Władysława Lubasza i Franciszka Sowy, PAN — Instytut Języka Polskiego, Studia Leksykograficzne 4, Kraków 1993, s. 130.

Tom stanowią następujące rozprawy: W. Lubaś, *Terminy we współczesnych polskich słownikach ogólnych*; J. Valde-Nowak, *Język poetycki w słowniku*; A. Cieślakowa, *Leksykografia nazw własnych a leksykografia nazw pospolitych*; J. Wawrzyńczyk, *Uwagi o rejestracji neologizmów polszczyzny dwudziestowiecznej*; V. Jachimczak, K. Węgrzynek, *Hasło jako jednostka słownikowa (na przykładzie wyrażeni przyimkowych, frazeologizmów i wyrazów homonimicznych)*; K. Porosło, *Hasło czasownikowe w słowniku*; M. Węgiel, *Informacje gramatyczne w słowniku dla odmiennych części mowy oprócz czasownika*; E. Kuryło, *Kwalifikatory w trzech największych dwudziestowiecznych słownikach języka polskiego*; D. Kucala, *Kwalifikatory w niektórych dużych słownikach zachodnioeuropejskich (francuskich, hiszpańskich, angielskim i włoskim)*; F. Sowa, *O definiowaniu znaczeń w słowniku*; D. Galasiński, *Pragmatyka w słowniku (Referat wygłoszony na konferencji nt. „Sposoby przedstawiania informacji pragmatyki leksykalnej w jednojęzycznych słownikach ogólnych”, zorganizowanej w IJP PAN w dniach 4-5 XII 1990 r.)*; H. Kutyba, B. Moskal, *Informacja etymologiczna w słowniku*.

W dziale *Recenzje* znalazły się omówienia 6 publikacji leksykograficznych polskich i słowackich.

Marek WÓJCIKIEWICZ, *Piszę, więc jestem. Podręcznik kompozycji i redakcji tekstów*, UJ — Instytut Polonijny, Skrypty uczelniane nr 691, Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1993, s. 116.

Jest to podręcznik — oparty na wzorach amerykańskich — który ma na celu nauczyć sposobów prostego, jasnego i poprawnego redagowania tekstów, takich jak: opis, porównanie, klasyfikacja, argumentacja i narracja. Część wstępna zawiera uwagi teoretyczne dotyczące kompozycji tekstu, część ćwiczeniowa jest praktycznym zastosowaniem tych wskazówek. Praca ma służyć cudzoziemcom, mogą też z niej korzystać Polacy.

Wpływy obce w nazewnictwie polskim, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Linguistica 27, Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1993, s. 377.

We wrześniu 1989 roku odbyła się w Uniwersytecie Łódzkim międzynarodowa konferencja naukowa na temat *Wpływy obce w nazewnictwie polskim*. Plonem tej konferencji jest prezentowana tu publikacja, która zawiera 46 rozpraw. Jej zakres tematyczny jest bardzo szeroki: obejmuje zagadnienia dotyczące antroponimów, toponimów, hydronimów, etnonimów, wpły-

wów łacińskich, niemieckich, bałtyckich, wschodniosłowiańskich, ukraińskich, białoruskich, zarówno w gwarach, jak również w języku literackim i w różnych odmianach stylistycznych polszczyzny ogólnej. Autorzy analizują zjawiska historyczne i współczesne; podejmują zagadnienia teoretyczne i metodologiczne.

Sławomira WRONKOWSKA, Maciej ZIELIŃSKI, *Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych*, Urząd Rady Ministrów, Warszawa 1993, s. 199.

Autorzy adresują swoją pracę przede wszystkim do osób zawodowo związanych z legislacją: przygotowujących projekty aktów prawnych oraz kontrolujących ich poprawność; niektóre jej partie mogą być także pomocne w dydaktyce uniwersyteckiej. Praca składa się z dwu części. Pierwsza dotyczy problemów redagowania tekstów prawnych (por. tytuły rozdziałów: Właściwości języka tekstów prawnych; Typowe sytuacje prawne i wyznaczające je przepisy prawne; Metaprzepisy w tekście prawnym: przepisy o wejściu aktu normatywnego w życie; Przepisy odsyłające i wyliczające; Adekwatność tekstu prawnego; Elastyczność tekstu; Adekwatność tekstu prawnego; Precyzja tekstu; Komunikatywność tekstu prawnego; Skrótowość, komunikatywność i adekwatność a spójniki w tekście prawnym). Część druga jest poświęcona technice prawodawczej.

Henryk WRÓBEL, Krystyna KOWALIK, Alicja ORZECZOWSKA, Teresa ROKICKA, *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Spółka Wydawniczo-Księgarska, Warszawa 1993, s. 485.

Odmiana polskich wyrazów może sprawiać wiele kłopotów uczniom, nauczycielom, redaktorom, cudzoziemcom. Prezentowany tu słownik jest więc publikacją bardzo potrzebną. Składa się z dwu zasadniczych części. Część pierwsza zawiera wszystkie paradygmaty poszczególnych części mowy oraz zwięzłe informacje o ich kategoriach fleksyjnych. Część druga to właściwy słownik. Tworzy go ok. 95000 wyrazów hasłowych w układzie alfabetycznym, przy których są podane odpowiednie komentarze gramatyczne o ich odmianie. W obszernym *Wstępie* znalazły się informacje o charakterze i przeznaczeniu *Słownika*, o jego zawartości i sposobie korzystania z niego itp.

Wybór tekstów polonijnych z Francji, wstęp i opr. Józef Porayski-Pomsta, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 154.

Praca składa się z dwu zasadniczych części. Pierwsza obejmuje uwagi wstępne, informacje o Polonii francuskiej oraz charakterystykę języka polonijnego we Francji. Część druga — teksty przedstawione w zapisie fonetycznym.

Wykorzystywanie telewizyjnych programów dydaktycznych, praca zbiorowa pod red. Adama Suchońskiego. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Opolu, Opole 1993, s. 119.

Zasadniczą część pracy stanowią artykuły: A. Suchoński, *Dydaktyczne walory programów telewizyjnych*; S. Włoch, E. Jędrzejowska, *Programy telewizyjne w wychowaniu przedszkolnym*; M. Drost, T. Kłosińska, *Wykorzystywanie programów telewizyjnych w nauczaniu początkowym*; A. Karlińska-Włodarczyk, *Zastosowanie programów telewizyjnych w nauczaniu języka polskiego*; B. Kubis, H. Maj, A. Suchoński, *Wykorzystywanie programów telewizyjnych w nauczaniu i uczeniu się historii*; J. Nowik, *Programy telewizyjne w nauczaniu matematyki*. Ważną część pracy stanowi również bibliografia przedmiotu, którą zestawili Jerzy Miła.

Z problemów współczesnego języka polskiego, pod red. A. Wilkonja i J. Warchalla, Prace Naukowe UŚ w Katowicach, nr 1342, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 128.

Zbiór zawiera następujące prace: B. Witosz, *Opis w tekście mówionym. Zagadnienia wstępne*; J. Warchala, *Potoczna narracja w dialogu*; M. Kita, *Perswazyjne użycie języka potocznego w kontekście ogólnym*; A. Skudrzykowa, *O pewnym sposobie tworzenia iluzji mówioności w literaturze (na przykładzie współczesnej prozy polskiej)*; R. Piętkowa, *Normatywność w podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców*; K. Zabierowska, *Gawędy kulinarne Lucyny Ćwierczakiewiczowej. Komunikaty nakłaniające*; E. Jędrzejko, *Słownictwo w opisie języka naturalnego. Uwagi o systemowych i pozasystemowych aspektach badań nad słownictwem*; P. Zmigradzki, *O tzw. znaczeniu literalnym i jego funkcji w semantyczno-składniowym opisie zdań metaforycznych*; J. Grzenia, *Cyfat a aluzja literacka*; J. Kisielowa, *„Imiona przestrzeni są następujące...” Uwagi o leksyce przestrzennej w poemacie Tymoteusza Karłowicza „Rozwiązywanie przestrzeni”*.

Z teorii i praktyki dydaktycznej języka polskiego 12, pod red. E. Polańskiego i Z. Urygli, Prace Naukowe UŚ, Uniwersytet Śląski, Katowice-Kraków 1993, s. 151.

Językoznawców zainteresuje zapewne część II zbioru, na którą składają się następujące artykuły: H. Kaczorowska, *O zaniku zdrobnień w wypowiedziach lekcyjnych*; K. Gałsterek, A. Zadęcka, *Struktura składniowa opowiadań uczniów klas początkowych*; M. Kita, *Odmiany językowe w telewizyjnych programach dla dzieci i młodzieży*; U. Żydek-Bednarczuk, *Pragmatyka i funkcjonalność w ćwiczeniach w mówieniu i pisanii*; M. Wolan, *Rodzaje błędów w wymowie uczniów i ich przyczyny*; B. Czastka-Szymon, H. Synowlec, *O potrzebie ćwiczeń ortofonicznych w szkołach śląskich*. W dziale recenzji na uwagę zasługuje omówienie książki J. Kidy, *Słownictwo obce w twórczości Stefana Żeromskiego* — przez D. Zarębską.

Z warsztatu badawczego humanistyki. Materiały I Sympozjum Młodych Pracowników Nauki Wydziału Humanistycznego, Uniwersytet Szczeciński, Materiały — Konferencje, Szczecin 1993, s. 235.

Są to materiały z konferencji, która się odbyła w Szczecinie, w dn. 8-10 maja 1991 roku. Książka zawiera referaty z zakresu historii i teorii literatury, pedagogiki i językoznawstwa. Oto

prace językoznawcze: K. Długosz, *Rzeka bez zakrętów, czyli o socjolekcie medycznym*; E. Kolo-dziejek, *Stać na oku — czyli o neosemantyzmach w gwarze marynarskiej*; E. Pajewska, *Intelektualista a pragmatyk — językoznawcza analiza korespondencji Hugona Kollątaja z Bogumiłem Samuelem Lindem*; G. Sawicka, *Sklepówka, czyściowiec i pan prasowanka — o nominacji rzeczownikowej w mowie dzieci przedszkolnych*.

Z zagadnień ekologii języka, pod red. Stanisława Wąsika, *Studia Linguistica XVI*, Wrocław 1993, s. 121.

XVI tom serii *Studia Linguistica* jest dedykowany jej założycielowi — profesorowi Antoniemu Furdalowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin. Na tę publikację składają się następujące rozprawy: Z. Wąsik, *O pojęciu ekologii języka — tytułem wstępu*; K. Janikowski, *Wariancja fonologiczna w obrębie duńskiego języka standardowego (rigsmål)*; S. Prędoła, *O statusie i odrębnościach języka niderlandzkiego w Surinamie*; E. Orłowska, *O polityce językowej w Republice Południowej Afryki ze szczególnym uwzględnieniem pozycji języka angielskiego*; B. Rajman, *Język afrikaans w Afryce Południowej*; W. Szymaniak, *El judeoespañol — lingua moritura*; W. Wysoczański, *O sytuacji językowej mniejszości etnicznych w byłym Związku Radzieckim*; A. Nowakowska, *Zagadnienie „język a kultura” w lingwistycznej literaturze francuskiej: Zarys problematyki*; B. Czajkowski, *O pojęciu „tekstu” z perspektywy lingwistyki i teorii kultury*.

RECYKLIZACJA, RECYRKULACJA, RECYKLING CZY RECYKL?

Chyba już nawet dla laika jest rzeczą jasną, jak bardzo ważne jest dziś odpowiednie zagospodarowanie wszelkiego rodzaju resztek, odpadów i materiałów zużytych. Słyszy się nawet, że od właściwego rozwiązania tego problemu zależy przyszłość naszej cywilizacji. Najważniejsze jest, oczywiście, meritum, jednakże o sprawach ważnych mówimy często, a wobec tego wybór właściwej nazwy dla nich jest także istotny. Dlatego dobrze się stało, że inżynierowie zajmujący się przetwórstwem wielokrotnym tworzyw sztucznych zwrócili się do językoznawcy o pomoc w wyborze najlepszego określenia dla tego procesu, nazywanego wyrazem ang. *recycling*.

Z trzech przedstawionych propozycji za najwłaściwszą uważam nazwę *recyklizacja*¹. Jest ona internacjonalizmem, czyli wyrazem, który w podobnej formie został zapożyczony przez różne języki. Przyrostek *-acja*, występujący b. często w neologizmach, zwłaszcza w języku technicznym i naukowym, jest formantem genetycznie zapożyczonym, ale nastąpiło to tak dawno, że dziś jego obcość niemal nie jest odczuwana. Dzięki temu możliwe są wyrażenia typu *recyklizacja odpadów*, *recyklizacja resztek*, *recyklizacja zużytych materiałów*. Istnieje wiele innych neologizmów z przyrostkiem *-acja* (*-izacja*) i przedrostkiem *re-*, np. *reasekuracja*, *restrukturyzacja*, *rewaloryzacja*. Pisze o tym dokładniej D. Buttler w artykule *Neologizmy z formantem -acja w powojennej polszczyźnie*². Od rzeczownika *recyklizacja* łatwo też utworzyć czasownik *recyklizować* o znaczeniu 'ponownie wprowadzać do cyklu produkcyjnego', a wydaje się, że taki czasownik będzie także potrzebny.

Dwu tych zalet nie ma ani bezpośrednio zapożyczenie z angielskiego *recycling*, ani jego skrócona forma *recykl*. Czasownik *recyklować* byłby niewątpliwie gorszy niż *recyklizować*, a *recyklingować* chyba zupełnie niemożliwy, choć przyjęły się w języku polskim takie czasowniki, jak *dub-*

¹ Formę *recyklizacja* podaje D. Tekiel w pracy *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1972-1981*. Ta publikacja Instytutu Języka Polskiego PAN, wydana w r. 1989 przez Ossolineum, jest słownikiem neologizmów z definicjami znaczeniowymi i cytatami. Forma *recyklizacja* jest zdefiniowana jako 'wprowadzanie zużytych surowców z powrotem do obiegu produkcyjnego'.

² „Prace Filologiczne” XXXVIII, Wydawnictwa UW, Warszawa 1993.

bingować, kempingować czy dopingować. Nie wydają się też z ręczne połączenia typu *recykling tworzyw sztucznych* czy *recykl zużytych surowców*.

Mówi się zresztą o wtórnym przetwórstwie nie tylko tworzyw sztucznych, lecz także różnych materiałów, np. stali, papieru, szkła. Byłoby więc dobrze, żeby ten sam zasadniczo proces miał zawsze taką samą nazwę, niezależnie od tego, co jest jego obiektem, i żeby brzmiała ona dobrze w połączeniu z nazwami różnych materiałów.

Jeśli chodzi o inną proponowaną nazwę — *recyrkulacja*, to nie wydaje się ona dobra³. Przede wszystkim dlatego, że nie ma już zalet internacjonalizmu, co zwłaszcza w zjednoczonej Europie może być ważne. Są jednak i inne względy. Podstawę tej formy stanowi *cyrkulacja* o znaczeniu 'obieg, przepływ, krążenie'. Typowe użycia tego rzeczownika to *cyrkulacja ciepła, cyrkulacja pary wodnej, cyrkulacja krwi* (por. np. SPP⁴, s. 87). Chodzi tu więc o krążenie ujęte jako proces właściwie niezależny od człowieka, jako coś, na co w gruncie rzeczy nie mamy wpływu. Tymczasem używając formy *recyklizacja*, chcemy powiedzieć, że bezużyteczne odpady zostały ponownie wprowadzone do cyklu produkcyjnego, nie zaś, że po prostu znalazły się w tym cyklu, może w jakiś niewiadomy sposób. To wprowadzenie, czyli spowodowanie sytuacji korzystnej dla człowieka, jest przejawem tzw. znaczenia kauzatywnego (por. np. R. Grzegorzycowa, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*)⁵. Znaczenie to jest w zasadzie konieczne dla czasowników, które łączą się z prefiksem *re-* w sensie 'przywrócić przedmiotowi stan uprzednio zlikwidowany'. H. Wróbel w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* nazywa je znaczeniem restauratywnym i ilustruje czasownikami *rekonstruować, remilitaryzować, repolonizować*⁶. Dziś wprawdzie prefiks *re-* używany jest bez tych ograniczeń, jednakże znaczenie kauzatywne powinno być składnikiem nazwy każdego procesu technologicznego. Nazwa taka musi przecież ujmować ten proces jako zdecydowanie od człowieka zależny, jako działanie człowieka (w aspekcie niedokonanym) lub jako wynik tego działania (w aspekcie dokonanym), nie zaś jako coś, co dzieje się jak gdyby samo z siebie. Dlatego właśnie forma *recyklizacja* wydaje się zdecydowanie lepsza niż *recyrkulacja*, sugerująca, że zużyte materiały same wchodzi ponownie do obiegu.

Trudno natomiast ocenić, w jakim stopniu używaniu formy *recyklizacja* może przeszkadzać wcześniejsze, chemiczne znaczenie rzeczownika *cyklizacja* 'proces przemiany związków organicznych o budowie łańcuchowej w związki o budowie pierścieniowej (cyklicznej)'. W. Doroszewski w *Słowniku języka polskiego* nie notuje jeszcze tej nazwy, ale jest ona już w *Słowniku*

³ Także tę formę, jak również wspomniany wyżej *recykl*, rejestruje D. Tekiel, jednakże definicję znaczeniową podaje tylko przy formie *recyklizacja*.

⁴ W. Doroszewski, H. Kurkowska, *Słownik poprawnej polszczyzny* PWN, Warszawa 1973.

⁵ R. Grzegorzycowa, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, PWN, Warszawa 1990.

⁶ R. Grzegorzycowa, R. Laskowski, H. Wróbel, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, t. II, Warszawa 1984, s. 487.

Szymczaka (t. I, s. 320 — właśnie za nim podaję definicję znaczenia)⁷. Gdyby istnienie chemicznego terminu *cyklizacja* miało zdecydowanie przeszkadzać jednoznaczному rozumieniu formy *recykliczacja*, trzeba będzie zaakceptować formę *recykling*. Sądzę jednak, że będzie ona używana jako nazwa czynności z tzw. wbudowanym obiektem, a więc że będzie oznaczać recykliczację tylko tworzyw sztucznych. Dzięki temu połączenia typu *recykling zużytych materiałów* nie będą potrzebne. Sam przyrostek *-ing* nie dyskwalifikuje jeszcze neologizmu — w ostatnich latach weszło do polszczyzny sporo zapożyczeń o takim zakończeniu, np. *konsulting*, *happening*, *marketing*. Od dawna funkcjonują też takie rzeczowniki jak *parking*, *trening* czy *dubbing*.

Recykling ma więc szansę być przyswojonym przez polszczyznę. Przede wszystkim może być odmieniany, inaczej niż takie np. wyrazy-cytaty jak *tournee*, *spaghetti* czy *Schadenfreude*. Naturalna jest też jego spolszczona pisownia — zastępowanie litery *c* (pojedynczej lub podwójnej i wymawianej w oryginale jako *k*) literą *k* jest już od dawna regułą. Tradycję tę wprowadzono jeszcze przy zapożyczaniu wyrazów łacińskich (por. takie staropolskie latynizmy jak: *bakalarz*, *kancelaria*, *kasztelan*, *komora*, *korona*, *kaptur*) i podtrzymuje się ją dość regularnie nadal, także w odniesieniu do zapożyczeń z języków nowożytnych⁸, tzw. zapożyczeń fonetycznych, por. np. galicyzmy *koklusz*, *kamuflaż*, *koneser* (fr. *coqueluche*, *camouflage*, *connaisseur*) i anglicyzmy *skaut*, *kraul*, *bekon* (ang. *scout*, *crawl*, *bacon*). Jednak nawet w zapożyczeniach zasadniczo graficznych, ze zmianą wymowy i bez zmiany pisowni, litera *c* wymawiana w oryginale jako *k* zmieniana jest na *k* (por. pożyczki z ang. *klub*, *cowboy*, *komputer*, *koncern*). Wyjątkowo litera *c* pozostała nie zmieniona w pochodzących z włoskiego terminach muzycznych (por. np. *con moto*, *cantabile*, *da capo*, *staccato* itp). Czasem też współistnieją formy oboczne — mają je niektóre wyrazy niedawno zapożyczone (por. np. *kemping* i *camping*, *kompakt* i *compact*, a nawet *manikiur* i *manicure*). *Recykling* jest takim właśnie wyrazem, nic więc dziwnego, że w *Suplemencie* do SJP M. Szymczaka uwzględniono obie jego formy, oryginalną (z podaną wymową angielską) i spolszczoną⁹. Jednakże definicję znaczenia zamieszczono jedynie przy formie spolszczonej.

Tylko taka forma pokazuje związek *recyklingu* z motywującym go wyrazem *cykl* — także zapożyczonym (z greckiego przez łacinę), ale bardzo dawno i w podobnej formie przez różne języki europejskie. Aby ten związek był jasny, konieczna jest też spolszczona wymowa połączenia *cy-* (*recykling*,

⁷ M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, t. I, PWN, Warszawa 1978.

⁸ Dzięki tej regularnej tradycji zastępowania litery *c* literą *k* przyswojenie ortograficzne wyrazu *recykling* nie stwarza właściwie żadnych kłopotów, w szczególności takich, jakie powstają przy zapożyczaniu angielskich wyrazów z literą *w*, por. np. *hardware*, *software*, *walkman*, *weekend*. Z powodu tych kłopotów wyrazy typu *weekend*, ... pewnie długo jeszcze będą zapożyczeniami — cytatami.

⁹ M. Bańko, M. Krajewska, E. Sobol, Z. Saloni, *Słownik języka polskiego. Suplement*, PWN, Warszawa 1992.

nie *risajkling*). Zachowanie wymowy angielskiej wymagałoby zmiany pisowni i osłabiłoby przejrzystość słowotwórczą wyrazu.

Ważne jest i to, że w innych językach europejskich odpowiedniki ang. *recycling* mają taką samą budowę, która wskazuje wyraźnie na ich podobieństwo z wyrazem oznaczającym cykl. Wystarczy więc, że będziemy rozumieli angielską formę *recycling* (*risajkling*). Sami możemy używać formy bardziej europejskiej i jednocześnie bardziej polskiej.

Możliwe, że przez pewien czas będą funkcjonować obie formy: *recykli- zacja* i *recykling* (forma *recykl* nie wydaje się już potrzebna) i w końcu czas pokaże, czy ważniejsza w tym wypadku jest jednoznaczność czy względna polskość przyrostka i dobra łączliwość wyrazu. Będzie też można zawsze używać jakiejś polskiej nazwy opisowej, np. *ponowne wprowadzanie do cyklu produkcyjnego (do produkcji)*, *przetwórstwo wielokrotne*, *powtórne zagospodarowanie tworzyw sztucznych*, *ponowne przetwarzanie odpadów*. Istnienie synonimu jest bardzo wygodne i potrzebne, jednakże w codziennym użyciu konieczny jest termin krótszy, jednowyrazowy.

Dodajmy na koniec, że określenie *zawracanie do obiegu*, stosowane w angielsko-polskim słowniku naukowo-technicznym nie wydaje się udane. Czasownik *zawracać*, od którego utworzono nazwę czynności *zawracanie* używany jest wtedy, kiedy mówimy o rzeczywistym ruchu i chcemy wskazać zmianę jego kierunku, np. *zawrócić kogoś z drogi*, *zawrócić w kierunku domu*. Możliwe są wprawdzie użycia s frazeologizowane, przenośne, takie jak *zawracać (komuś) głowę (w głowie)*, ale polska nazwa recyklicacji nie powinna przecież do nich nawiązywać.

Barbara Klebanowska

INFORMACJE DLA AUTORÓW „PORADNIKA JĘZYKOWEGO”

Ze względu na konieczność ujednoczenia graficznej strony tekstów drukowanych w „Poradniku Językowym” oraz w celu usprawnienia prac redakcyjnych podajemy niżej zasady, których będziemy przestrzegać w naszym piśmie. Uprzejmie prosimy wszystkich Autorów o stosowanie ich w maszynopisach.

- Objętość artykułu nie powinna przekraczać 14 stron znormalizowanego maszynopisu (format A4, 30 wierszy na stronie, około 60 miejsc znakowych w wierszu, margines z lewej strony — 3,5 cm), objętość recenzji zaś — stron 8.
- Przypisy należy podawać po artykule, na osobnych stronach maszynopisu.
- Tablice i wszelkie wykresy, ponumerowane i opatrzone informacją, do którego miejsca w tekście się odnoszą, również powinny być dołączone na końcu artykułu na oddzielnych kartkach.
- W cudzoślowie podajemy tytuły czasopism oraz cytaty — jeżeli nie są wyodrębnione w inny sposób (np. inną wielkością pisma).
- Kursywą (w maszynopisie podkreślenie linią falistą) wyodrębniamy wszystkie omawiane wyrazy, zwroty i zdania, ponadto tytuły książek i części prac, tzn. rozdziałów i artykułów, oraz zwroty obcojęzyczne wplecione w tekst polski.
- Podkreślenia tekstowe oznaczamy spacją (druk rozstrzelony — w maszynopisie podkreślenie linią przerywaną).
- Znaczenie wyrazów omawianych podajemy w łapkach.
- Do adyustacji tekstu używamy czarnego ołówka.
- Prace należy dostarczyć w dwóch egzemplarzach maszynopisu: autorów przysyłających po raz pierwszy swoje prace prosimy o dokładne podawanie imion, nazwisk, tytułów zawodowych lub naukowych, nazw miejscowości, adresów prywatnych i ewentualnie numerów kont PKO i telefonów.

Cena zł 12 000,-

WARUNKI PRENUMERATY CZASOPISMA

P O R A D N I K J Ę Z Y K O W Y

Wpłaty na prenumeratę przyjmowane są na okresy kwartalne. Cena prenumeraty krajowej na II kwartał 1994 r. wynosi 36 000 złotych, a cena prenumeraty ze zleceniem dostawy za granicę jest o 100% wyższa od krajowej.

Wpłaty na prenumeratę przyjmują:

- na teren kraju
- jednostki kolportażowe „Ruch” S.A. właściwe dla miejsca zamieszkania lub siedziby prenumeratora. Dostawa egzemplarzy następuje w uzgodniony sposób.
- „Ruch” S.A. Oddział Warszawa, 00-958 Warszawa, ul. Towarowa 28, konto: PBK XIII Oddział Warszawa 370044-1195-139-11, zapewniając dostawę pod wskazany adres pocztą zwykłą, w ramach opłaconej prenumeraty:
- na zagranicę
- „Ruch” S.A. Oddział Warszawa, 00-958 Warszawa, ul. Towarowa 28, konto: BPK XIII Oddział Warszawa: PBK XIII Oddział Warszawa 370044-1195-139-11. Dostawa odbywa się pocztą zwykłą, w ramach opłaconej prenumeraty, z wyjątkiem zlecenia dostawy pocztą lotniczą, której koszt w całości pokrywa zleceniodawca.

Terminy przyjmowania prenumeraty na kraj i zagranicę

- do 20 XI — na I kwartał i I półrocze roku następnego,
- do 20 II — na II kwartał,
- do 20 V — na III kwartał i II półrocze,
- do 20 VIII — na IV kwartał.

Bieżące i wcześniejsze numery można nabyć, a także zamówić (przesyłka za zaliczeniem pocztowym) we Wzorcowni Ośrodka Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN, Pałac Kultury i Nauki, 00-901 Warszawa.

Subscription orders for all magazines published in Poland available through the local press distributors or directly through the

Foreign Trade Enterprise

ARS POLONA

00-068 Warszawa, Krakowskie Przedmieście 7, Poland

Our bankers:

BANK HANDLOWY S.A. Oddział Warszawa 20 1061-710-15107-787

* W trzecim kwartale tylko jeden numer